

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DEVLET YÖNETİMİNDE SİYASİ AHLAKIN İKİ UCU:
YUSUF HAS HACİP VE NICCOLO MACHIAVELLI
ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Nazlıgül CENGİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Ali Ülvi ÖZBEY**

Bingöl -2022

**T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**DEVLET YÖNETİMİNDE SİYASİ AHLAKIN İKİ UCU:
YUSUF HAS HACİP VE NICCOLO MACHIAVELLI
ÖRNEĞİ**

**Hazırlayan
Nazlıgöl CENGİZ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Danışman
Doç. Dr. Ali Ülvi ÖZBEY**

Bingöl -2022

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirimi	IV
Tez Kabul ve Onay	V
Önsöz	VI
Özet	VII
Abstract	VIII
Kısaltmalar/Tablolar/ Görseller Listesi	IX

GİRİŞ	1
A. Araştırmanın Amacı	2
B. Materyal	2
C. Metod	3
D. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Tekniği	5
KAVRAMSAL TEMELLENDİRME	5

BİRİNCİ BÖLÜM YUSUF HAS HACİP 'İN AHLAK VE SİYASET GÖRÜŞÜ

1.1.Yusuf Has Hacip'in Yaşamı ve Dönem Ülkesi	12
1.2.Yusuf Has Hacip'in "İnsan Doğası" Düşüncesi.....	17
1.3.Yusuf Has Hacip'in Mutluluk Kavramı	23
1.4.Yusuf Has Hacip'in Ahlak ve Siyaset Felsefesi.....	26
1.5.Kutadgu Bilig'e Göre İdeal Devlet Adamlarının Vasıfları	30

İKİNCİ BÖLÜM MACHİAVELLİ'İN AHLAK VE SİYASET GÖRÜŞÜ

2.1. Machiavelli Hayatının ve 15.yy İtalya'sının İncelenmesi.....	39
2.2. Machiavelli'nin İnsan Doğası ve Etik Anlayışı İncelenmesi.....	43
2.3. Machiavelli'nin Siyaset Anlayışının ve Makyavelizmin İncelenmesi.....	48
2.4.Machiavelli'nin Devlet Kuramı:Virtu ve Fortuna Kavramlarının Araştırılması	56
2.5. Temel Değer 'Güç' Kavramının Araştırılması	59
2.6. Machiavelli'nin İzinden Gidenler.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YUSUF HAS HACİP VE MACHİAVELLİ'İN AHLAK VE SİYASET GÖRÜŞÜNÜN KARŞILAŞTIRILMASI

3.1.Y.H.Hacip ve Machiavelli Siyaset Görüşlerinin Karşılaştırılmasının Yapılması	67
SONUÇ	72
KAYNAKÇA	75
ÖZGEÇMİŞ	79

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Devlet Yönetiminde Siyasi Ahlakın İki Ucu: Yusuf Has Hacıp ve Niccolo Machiavelli Örneği* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2022

Nazlıgül CENGİZ

ÖNSÖZ

“İnsan onuruna yakışır bir yönetim süreci” anlayışına katkı sağlamasını hedeflediğim bu çalışmada, kazanmış olduğum deneyimlerin bana da büyük katkısının olduğu düşüncesindeyim. Siyaset ve ahlak gibi birbirinin tersi olarak görülen iki terminolojinin, gelecekte daha fazla bir araya gelmesini ve yaptığımız siyasetin ya da çizilen politikaların daha etik daha refaha kavuşturucu ve daha verimli hale getirmesini umuyorum.

Çalışmanın ilk aşamasından itibaren desteklerini esirgemeyen, yol gösteren kıymetli hocam ve tez danışmanım Doç. Dr. Ali Ülvi ÖZBEY’e teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum, tez çalışmam süresince sergiledikleri destekleyici tavırları ve yönlendirmeleri için Bingöl Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı hocalarıma ve Sosyal Bilimler Enstitü görevlilerine bununla birlikte ilköğretim yıllarımda adeta beni yaşama hazırlayan öğrettiğinden çok eğiten ilköğretim öğretmenim Huriye BİÇİCİ GÜRGEN öğretmenime çok teşekkür ediyor ve mesleki deneyimimde kısa bir vakitte dahi verdiği destek ve bilgilerden dolayı psikiyatrist Doç. Dr. Serhat TUNÇ’a ve Kafkas Üniversitesi ailesine teşekkür ediyor ve her birine saygı ve sevgilerimi sunuyorum.

Ve son olarak, tüm öğrenim sürecim ve yaşamım boyunca beni cesaretlendiren, güldüğümde, ağladığımda, konuştuğumda, yürüdüğümde, iyi ve kötü günde özverisi, öğretileri ile hep yanımda olan, desteklerini ve sevgilerini sürekli hissettiğim ve de öğütlerini daima yaşatacağım değerli ablam Kıymet CENGİZ YEYAN’a ve onun nezlinde tüm aileme buradan şükranlarımı sunuyorum.

Nazlıgül CENGİZ
Ağustos-2022

ÖZET

Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı : Devlet Yönetiminde Siyasi Ahlakın İki Ucu: Yusuf Has Hacıp ve Niccolo Machiavelli Örneği
Tezin Yazarı : Nazlıgül CENGİZ
Danışman : Doç. Dr. Ali Ülvi ÖZBEY
Anabilim Dalı: Sosyoloji Anabilim Dalı
Bilim Dalı : Sosyoloji
Kabul Tarihi :
Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + (tez) + (ekler)
<p>Bu tezin amacı politika etiğinin tam iki ucu olan literatürde sıkça adını zikrettiğimiz Yusuf Has Hacıp'in 'Kutadgu Bilig' adı ile anılan yapıtı ile Niccolo Machiavelli'nin 'Prens' adlı eserini doküman analizi ile bununla birlikte çalışma boyunca birincil ve ikincil kaynakları incelemeye alarak literatür taramasına dayalı veri toplama tekniğinden faydalanılacaktır.</p> <p>Araştırmaların sunucunda; Has Hacıp'in siyasi ahlakın temelinde bilgi yattığını dile getirirken Niccolo Machiavelli ise bireyin doğası gereği kötüye daha eğilimli olduğu bunun sonucunda devletin de aynı kaynaktan beslendiğini savunur. Machiavelli ideal, ütöpik verilerden bahsetmez o daha çok olanı yani görüneni dile getirir, Has Hacıp ise olması gerekeni öğütler. Machiavelli her hükümdarın yönetimin başına geldiğinde şiddet gibi olumsuzluklarla karşılaşmasının kaçınılmaz olduğunu savunur. Has Hacıp ise bu sonun mekanizmalar ile engellenebileceği görüşündedir.</p>
Anahtar Kelimeler: <i>Ahlak, Siyaset, Devlet Yönetimi, Yusuf Has Hacıp, Niccolo Machiavelli</i>

Cengiz, N. (2022, Ağustos). Devlet Yönetiminde Siyasi Ahlakın İki Ucu: Yusuf Has Hacıp ve Nicollo Machivelli Örneği, Kıymet CENGİZ YEYAN'a Armağan. Bingöl.

ABSTRACT

Bingol University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis:	The Two Ends of Political Ethics in State Administration: The Case of Yusuf Has Hacıp and Niccolò Machiavelli
Author	: Nazlıgöl CENGİZ
Supervisor	: Doç. Dr. Ali Ülvi ÖZBEY
Department	: Sociology Department
Sub-field	: Sociology
Date	:
<p>The aim of this thesis is Yusuf Has Hacıp's 'Kutadgu Bilig' and Niccolò Machiavelli's 'Prince', whose names we frequently mention in the literature, which are the two extremes of political ethics, along with document analysis, and based on literature review by examining primary and secondary sources throughout the study. data collection technique will be used.</p> <p>On the server of the research; While Has Hacıp states that knowledge is the basis of political reason, Niccolò Machiavelli argues that the individual is more prone to evil by nature, and as a result, the state is fed from the same source. Machiavelli does not talk about ideal, utopian data, he expresses what is seen, Has Hacıp, on the other hand, advises what should be. Machiavelli argues that it is inevitable for every ruler to encounter negativities such as violence when he comes to power. Has Hacıp, on the other hand, is of the opinion that this end can be prevented by mechanisms.</p>	
Key Words: <i>Ethics, Politics, State Administration, Yusuf Has Hacıp, Niccolò Machiavelli.</i>	

Cengiz, N. (2022, August). *The Two Ends of Political Ethics in State Administration: The Case of Yusuf Has Hacıp and Niccolò Machivelli, A Gift to Kıymet CENGİZ YEYAN. Bingol.*

KISALTMALAR

C. : Cilt
KB/kb: Kutadgu Bilig
B./b. : Beyit

TABLO LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.: Cinsiyete Göre Eğitim Durumu	15

GÖRSEL LİSTESİ

<u>Görsel No</u>	<u>Sayfa</u>
Görsel 1. : Klasik Anlayışta Kalite Maliyet İlişkisi	3
Görsel 2. : Kırsal Turizm Döngüsü	41

Kıymet CENGİZ YEYAN Anısına...

" Bilgi ve akıl insan için frenidir; freni olan kötü işler yapmaz. "

I Yusuf Has Hacip (Arslan, 2011, s. 23).

"İnsanın, tuzakları fark etmek için tilki, kurtları korkutup kaçırmak için de aslan olması gerekir."

I Niccolo Machiavelli (Machiavelli, Prens, 2008, s. kapak).

GİRİŞ

Kutadgu kelimesi, “-ad” ve “-gu” eklerinin “bilig” ile birleşmesiyle meydana gelmekte ve refah, mutluluk veren bilgi anlamına kullanılmaktadır. Kitap, insanlara dünyada tam olarak kutlu ve doğru yolu göstermek amacıyla bir araya getirilmiştir. Yusuf Hâs Hacib eserinde aruz ölçüsünü yazılmıştır. Bu eser, alan yazınımızda, aruzun kullanıldığı ilk çalışma olarak kabul görülmektedir(Gönen Kayacan, 2018, s. 686).

Kutadgu Bilig, İranlıların Şahname’si ile aynı dönemde kaleme alınmıştır. Can alıcı noktası ise İran şairi manzume İran’ın geçmişinin resmini çizerken Türk düşünürü yine manzume devletin yönetilmesinden, yasalardan, ahlâktan bahis geçmektedir(Çakmak & Tezcan, 2016, s. 182).

Bu tezin amacı, devlet yönetimi ile etik arasındaki bağı incelemektir. Bu nedenle Yusuf Has Hacip ve Machiavelli’in eserlerinde geniş bir tarama yapılmış ve elde edilen bilgiler objektif bir yaklaşımla değerlendirilmiştir.

Tezin ilk bölümünde siyaseti etikle birlikte tanımlayan ve bu iki alanı ayrılmamacasına birbirine kenetleyen Yusuf Has Hacip’in öncelikle insan görüşünü ve bununla ilişkili olarak etik görüşünü ortaya koymaya çalışacağız. Başka bir ifadeyle, bu bölümde, Yusuf Has Hacip’in, insan görüşünü, erdemleri nasıl tanımladığını ortaya koyduktan sonra, devamında Yusuf Has Hacip’in siyaset görüşünü açıklayarak, siyasetin etikle olan ilişkisini aydınlatmaya çalışacağız. Yusuf Has Hacip’in siyasetin doğasının etik ilkelere dayandığı ve bir topluluğun siyasal adını hak etmesi için etik temellerden ayrılmaması gerektiği yönündeki düşüncelerini merkeze alarak onun, siyaset ile etik arasında kurduğu koparılmaz bağa ve bunun nedenlerine dikkat çekeceğiz. Kutadgu Bilig’e göre ideal devlet adamlarının vasıfları değinilecektir.

Tezin ikinci bölümünde modern dönem siyaset felsefesinin kurucusu, siyaset biliminin öncüsü olarak kabul edilen Niccolo Machiavelli'nin görüşlerine değineceğiz. Onun siyaseti güçler savaşımı ve devleti gücün somutlaşmış biçimi olarak tanımlamasından yola çıkarak, siyaset alanında etik ilkelerin değil, fakat yenme ve güçlü olma arzusunun hüküm sürdüğü yönlü yeni siyaset anlayışının yarattığı sonuçları irdeleyeceğiz. Machiavelli'nin bu yapıtında siyasi yazı geçmişinde ilk defa iktidarın nasıl ele geçirileceği ve muhafazası gibi problemlerin ahlaki ve dinsel endişe olmadan dile getirilmesi de 'Prens' adlı yapıtı dikkat çekici olmuştur. Tezin üçüncü bölümde ise, bu iki düşünürün bir toprak parçasının nasıl yönetileceğiyle ilgili siyasi ve ahlaki görüşlerini karşılaştıracacağız.

Sonuç olarak da, siyasetin etik ilkelerden ayrılmaması gerektiğini ve bunun nedenlerini ortaya koyduktan sonra tezimizi noktalayacağız. Elde edilen sonuçlar benzer çalışmalar bağlamında tartışılarak bir takım öneriler ve getirilecektir. Birbirine oldukça uzak görünen siyasi anlayış olan Yusuf Has Hacıp ve Machiavelli'in karşılaştırılması siyaset sosyolojisi ya da felsefesi ekseninde ilk defa araştırmaya konu edildiği görülmektedir.

A. Araştırmanın Amacı

Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig'inde devlet yönetimi mevzuu analiz edilirken zeitgsel koşullar öneminden bahsetmek aynı şekilde Machiavelli Prens yapıtını kaleme alırken yaşadığı dönemin şartlarından yola çıkmış mıdır sorusuna cevap bulmak, iki eserde devlet yöneticilerine verilen önerilerde bulunan farklılıklar ve benzerliklerinin tespitini sağlamak, devlet yönetimindeki etiğin iki ucu anlayışıyla yazılan siyasetnamelerin ana özelliklerini dile getirmek, Yusuf Has Hacıp ile Machiavelli'yi politik ahlak mevzusunda birbirinden farklılaştıran düşünce sistemlerinin neler olduğuna değinmek ve günümüz koşullarında küresel ölçekte izlerinden kimlerin gittiğine dair verileri paylaşmak amaçlanmıştır.

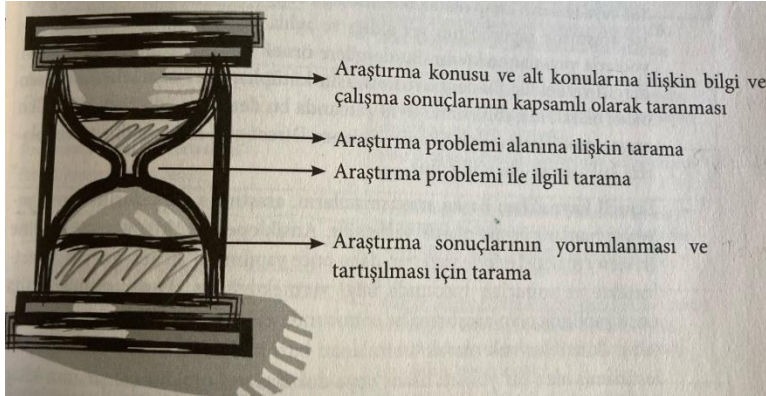
B. Materyal

Bu çalışmada analizi yapılacak materyaller; kitap, makale ve kitap değerlendirmeleri, tez, dergiler ve yabancı kaynaklardan çeviriler gibi bilimsel kaynaklardan faydalanılacaktır. Ana materyalimiz Yusuf Has Hacıp 'in 'Kutadgu Bilig' ve Machiavelli 'nin 'Hükümdar/Prens' adlı yapıtları olacaktır.

C. Metod

Bu çalışma teorik bir temele dayanmaktadır. Bu gayeyle; literatür taraması sorunla ilgili bilinenlere ışık tutmalı ve tavsiye edilen araştırmanın neden bu ön verinin bir devamı biçiminde neticeleneceğini mantıklı bir biçimde ortaya konulmalıdır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016, s. 26).

Çalışmada literatür taraması süreci görsel 1.1’de görüldüğü gibi kum saati modeli ile açıklanabilir. Literatür taraması, çalışmada ele alınan konu ve alt konuları ile ilgili veri ve araştırma neticelerinin belirlenerek araştırma sorununun tanımlanması sürecinde başlar. Araştırma sorununun genel olarak belirlenmesinden sonra bununla ilgili çalışmalar irdelenir. Böylelikle sorunun, çalışılabilir olup olmadığı kararına varılır. Literatür taramasının alanı daha da daraltılarak tanımlanan sorun ile ilgili çalışmaların tespiti sağlanır. Araştırmanın gerçekleştirilmesi ardından elde edilen neticelerin açıklığa kavuşturulması için literatür taraması tekrar genişletilir. Dikkat çekildiği gibi literatür taraması çalışma sürecinin bütününde uygulanmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016, s. 45).

Görsel 1.: Araştırma sürecindeki literatür taraması: Kum Saati Modeli (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016, s. 45)

Literatür taramasında iki kaynak çeşidi kullanılır; birincil kaynaklar; kitaplar ve makalelerin yayına çıkarıldığı dergiler misal olarak gösterilebilir. İkincil kaynaklar; başka araştırmacıların, çalışma neticelerini veren yayınlar bunlara misal olarak gösterilebilir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2016, s. 74). Tez çalışmamızın konusu tarihsel sosyoloji ile ele alınmamıştır, belirli dönem

aralıkları ve belirli toplumsal olaylar ele alınmıyor, bu çalışmada sadece tarihsel ve toplumsal nitelikteki iki düşünürün eserleri karşılaştırılmalı yöntemle analiz edilecektir.

D. Veri Kaynakları ve Veri Toplama Tekniği

Bu çalışmada birincil kaynaklar olarak Yusuf Has Hacıp ve Machiavelli'nin kitapları üzerinde çalışılarak konu açıklığa kavuşturulacaktır. İkincil kaynaklar olarak da bir takım düşünürler tarafından ele alınış tarzlarıyla kitaplar, internet kaynakları ve makaleler ayrıca da kitap analizleri incelenecektir. Bunlara ek olarak Yusuf Has Hacıp ve Machiavelli ile alakalı yazılmış kitap bölümü, makale vs. incelenecektir. Bu yönüyle çalışma süresince literatür taramasına dayalı veri toplama yönteminden yararlanılacaktır. Yani fikir insanların düşüncelelerinin belirtilmesinde söyleyiş biçimleri de etkili olduğundan mevzu ile alakalı alıntılar mümkün olduğunca "doğrudan alıntı" yöntemiyle kullanılmıştır.

KAVRAMSAL TEMELLENDİRME

Ahlak, kelimesinin etimolojik açıdan kökeninin Arapça “hulk” ; Yunanca “ethos” ve Latince “mos” kelimelerine dayandığı bilinmektedir. Arapça “hulk”, “huy” manasına karşılık gelmektedir. Arapça “ahlak-ı hamide” ve “ahlak-ı hasene” iyi ahlak; “ahlak-ı zemime” ve “ahlak-ı seyyie” ise kötü ahlak manalarına gelmektedir. İngilizce’de ahlak kelimesinin karşılığı olarak kullanılan “ahlak” (ethics) kelimesinin kökeni ise Yunanca “ethos” dan gelmektedir. Aynı şekilde İngilizce’de ahlak sözcüğünü ifade etmek üzere kullanılan “morality” kelimesi Latince “mos” sözcüğünden üretilmiştir (Aktan, 2009, s. 39).

Ahlak, toplumsal yaşamda insanlardan itaatlerini talep eden aynı zamanda muhtemel eylemlerdir ki ahlaki eylemler “iyi” ve “güzel” gibi adlandırılmaktadır. En eski felsefi disiplinlerden olan etik ise bireylerin hangi eylemleri gerçekleştirmeleri gerektiğini dile getirmez ve kurallar meydana getirmez. Bunun yerine yapılması istenen davranışlara dönük olarak sorular soran, hangi davranışın gerçekleştirilmesinin doğru olduğu, hangi davranışın kıymetli olduğu, hangilerinin kıymetsiz olduğu, adalet ve doğru davranışın ne olduğu gibi sorular sorma uygulamasıdır. Etik, bir ahlak felsefesi yapma egzersizi, ahlak üstünde kafa yorma yani ahlaka yönelik olarak gelişmiş olan bir felsefe alanıdır. Başka bir dile getiriş ile etik düşünölen, ahlak ise yaşanılandır (Akıncı, 2013, s. 86). Ahlak ile etik birbirleriyle karıştırılmakta hatta birbirlerinin yerine dahi geçmektedir, bu iki

sözcüğün ayrımlarını irdelemekte fayda sağladığını dile getirebiliriz. Ahlakın güçlüğe dayalı bir yaptırım bulunmaz, yaptırım vicdani ve maddi olmayandır. Ahlaki ilkelerin yerine getirilmesi kişi vicdanı tarafından emredilmekte ve ahlaka aykırı bir tutum takındığı zaman bunun hesabını önce vicdanına vermek durumundadır. Tabi bu tavırların halk nezdinde algılanışı bununla birlikte onların vicdanında mahkum olmayı meydana getirir. Ahlak bireye hak elde ettirmez, sorumluluk oluşturur. Bu sorumlulukları kişilere kazandırmak niyetiyle 1980'lerde ABD'de başta olmak üzere çeşitli eğitim programlarına 'etik' dersleri adı altında zorunlu dersler verilmeye başlandığını görmekteyiz (Akıncı, 2013, s. 87).

Bu bölümün devamına şimdi bazı fikir insanlarına göre ahlak, etik ya da erdem onlarda çağrıştırdığı sistemlerin neler olduğundan bahsedelim. Platon ve izinden giden talebesi Aristo'dan başlayacak olursa...

Platon'un düşünce dinamikleri talebesi olan Aristo tarafından kolaylaştırılmış olmakla birlikte, politika ile ahlak iç içe geçmeye devam etmiştir. Aristo'ya göre kişisel sorunlar ile devletin kurumlarının sorunları birbirinden ayrı durmazlar. Devletin amacı ortak mesutluğun oluşturulmasıdır. Siyaset bu en büyük iyinin hayata geçirilmesinin bir aracından başka bir şey olarak bilinmez. Platoncu yönerge İslami fikir insanlarını da etkisi altına almıştır. Örneğin Farabi de aynı şekilde Platon ve Aristo'na benzer ahlakı ve siyaseti birbirinden ayrı bırakılmaz, bir bütün olarak görür. İbn-i Rüşd ise siyaseti bir tür ahlak olarak adlandırmıştır. Platoncu yaklaşım biçimi insanın hareket bölgesini kısıtlayan zorlayıcı bir devletin meydana gelmesine kaynaklık eder (Akıncı, 2013, s. 89). Diğer taraftan Platon'da ise ahlâk, aşağıdaki temellere yaslanmaktadır: İyi olanı aramak bireylerde bulunan tabii bir kuvvettir. Erdem, bilgidir ve bilgiden kaynak alır. İnsan iyi huylu olarak yaratılış göstermiştir, sorun oluşturan eylemleri bilinçli olarak yapmaz. Ruh vücuttan daha mühimdir. Ruhun dört temel erdemi bulunur: Bilgelik, adalet, cesaret ve ılımlılık (Arslan, 2011, s. 27). Yani Platon, ahlakı ya da iyi olanı bilgi ile eş değer tutmuş olduğunu görmekteyiz. Machiavelli ile irdelenecek olunursa Machiavelli'nin zihninde de, Platon'da benzer, tüm dönemleri ve bağlamları içine alan politik erdemler düşüncesi, ya da gezegende ideal bir devletin kurulmasına alakalı ütöpik bir tasarım bulunmaz. O, siyasetin gözle görünür gerçekler ışığında oluşturulduğunu savunduğu için,

siyaset/ahlak alakasını doğal bir problem olarak analiz eder(Çıvgın & Yardımcı, 2007, s. 76).

Bu noktada Aristo ahlakına özellikle değinmekte fayda var. O iyi olanın yani ahlaki olanın yönetici ile yönetenin ayırımına gidilmesi gerektiğini dile getirmektedir, o da şöyle ki: Aristo Ahlakı; Aristo (İ.Ö. 385-322)'ya göre toplumda yöneticiler ve yönetilenler arasında bir ayrışmaya gidilmesi ahlaki olduğunu savunur. Aristo şöyle der: "Öküz, yoksul kişinin kölesidir; yoksul köle de efendisinin..." Aristo'ya göre toplumu her zaman üsttekiler ve güçlüler yönetici olur; alttakiler veya güçsüzler ise yönetilir (Aktan, 2009, s. 45). 'Toplumsal Sözleşme' adlı metinde yöneticiler ile alakalı şunların belirtiyor olduğunu görmekteyiz: Öyleyse hükümet nedir? Vatandaşlar ile egemen varlığın karşılıklı alakalarını sağlamak niyeti ile kurulmuş, gerek kanunların idaresini sağlamak, gerekse politik ve toplumsal bağımsızlıklarını devam ettirmek ile sorumlu, aracı bir tümüdür. Bu tümünün üyelerine sorumlular ya da sultanlar, yani yöneticiler; tümünün hepsine birdense hükümdar, prens, sultan olarak adlandırılır (Rousseau, 2018, s. 54).

Hem eski, hem yeni, hem de karma olsun her devletin esas alacağı temeller; iyi kanunlar ve iyi silahlardır. İyi silahların olmadığı yerde iyi kanunlar olmayacağı için ve bunun tersine, iyi silahların olduğu yerde de iyi kanunlar olacağı için burada sadece silahlardan bahsetmeyi uygun görüyorum(Machiavelli, 2004, s. 65). Yani yasaların uygulanabilirliğinin aktif olması için bunu denetleyen mekanizmaların da bulunması gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Devletler yönetim mekanizmalarını ilk oluştururken kuruluş sorunuyla karşılaşmaktadır. Miras ya da hanedanlıkla kuruluşunu tamamlayanlara vurgu yapmaz Machiavelli, yeni olan politikaya odaklanır.

Nasıl ki erdem bir "altın orta"dır ve mutluluk da bağımsız ve engelsiz bir şekilde erdeme adapte olan bir yaşamı devam ettirmektir; aynı yasa devletlerin iyilik ya da kötülükleri için de kriter olması gereklidir. Platon'da olduğu gibi Aristoteles için de geçerli olan en iyi devlet, çok arzu edilen yaşama olanak sağlayabilen devlettir. Kuşkusuz, en çok arzu edilen yaşam, bireyleri mesut edecek olan yaşamdır (Toku, 2015, s. 72-73).

"Farabi için onun ifadeleriyle, insanın varoluş gayesi, mutluluğun temini ve mutluluk da mümkün varlıkların kabul edebilecekleri nihaî yet kinlik olunca; insanın, bu mutluluğu nasıl temin edeceğinin belirtilmesi gerekir. Bu da ancak ilk bilgileri oluşturan ilk düşünürlerin (makulat) Faal Akıl tarafından insana bahşedilmesi, verilmesiyle mümkün olur. Bununla birlikte, her insan bu ilk düşünürleri (makulat), kavrama kabiliyetinde yaratılmamıştır. İnsanlardan bazıları, yaratılışı icabı, ilk düşünürlerin (makulat) hiç birini kavramaya yatkın değilken, bazıları onları olduklarından başka türlü, bazıları da nasıl iseler öylece kavrayabilirler. Bunlardan yalnızca son grubun yaratılışı sağlıklıdır ve yalnızca onların mutluluğu temin etmeleri beklenir. Yaratılış farkı, sadece fertler için değil, aynı zamanda toplumlar (kavimler / ırklar) için de geçerlidir" (Toku, 2015, s. 88-89).

Farabi'nin siyaset felsefesinin temelinde etik ve mutluluk kavramları yer almaktadır. Ona göre, siyaset ile etik birbirinden ayrılmaz bir bütünlük oluşturmaktadır. Yani siyaset etiğin pratiğe dönüşmüş tarafını meydana getirir. Böyle bir anlayışın gerçekleşebileceği bağlam ise, huzurlu ve mutlu insanlardan oluşmuş erdemli bir kenttir. Ona göre, etik ve mutluluk yalnız insanın değil kentin de amacıdır (Sezgül, 2008, s. 204).

"Farabî, burada vahiy ve siyaset ilişkisi kuruyor ise de onun çizmiş olduğu çerçeve teolojik, dinsel bir çerçeve değil, felsefî bir çerçevedir. Bu nedenden dolayı Farabî, vahiy almanın tek bir dinî şekli olmadığını da belirtir. Ona göre, farklı dinleri olmakla birlikte, hepsi aynı mutluluğu hedefleyen, farklı bir çok erdemli toplum ve erdemli ülke de pekâla kurulabilir. kaldı ki Farabi için mutlu ve erdemli olmanın yegâne yolu, vahye muhatap olmak da değildir. Belki de bu yol, mutluluk ve erdem için ikincil yoldur. Şöyle ki, insanların çoğunun, gerek yaratılıştan gerekse alışkanlıklarından ötürü, varlığın nihaî ilkelerini, onun derecelerini, Faal Akıl ve mutlak yönetimi anlama ve tasavvur etme kabiliyeti yoktur. Bu türlü insanlar için söz konusu şeylerin sembollerle ortaya konması gerekir. İşte dinler, onların sembolik anlatımlarıdır. Mutluluğu hedefleyen insanların çoğu, mutluluğu tasavvur ederek değil, sembolik anlatımlarla kavrayabilirler. Dolayısıyla, mutluluğu tasavvur edilmiş şekliyle hedefleyen ve ilkeleri tasavvur edilmiş şekliyle kavrayanlar bilge (filozof) kişilerdir. Bu şeyleri, sembolik ifadelerle anlayan ve kavrayanlarsa inanan (mü'min) kişilerdir." (Toku, 2015, s. 91-92).

Bu bölüme bir diğer önemli kavramımız olan ‘devlet’ kavramının literatüründen bahsedeceğiz. “Devlet” kelimesi, Arapça “devle” sözcüğünden Türkçe’ye geçmiş ve Arapça’da “devlet” veya “dület” olarak adlandırılan bu sözcük; bir halden başka bir hale dönüşerek değişik bir durum almak, üstün gelmek ve aynı zamanda da başarı kazanmak manalarına karşılık gelmektedir.

Avrupa Kıtası’nda devlet sözcüğü birçok millet kendi dilinde farklı telaffuz etmiş olsa da bu telaffuzların tümünün aslı Latince “status” sözcüğünden gelmektedir. Antik çağda Yunanlar “devlet” terimini “polis” terimi ile ifade etmişlerdir ve bu “site”, yani “şehir” manasının karşılığıdır ve bununla anlatılmak istenen ise kentte oturanların meydana getirdiği topluluktur.

Sonrasında on altıncı yüzyıla varıldığı vakit ilk kez İtalya’da, devleti ifade etmek adına yeni bir terim ortaya atılmış ve bu terim İtalya’da küçük ya da büyük bütün devletler için kullanılan “stato” sözcüğü olmuştur. Bu “stato” sözcüğünü Niccolo Machiavelli “Hükümdar” adlı eserinde ilk kez dile getirmiş ve modern anlamda devlet için bu terimi ilk kullanan birey olarak kabul görmektedir. Latince “stato” sözcüğünün manasının kararlılık ve sabit olmakla ilgili olmasına karşılık gelmekteyken diğer taraftan Arapça’da “devlet” kelimesinde anlatılmak istenen değişim ve dönüşüm ile alakalı olduğu bilinmektedir (Kaya F. , 2019, s. 4).

Bununla birlikte Max Weber (1946), devleti, “belirli bir toprak parçası üzerinde, meşru fiziksel güç kullanımı başarıyla sahip çıkan bir insan topluluğu” olarak adlandırıyor. Diğer bir ifade ile, devletin temeli zorlamadır: Birine üniforma giydirip eline silah vererek, bireyleri devletin yasalarına uymaya zorlamakla görevlendirme yeterliliği olarak adlandırmaktadır(Fukuyama, 2015, s. 29).

Devletin gerekliliğini ve meşru devlete itaatin aklen de dinen de mecburi olduğunu bu şekilde temellendiren Maverdi, toplumu kimin yönetmesi gerektiğini, bir başka deyişle devlet başkanının nasıl seçileceğini de şu şekilde izah eder: Devlet başkanlığına aday olacaklar için de onları seçecek olan insanlar için de belirli nitelikleri taşıma zorunluluğu vardır. Devlet başkanlığına adaylarda aranılan şartlar şunlardı:

- 1) Adil olmak.

- 2) Sevk ve idare yeteneğine sahip olmak.
- 3) Yönetime dair her konuda bilgi sahibi olmak.
- 4) Asil bir aileden olmak.
- 5) Bedensel uzuvları ve akli melekeleri tam olmak.
- 6) Halkı koruyabilecek derecede güç ve cesarete sahip olmak.
- 7) Kureş kabilesinden olmak (Toku, 2015, s. 157).

Machiavelli için devlet, klasik siyaset düşünürlerin dediği gibi erdemi hayata geçirmenin kaynağı olmaz. Tersine her şey devletin devamlılığı adına bir vasıtaadır. Devletin bekası, her türlü erdemsizliği olağan kılar. Machiavelli, bir propaganda kampanyası oluşturarak talihi, şansı zorlamaya ve geleceğe hükmetmeye kalkışan ilk siyaset düşünürüdür. Machiavelli, siyasette başarıyı, kazanmayı daha çok propagandayla inandırıp iknâ etmede olduğunu savunur. İknâyla başarıyı ister ama sadece yıldırarak iknâ etmeyi kabul etmez. O, iknâ aracılığıyla yeni biçimlerin ve düzenlerin oluşumuna yol açmayı bekleyen modern filozofların içerisindeki ilktir O, insanın yönünü erdem ve kendi doğal gayesi gölgesinde tayin etmek durumunda olduğu anlayışını kabul etmiyor. Her ne kadar siyasetten erdemi dışlayarak ilk modern siyaset düşünürü sıfatını alanlardan biridir Machiavelli (Toku, 2015, s. 171).

Ahlak kişiden kişiye değişen bir kavram olup toplumdan topluma, zamandan zamana, kültürden kültüre farklılıklar oluşturur. Gün geçtikçe şartlara bağlı olarak eskiden yasaklanmış eylemler farklı bir vakit diliminde istenilen aynı zamanda önerilen eylemlere kaynaklık edebilmektedir. Farklı ahlak düşüncüleri benzer davranışların farklı yorumlanmasına da olanak sağlamaktadır(Aluş & Selçukkaya, 2015, s. 157).

Tüm bunlar ile birlikte sosyolojiyi bir ahlak disiplini olarak gören Durkheim, toplumsal problemlerin altında yatan etmenlerin ahlaki sorunların ve ahlaki kaygıların yattığını dile getirir. Yani toplumsal sapmaların aktif faktörü yine toplumun gelenekselleştirdiği normlar yatmakta olduğu söylenebilir(Aluş & Selçukkaya, 2015, s. 159)

Devlet kavramı ilk başlarda “zafer, güç veya hâkimiyetin dönüşümlü olarak el değiştirmesi” manasında kullanılmaya başlanmış, sonrasında bu terim hâkimiyete dayalı devamlılık arz eden politik otorite ve yapı manasını elde etmiş ve sonuçta modern kullanımdaki içeriğine kazanmıştır (Menekşe, 2005, s. 194).

Sosyoloji penceresinden incelendiğinde "devlet" milletin örgütlenmiş siyasi dinamiğidir(Ergan, 1999, s. 28). Siyaset, Arapça sözlüklerdeki manasıyla, bir nesneyi dikkatle gözetmektir. Vali ve hakim olmak, milleti gözeterek yönetmek, bu yolda gereken önlemleri almak manaları bu temelden ortaya çıkmıştır. Ardından "hükümet işleri", "politika", "diplomasi" yerinde kullanılmıştır" (Ergan, 1999, s. 28).

Diğer bir kavram eksenini olan siyaset kavramına bakınmakta yarar var: İlkin kelimenin kökeninden başlayarak olgumuza başlayalım. Siyaset kavramının aslı Arapça kökenli, birçok farklı lügat ve ıstılah manasına gelen bir terimdir. Siyaset, Arapça “s-v-s” veya “sa-se” kökünden gelen bir adeyledir. Sözlükte, “ağaç ve habbelerine kurt düşmesi, koyun yününün, elbiselerin ve yiyeceklerin kurtlanması, hayvanları terbiye etmek, insanların önderliğini yapmak ve işleri düzeltmeye çalışmak, idare etmek”(1) “bir nesneyi düzgün ve iyi durumda bulunması için özenle gözetip korumak; hayvanı ehlileştirmek, atı terbiye etmek” (2) “hâkim olmak, işi idare etmek, düzene koymak” (3) gibi manalarını ifade eder etmek (Gözel, 2009, s. 1). Bununla birlikte siyaset terimi; Arapça bir terim olup; kök manası penceresinden “at bakıcılığı” veya “at eğitimi” gibi manalarını ifade etmektedir. Gündelik dilde kullanılan “seyis” sözcüğü de bu kavram ile alakalıdır. Terime genel olarak incelendiğinde ise ülke idaresi ve ülke işlerinin idare edilmesi manalarını ifade etmektedir(Kaya F. , 2019, s. 66)

Siyaset felsefesinin felsefe geçmişinde hangi ideoloji ile veyahut düşünür ile ilk ortaya çıktığı tam olarak bilgisi bulunmamaktadır. Bu konuda bir takım düşünce sistemleri ortaya koyulmaktadır. Bu hususta Fârâbî (ö.339-950), felsefenin Keldanilerden Mısır’a, ardından Yunanlılara, sonrasında Süryanilere, Süryanilerden de Araplara geçtiğini dile getirir. Fârâbî’nin bu söylediklerinden demek istediği aşağıdaki gibidir: Fârâbî’nin kendi felsefi dinamiğinde önemli bir yeri bulunan siyaset felsefesi, felsefe ve hikmetin kanatlarında yerini bulmaktadır (Gözel, 2009, s. 3). Siyaset felsefesinin tarihsel gelişimi de yukarıdaki paragrafta belirttiğimiz gibidir. Bu bölümün devamında kimlerle birlikte nasıl bir süreç geçirdiğine dair yönergelere değinelim.

Siyaset felsefesinde ilk çağdaşlaşma dalgası, Machiavelli ile başlamış olduğunu görmekteyiz, Hobbes, Locke ve Rousseau ile ikinci bir dalga gelmiş, Hegel ve Marx ile de en zirve hattına varmıştır. Nietzsche'nin rasyonalite ve modernite eleştirileriyle de şimdilerde de içerisinde bulunulan üçüncü bir dalga meydana gelmiştir (Toku, 2015, s. 169)

Siyaset bilimi, II. Dünya Savaşı öncesi zamanında, politik ve adli kurumların düzenlenmesi üzerinde odaklanmıştır. Bu yönerge, sonraki yirmi yıl süresince, kurumlar ve faaliyetler ile ilgili sosyolojik ve yapısal niteliği daha baskın yorumlar tarafından gölgede kaldı. 1980'lerden önce, problemin kurumlar olmadığını ya da ekonomik ve toplumsal "altyapı" tarafından belirlendiğini iddia etmek daha olası olduğu görülüyordu (Fukuyama, 2015, s. 50).

Bacon Ahlakı: Francis Bacon (1564-1626)'a göre dinsel inanç sistemleri ve normları bulunmadan bile ahlaklı yaşam sürdürülebilirliğini dile getiriyor. Yani bir nevi 'Laik ahlak felsefesi' olarak adlandırılabilir (Aktan, 2009, s. 45). Francis Bacon'nun demek istediği aslında Machiavelli'nin, insanların ne yapmaları gerektiğinin değil ne yaptıklarının hicivli betimlemesi olduğu söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF HAS HACİP 'İN AHLAK VE SİYASET GÖRÜŞÜ

1.1.Yusuf Has Hacip'in Yaşamı ve Dönem Ülkesi

Yusuf Has Hacib, 1019 yıllarında günümüzde Orta Asya ülkelerinden olan Kırgızistan sınırları içerisinde bulunan Balasagun'da dünyaya gelmiş bulunmaktadır(Kaya, 2017, s. 2). Yusuf Has Hacib'in ölüm tarihi ile alakalı literatürde net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak araştırmacılar genel olarak ölüm yıllı ile ilgili 1077-1078 yıllarını tahmin edilmektedirler. Anıt mezarı ise günümüzde Doğu Türkistan'da bulunan Kaşgar kentinde yer almaktadır(Kaya, 2017, s. 3).

Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib ile ilgili ayrıntılı çalışmalarda bulunan Reşit Rahmeti Arat, Yusuf Has Hacib'in karakteri ile alakalı aşağıdakileri dile getirmektedir:

“Yusuf, inanmış bir Müslümandır. O, Allah'ın varlığına ve birliğine, akla müracaat etmeden, gönülden inanıyor... Yusuf devrinin en geniş anlamında bilgin ve düşünürlerinden biriydi”(Kaya, 2017, s. 3).

Yusuf Has Hacib'in İslamiyetin öğelerine olan düşünce sistemini Kutadgu Bilig'in satır aralarında da görmek olasıdır. Buna göre, Yusuf Has Hacib, tüm önadları ile Allah'ın varlığına ve tekliğine inanan tevhid inancına sadık, Muhammed Peygamber (sav)'i peygamberlerin sonuncusu, kendi nesli üstünde Allah'ın bir rahmeti olarak gören, ölümün her can taşıyanın tadacağı bir alem durumu olması nedeni ile asıl olanın diğer alem olması gerektiğini dile getiren, hayır ve şerrin, kaza ve kaderin Allah'tan geldiğini söyleyen, sık sık dinleyicilerini hoşnutluğa yönlendirip, olumsuzluklardan kaçınmalarını tavsiye edip ve de buna ön ayak olan, insanlara ibadetlerin yararlarını gösterip dini ritüellerini neden yaptıklarını bilmelerini tavsiye eden muhafazakar bir karakterdedir(Kaya, 2017, s. 3).

Kutadgu Bilig'in bugün günümüze kadar gelen sadece üç nüshası vardır. Bunlardan biri günümüzde Batı kıtasında bulunun Avusturya ülkesi sınırları içerisinde bulunan Viyana'da (Herat nüshası), birisi Afrika kıtasında bulunan Mısır ülkesi sınırları içerisinde yer alan Kahire'de, bir diğeri de Asya kıtası Türkistan'ın Fergana kentindedir. Bu örneklerin, Türklerin hâkimiyet kurduğu dünya gezegeninin farklı coğrafyalarına yayınlık göstermiş olması, yapıtın Türk dünyası ve tarihi penceresinden oldukça ün salmış olduğunu bizlere bildirmektedir(Kaya, 2017, s. 5).

Karahanlı hükümdarları sanat ve bilime değer veren kişilerdi. Buhara ve Semerkant'ı kültür şehri haline getirmişler, birçok bilim adamını ve sanatçıyı himayeleri altına almışlardı. Bu sanatçılardan biri de 1069 yılında Kâşgar'da, Türk edebiyatının ilk siyasetnamesi ve mesnevisi olan Kutadgu Bilig'i yazan Balasagunlu Yusuf Has Hacip'ti. Yusuf Has Hacip soylu bir ailendendi. İyi bir eğitim görmüş, Arapçaya ve Farsçaya hâkim biriydi. Eflatun'u, Aristo'yu ve kendinden önceki âlimleri okumuştur (Doruk, 2015, s. 205).

Karahanlılar zamanına ait nesnelere, madeni paralar, seramik parçaları gibi bazı tarihi yapıtlar Türklerin bu zamanlarda yerleşik yaşama uygun ve yüksek bir medeniyet seviyesine sahip olduklarını bildirmektedir. Kutadgu Bilig ve Divan-ı Lügati't Türk başta olmak üzere Karahanlılar zamanında kaleme alınan mühim

yapıtlardan, o zamanın sosyo-ekonomik dinamiği ile alakalı mühim bilgiler de kazanmaktayız. Yusuf Has Hacib'in yaşamı ile alakalı bildiklerimiz, sadece onun "Kutadgu Bilig" adlı ünlü yapıtını okuyucuya sunmak amacıyla sonradan yapıtın başına başkaları tarafından eklemeler yapılmış, biri manzum iki önsözdeki verilerden oluşmaktadır. Bu verilerden onun Balasagunlu doğduğu, soylu bir hanedandan geldiği, ünlü bir kişi olduğu, meşhur eserini Balasagun'da yazmaya başladığı ve Kaşgar'a giderek orada tamamladığı anlaşılmaktadır. Büyük bir bilgin ve devlet adamı olarak bilinen Yusuf Has Hacib'in iyi bir öğrenim gördüğü, edebiyat, felsefe, sanat, siyaset bilimi, spor ve din gibi bir takım disiplinlerde kendine değer kattığını, aynı dönemde yaşamış oldukları Firdevsî (934–1020), El- Birûnî (972–1048), İbni Sina (980–1037), Ömer Hayyam (1040–1123) gibi bilginlerden etkilendiği tahmin edilmektedir. Yusuf Has Hacib'in kaleme aldığı "Kutadgu Bilig" adlı yapıtı, gerek Türk-İslam kültürünün ilk yapıtlarından olması, gerekse o tarihe kadar yazılan en büyük ölçekli Türkçe yapıt olması dolayısıyla Türk ve İslam Kültür Tarihi açısından oldukça mühim olmaktadır. Mesnevi tarzında kaleme alınmış 6645 beyitlik bir yapıt olan Kutadgu Bilig, adı itibarıyla "saadet, mutluluk veren bilgi" manasında ifade edilmektedir (Can, Karabınar, & Küçüker, Ocak, 2012, s. 69-70).

Reşit R. Arat'a göre Yusuf Has Hacip'in yaşamı ile ilgili bildiklerimiz Kutadgu Bilig'i okuyuculara takdim etmek amacıyla sonradan eklenmiş olan manzum ve mensur mukaddimelerde verilen bilgilere dayanmaktadır. Bunlardan anlaşıldığına göre şair Balasagun'da dünyaya gelmiştir. Soylu bir hanedana mensup olup, ilmi, faziletleri, züht ve takvası ile toplumu içerisinde en yüksek hürmet mertebesine ermiş bir kişidir. Eserini Balasagun'da yazmaya başlamış, sonra Kaşgar'a giderek, orada tamamlamış ve Tavgaç Kara Buğra Hanlar Hanı'na sunmuştur. Hükümdar, şairin eserindeki söylemlerini beğenip takdir ederek ona has olan yani daha önce kimseye vermemiş bir unvan verip ve yanına alarak, ona "Has Hacip" unvanını vermiştir. Bundan dolayı adı Yusuf Has Hacip veya Yusuf Uluğ Has Hacip diye ünlenmiştir. Üzerinde on sekiz ay uğraştığı yapıtını (1069/1070)'de tamamladığına ve yazmaya başladığı zaman elli yaşlarında olduğuna bakılırsa, Yusuf Has Hacip (1019) yılı civarında doğmuş olmalıdır. Yapıtın bir bölümünde, kendisi ile ilgili bilgiler paylaşırken, ihtiyaçladığını, yaşamını insanlara yardım etmek ile devam ettirerek, Tanrı'ya karşı dini ritüellerine geç kaldığını dile getirmesinden, oldukça geç vefat ettiği söylenebilir. Arat'a göre Yusuf Has Hacip döneminin bir velisi ve

düşünürdür, bununla birlikte şair ve devlet adamıdır. Türklerin toplumsal şemalarını yakından takip etmektedir. Gençliğinden beri Türk devlet teşkilatı içinde mühim görevler almış. Arapça ve Farsça dillerini bildiği ve İslam dünyası ile alakalı ilim ve edebiyatları bilmiş olduğu eserinin irdelenmesinden kolaylıkla fark edilebilir(Ergan, 1999, s. 30).

Yusuf Has Hacib, “Kitabıma, okuyana mutluluk getirsin, ona doğru yolu getirsin diye Kutadgu Bilig adını koydum. Ben sözlerimi söyledim, düşüncelerimi yazdım. Bu kitap her iki dünya için de doğruyu gösteren bir rehberdir, yardımcı bir eldir. Dosdoğru bir söz söyleyeyim size: Her iki dünyayı da devletle elinde tutabilecek kişiden daha mutlu kimse yoktur” söyleyerek mevzu bahis yapıtı kaleme almadaki esas bilişini dile getirmektedir(Çakan, 2017, s. 44).

Kutadgu Bilig’in bahsettiği konulara inceleyecek olursak, Karahanlılar devrindeki Türk-İslam düşünürlerinin genel kültürleri, din ve dünya düşünce dinamikleri, duyuş ve düşünüş biçimleri, sosyal ve medeni yaşamları ile ilgili esaslı bilgileri ortaya koyan ve birçok düşünce ve yöntemleri çağımızda da uyulacak kadar doğru, ibret verici ve bütün yönlerden üstün sıfatlı bir yapıttır. Bununla birlikte Kutadgu Bilig her ne kadar Türk-İslam kültürünün ilk devresini temsilcisi olan, Türk-İslam Klasik Edebiyatına kapı aralayan bir yapıt olsa da içeriğinde yer yer eski Türk toplumunun dini, aile düzeni, ordu, devlet teşkilatı, ahlak anlayışı, gelenek göreneklere gibi mevzulara ait verilere de değinmiştir(Çakan, 2017, s. 45).

Yapıtın temel meselesi bireylerin maddi ve manevi ekseninden mesut olacakları patikalar bulmak olduğundan, yapıtta yasa ve adaleti, saadet ve mutluluğu, akıl ve ilmî, kanaat ve sonucu temsilcisi olan dört karakterin diyaloglarından oluşmaktadır. Bu dört kişilik aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo.1. : Kutadgu Bilig’teki Dört Karakter (Çakan, 2017, s. 46)

1. Kün Togdı	<i>Kanun ve adalet timsali olan hükümdar</i>
2. Ay Toldı	<i>Saadet ve mutluluk timsali olan vezir</i>
3. Ögdilmiş	<i>Akıl ve ilim timsali olan vezirin oğlu</i>
4. Odgurmuş	<i>Kanaat ve sonucun timsali olan vezirin akrabası</i>

Yusuf Has Hacib KB’de durumlar binaen bu şahısları konuşurarak ahlakî, siyâsî ve dinî manalar içinde bulunduran iletileri dinleyiciye aktarır. Esas gaye kut’u “mutluluğu” kazanılması gayesini ortaya koymak için, durumlar ve tüm dinî ve

dünyevî fikirler dört esas ilkeyi temsilcisi olan dört kişi bağlanımda meydana gelir (Ağca, 2014, s. 5-6).

İslamiyetin kabul edilişi ile birlikte Arapların İran ve Türkistan coğrafyasında yarattığı savaş bağlamı, önce İranlıların, ardından Türklerin İslam dinini kabulü ile yerini ortak İslami kültüre bırakmaya başlar. XI. yüzyılın sonları Kutadgu Bilig (KB) ve Divanü Lügati't-Türk (DLT) gibi, Türk dili ve kültürünün mirasını gelecek kuşaklara aktaracak anıtsal çalışmaya sahne olur. KB ve DLT; yeni Türk- İslam uygarlığının öncü düşünce, sanat ve bilim eserleri olarak El- Biruni, Farabi, İbn Sina gibi bilim insanlarının ortaya çıktığı sosyo- kültürel bağlamının sonuçlarıdır(Eker, 2006, s. 193).

Karahanlıların Türk dünyasındaki rolü, Karahanlıca, XI-XII. yüzyıllarda ürünlerini Doğu ve Batı Türkistan'da veren, yerini daha sonra Harezmi Türkçesine (XIII-XIV. yy.) bırakan İslami dönemi Türk edebi dilidir. Bu dönem Johanson'un sınıflandırmasında, altı yüzyıl devam eden Eski Dönem'in son aşaması olarak görülmektedir. Arapçanın Orta Çağın Latincesine benzer bir faaliyet elde ederek, Türkistan'dan İspanya'ya uzanan bir zamanda, KB'nin Türkçe kaleme alınması, şubiyeye anlayışının yanı sıra Köktürk ve Uygur geleneğinin, yani Türkçe yazma geleneğinin devamı olarak da kabul edilebilir. Yusuf Has Hacıp, İslami zamanda Türk edebiyat, sanat ve bilim yaşamının kabul edilen Türkçe yapıt sahibi ilk düşünür, ilk sosyoloğu, ilk siyaset teorisyenidir. Yapıtı, sanatçısının cebir ve Öklit geometrisi hakkında bilgi sahibi olacak kadar iyi bir eğitim aldığı değerlendirilmesi yapılabilir. Düşüncelerini yapıtın şampiyonları aracılığı ile sunan Yusuf, Horasanlı İmam Gazali, Harezmi Zemaşeri, Hasan Sabbah ve Ömer Hayyanı'nın aynı dönemde yaşamışlardır. KB, XI. yüzyılın bitiminde yazılan, didaktik, mesnevi biçiminde bir siyasetnamedir. 6500 beyti aşan KB, İslami Türk edebiyatının ilk önemli ürünü olarak görülmektedir. KB'nin içeriği İslami edebiyattaki kabusname, pendname/nasihatname/nasihatü 'l-müluk, siyasetname türleri ile benzeşir. Bir ilkler eseri olan KB, Batı'da prenslerin aynası (mirror for prince) olarak bilinen geleneğe de uygunluk gösterir. KB, Tavgaç Ulug Bugra Han'a huzurunda okunarak sunulur. Eser, şairine Karahanlı bürokrasisin dehanın özel kalem müdürlüğü olan 'Ulug Has Hacıplik' unvanını elde eder(Eker, 2006, s. 194).

Kutadgu Bilig'in örnekleri: Yapıtın günümüzde tanınan üç örneği bulunur:

1. Herat Nüshası: Kutadgu Bilig'in ilk bilinen örneğidir. Arap harfleri ile kaleme alınmış bir nüshadan Uygur harflerine dönüştürülmüştür. Hicri 4 Muharrem 843 tarihinde istinsah edilmiştir. Bu nüsha Fatih Sultan Mehmed Han döneminde, Uygur katiblerinden Abdürrezzak Bahşı için Fenari oğlu Kadı Ali tarafından Tokat'tan İstanbul'a taşınmıştır

2. Fergana Nüshası: Kutadgu Bilig'in en mühim örneğidir. Nüshayı bulan Fitret, Maarif ve Okutguçi mecmuasında hakkında hassas bir bilgi dile getirilmiştir. Nerede, ne zaman ve kim tarafından, kimin için istinsah edilmiş olduğu hakkında tam bir veri bulunmamaktadır.

3. Mısır Nüshası: Bu örnek Kahire'de, Hidiv kütüphanesinin o dönemki müdürü Alman Moritz tarafından 1896 yılında tespit edilmiş. Yapıt üzerinde yerli ve yabancı Türkologlar araştırma yapmışlardır. Ama en mühim araştırma Reşit Rahmeti Arat tarafından ortaya konulmuştur (Özdil, 2019, s. 24).

1.2.Yusuf Has Hacib'in “İnsan Doğası” Düşüncesi

Yusuf Has Hacib'in kafasındaki ideal birey tipinin izdüşümleri olarak görülebilecek mısralar üzerinde durduğu konulardan ilki bireyi yüksek derecelere çıkartan bilgidir. Bilgi, bununla birlikte bireyin ahlâkî erdemlere sahip olması için de bir vasıtaadır. Yusuf Has Hacib'e göre sahip olduğu meziyetleri, yerli yerinde kullanmak ideal insanın en mühim özelliklerinden biri olarak değerlendirilebilir. Burada Yusuf Has Hacib'in esas felsefesi, hem bu üç unsur (bilgi, dil ve ahlâkî erdemler) hem de Yusuf Has Hacib ile ilgili çalışmalarda çokça bahsedilen bir mevzu olması yönüyle kadınlarla ilgili düşünceleri ele alınarak analiz etmek amaçlanacaktır(Kaya, 2017, s. 7).

Yusuf Has Hâcib insanları ikiye ayırır: İyiler ve kötüler. İyiler de ikiye ayrılır. Doğuştan iyi olanlar, doğru yoldan çıkmaz. Bu gibiler halk için daima yararlıdır; onların ahlâkı ancak ölümle bozulur. İkinciler taklit yoluyla iyi olur. Fakat bunlar kötüye uyarsa bozulurlar.

Kötüler de iki türdür: Doğuştan ya da taklit yoluyla kötü olanlar. Birincilerin düzelmesi mümkün değildir; onlar dünya için belâ, halk için felâkettir; kötü arkadaş iyiyi kötü yapar, bunlar da ikincilerdir. Bu düşünce sonraları Anadolu'da atasözüne dönüşecektir: Üzüm, üzüme baka baka kararır(Kazmaz, 2000, s. 43). Yusuf Has

Hacip kadınlara Kutadgu Bilig adlı eserinde ayrı bir parantez açmış bulunmakta aynısını kendi çalışmamızda da yer verme gerekliliği duydum şimdi ona değinmeye geçelim.

Kutadgu Bilig'den Günümüze Kadın Profili

Türk Dil Kurumu'nun sözlük web sitesinde ad olarak; erişkin dişi birey, hatun, hatun zat, zen olarak adlandırılırken önad olarak ise analık veya evin işleyişi yönünden ihtiyaç duyulan erdemleri, yetenekleri olan olarak adlandırılmaktadır (<https://sozluk.gov.tr/>).

Bu sözlük anlamından sonra Kur'an-ı Kerim'de ise "*Senden kadınlar hakkında açıklama istiyorlar. De ki: "Onlara ait hükmü, Allah ve kitapta size okunan âyetler açıklıyor; onlar için yazılanı kendilerine vermediğiniz, nikâhlamak da istemediğiniz yetim kadınlar hakkında, çaresiz çocuklar hakkında, yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir"* şeklinde kadınlar hakkında bir veri olduğunu görmekteyiz (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/620/127-ayet-tefsiri>). Hatta İslamiyet kadın türüne verdiği önemi sürelerin bir ismini Nisa olarak adlandırmıştır. Dikkatimizi çeken erkek olarak adlandırılan bir süre bulunmamaktadır. Ve buna ek olarak çoğu ayette hitap ederken ' Ey insanlar,..' şeklinde seslenilmiş olduğunu görüyoruz.

Muhammed Peygamberin kadın erkek eşitliği konusundaki düşüncesine de bakalım. Hz. Peygamber bu durumu, "Kadınlar erkeklerin, diğer yarısıdır." buyurarak beyan etmiştir (Karakuş, 2019, s. 852). Hz. Peygamber tüm işlerini Kur'an'ın da kendisinden istediği gibi danışma ile yapmış ve danışırken de kadın erkek ayırımına gitmemiştir (Karakuş, 2019, s. 855). Bu konuda bir diğer vurgu da yenilikçi Kuran insanların kurban edilmesini yasakladı, kadının kişiliğini tanıdı ve ona mal mülk edinme hakkını vermiş olduğudur(Bendason, 1990, s. 30).

Tüm bunlarla birlikte Buddha, kadınların kontrollü olmayan, kıskanç ve gözü doymayan olduklarını, kadınların bilgi ve bilgelik konusunda ileri gedemediklerini, kontrol edilemeyen bir cinsel istenç limanından sıyrılamadıkları gibi şaşırtıcı cevaplar verir. Hatta kadınların cinsellik ve doğurganlık hususunda bitmeyen bir

isteğe sahip olduklarını ve hatta kalplerinin köleleştiğini söylemektedir (Karataş, 2020, s. 237)

Diğer taraftan Hristiyanlıkta 4. yy. kilise vaizlerine göre kadınlar ilk önce Havva'nın çocuklarıydı ve bilinçli olarak veyahut yapıları getirdikleri nedeni ile bir erkeği kendi yollarından saptırabilirlerdi. Özellikle 4. yy. vaizi İoannes Hrisostomos kadınları “gerekli bir kötülük” olarak dile getirmiş. Yahudilikte de kadının hiçbir değeri olmadığı da dikkat çekicidir. Bu veriyi şuradan anlıyoruz Yahudilerin her sabah tekrar ettikleri dualarında “Ezeli ilahımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun” cümlesine yer verilmektedir (Gürhan, 2010, s. 66).

Tarihin tüm zamanlarında, sultanların eşi sultana hakim olduğunda fitne ve fesattan başka bir şeyin kazanmadığını dile getiren Nizamülmülk, kadınların bir neslin devamı için var olduğunu ve bu sebep ile de devlet uğraşları ile meşgul olmamaları gerektiğini dile getirmiştir (Gökcan, 2018, s. 40).

Bir İslam filozofu olan İbn Rüşd, kadının özgürlüğünden yanadır. O, kadına sosyal ve yasal haklarının verilmesinden taraftır. O, Arap İslâm toplumunda kadının zalimliğe ve haksızlığa uğradığına düşünmektedir. Oysa İbn Rüşd'e göre, tür itibarıyla kadın ile erkek arasında herhangi bir farklılık olamaz. Farklılık sadece yetenek ve becerilerden ibarettir. Ona göre eğer kadınlar gerektiği gibi eğitilir ve toplumda fonksiyonel hale gelirlerse onlar arasında devleti idare edecek insanlar meydana gelebilir (Şulul, 2008, s. 63).

Yukarıda da belirtildiği kadının tarihinde bazı düşünürlerin fikirleri idi. Şimdiler, çağımıza ya da günümüze yaklaştıkça kadın profilinde ise; 20. yüzyılın sonuna geldiğimiz şu günlerde artık, bireylerin uyum içinde bir arada hayatlarını sürdürmelerini idame edebilecek tek şeyin, herkesin aynı hakları kullanması ve fırsat eşitliğinden faydalanması olduğunu görebiliyoruz (Bendason, 1990, s. 108). Kutadgu Bilig araştırmalarında en çok söylemlerde bulunan mevzuların başında gelen kadın meselelerine dair düşünce dinamiklerinden bahsetmemektedir Yusuf Has Hacib'in kadın hususundaki düşünceleri ne İslam toplumundaki kadın ne de İslam'dan önceki Türk toplumundaki kadın algısı ile örtüşmektedir. Yusuf Has Hacib, kadınlar ile alakalı olarak yazdığı gelin kız, süslü gelin gibi terimleri genel olarak pozitif benzetmeler için yazsa da bazı beyitlerde ise, kendisinden beklenmeyecek biçimde negatif bir kadın patikası oluşturmaktadır. Mesela, “*Kişi*

bilmediği bir memlekete girince, gelin gibi olur, dili tutulur.”, “*Bu dünya insanın karşısına süslenerek çıkar; süslü bir gelin gibi gönü heyecanlandırır.*” beyitlerinde olduğu gibi kadınlar için kullanılan tasvirler, olumlu benzetmeler içermektedir. Ancak, alttaki beyitlerdeki söylemlerde de tamamı ile zıttı bir hal söz konusudur. Söz konusu beyitlerde kadınlarla ilgili yer alan ifadeler, hem İslami anlayışa, hem de kaynaklarda zikredilen Türk kadını ile ilgili tespitlerle tezat oluşturmaktadır. Beyitlerden bir kaç aşağıdaki gibidir: *Ey dost arkadaş, sana kesin bir söz söyleyeyim; bu kızlar doğmasa, doğarsa da yaşamasa daha iyi olur. Eğer dünyaya gelirse, onun yerinin toprağın altı veya evinin mezara komşu olması daha hayırlıdır. Kadınları her vakit evde muhafaza et; kadının içi gibi dışı olmaz. Yabancıyı eve sokma, kadını dışarıya çıkarma; bu kadınları sokakta gören göz onların gönlünü çeler.* Kb 494-3540.(Kaya, 2017, s. 10-11).

Ona göre, doğuştan iyi olan bireyden her zaman iyilik gelir. Doğuştan kötü olanın ise değişime de gitmez. Hacib’in düşünce sistemine göre, insan doğuştan bilgi sahibi olarak doğmamakta, bilgiyi daha sonradan öğrenmektedir. Bu hususta, “*Doğuştan kötü olanın ıslahına çare yoktur*” ve “*Ne kadar uğraşılırsa uğraşılınsın kötü insan ıslah edilmez*” mısraları ile eğitimin imkânına olanak veren “*Çalışmakla elde edilemeyen şey akıldır (bilgidir)*” mısrası tezat oluşturmakta ise de burada Yusuf Has Hacib’in ıslah edilemez dediği kötü huyları çabuk sinirlenme, öfkeli olma gibi doğuştan oluşan bazı huy özellikleri için kullandığını diyebiliriz.(Kaya, 2017, s. 12).

Kutadgu Bilig’de evlilik yapacak kişi, kadında dört farklı maddeyi dikkate almalıdır, kadında aranmalıdır bunlar da şunlardır; zenginlik, soyluluk, güzellik ve anlayışlılık. Zengin kadın ile evliliğin sonucu kölelik, soylu kadınla evliliğin sonucu gurur ve kibir, görünüm olarak güzel kadınla evliliğin sonucu olumsuzdur. Günah ve haramdan korkan bir kadınla evlilik yapılması halinde diğer özelliklerin o kadında birleşeceği dile getirmiştir. Çünkü helal olamayandan kaçınan bir kadın, asaletlidir”. Kadın, çocuğun bakımı, çocuk yetiştirilmesi, soyun devamı gibi işlevleri yerine getiren özellikleri ile tanımlanırken, kadınların alkollü içtima ve zevk sefalardan uzak tutulması gerektiği, tersi durumunda kadınların, evlilik dışı ilişkilere gidebileceği dile getirmiştir(Demir, 2021, s. 204). Muhammed Peygamberin de bu veriye benzer hadisi bulunmaktadır, ona göre kadınlarla dört değerlerden biri olduğu için evlenilir; malı, soyu, güzelliği ve dini için. Kişi dindar olanı seçerse mutmain

olur (<https://sorularlailamiyet.com/evlenilecek-eslerde-aranan-vasiflar-nelerdir-1,2022>).

Diğer taraftan Kutadgu Bilig'de "Karakarga mızrak gibi gagasıyla öter, sesi genç bir kızın sesine benzer." verisi ile kadınların sesinin karakarganın sesiyle aynı olduğunu kulağı tırmaladığını ima etmiştir. Erkeklerin verdiği söze sadık kalması nedeniyle güvenilir ve dürüst kimseler olduğu ima edilirken kadınlar için; "Bu kocamış dünya dönek huyludur Tavrı kız gibidir, yaşı uzundur" beytini kullanılarak kadınların sözünde durmaz, güvenilmez kişiler olduğu imasında bulunmuştur. Bu yaklaşımlarla kadınların tavırları hakkında olumsuz eleştirilerde bulunulmuştur. Kadınlara ötekileştirici ve dışlayıcı bir dil kullanan şairin erkeklere kötü bir benzetme veya negatif hiciv dillendirmemiş olması gülmecelidir. "Tam bir kız gibidir bu dünyanın edası, Seni aldatmasın ey düzgün tavırlı". Kadınlara cinsiyetçi bir pencere ile söylemler geliştiren beyitlerde sözünden dönen bireyin olsa olsa kadın olabileceği dillendirmek istenip ima edilmiştir. Nedeni erkeklerin itibarlı, dürüst ve sözüne güvenilen doğru bireyler olduğu vurgulanmıştır. Beyitte geçen "düzgün tavırlı" kadınlar olamayacağına göre ima edilen erkeklerdir (Demir, 2021, s. 205).

Kutadgu Bilig'de kadınların ev içi görevler, çocuğa bakım vereni olan cinsiyet gelenekleri ile aynı yönde olan değerleri gün yüzüne çıkarmıştır. Kadınların iş yaşamından uzak kamusal alandan uzak bir profil çizilmiştir (Demir, 2021, s. 206).

Kutadgu Bilig'in kadına olan düşünce dinamiklerine değindikten sonra siyasetnamelerin tarihçesine bakılacak olursak, tarihteki durumlar, adil ve adil olmayan sultanlarla devlet ve din insanları bu husustaki düşünceleri belirten öyküler ve fıkralar dile getirir. Batıda sultanların "başucu kitapları" hale gelen Thomas Morus'un Ütopya'sı, T. Campanella'nın "Güneş Sitesi", Machiavelli'nin "Prens"i gibi yapıtların ilk misalleri Platon'un "Politeia (Devlet)" adlı yapıttır. Farabi "Medinet'ül Fazıla"sını kaleme alırken başucunda Platon'un Devlet'i vardı. Görülüyor ki, Doğu'da ve Batı 'da nam salan politik metinlerinin ilk kaynağı ve nüshası, "Devlet" terimini ilk defa olarak kapsamlı bir biçimde mercek altına alan Platon'un Devlet'i olduğunu görmekteyiz (Ergan, 1999, s. 29).

Yusuf Has Hacib'e göre bireyin iki esas gücü bulunur: Akıl ve bilgi. Akıl Tanrı vergisi. Bilgi insanın doğumun ardından elde ettiği güç. Bilgiyle göğe bile patika bulunur. Böylece Yusuf Has Hacib bireyin bilgi sayesinde tabiata, nedeniyle de cihana hakim olabileceğini dile getirmektedir (Kazmaz, Atatürk ve Sömürgecilik

(Emperyalizm), 2003, s. 1161). Yusuf Has Hacıp 6645 beyitlik yapıtı Kutadgu Bilig ile bireye dünya gezegeninde aynı zamanda ahiret yaşamında mutlu mesut olmanın bilgisini ortaya koymuştur (Toprak, 2017, s. 98).

“Yusuf Has Hacıp nazarında, kendi menfaatini düşünmeyen ve hayatı boyunca başkalarının lehinde çalışan, insanlara merhamet ve şefkatle yaklaşan ve onlara iyi, doğru ve dürüst davranışlarıyla örnek olan insan, insandır. Hayatı boyunca iyi ve doğru yolda yürüyen, bu dünyaya fazla gönül bağlamayan insan, insandır. Böyle hareket etmeyip de, bu dünyaya gönül verip gönlünü kaptıran insan, bataklığın dibine çakılmış, batmış demektir. Bataklığın dibine çakılıp batan insanın kurtulamayacağı hatırdan çıkarılmamalıdır. O halde insan, gerçekten insan olmak istiyorsa, bu dünyaya fazla bağlanmadan, iyi ve doğru bir hayat yaşamayı istemelidir. Yusuf Has Hacıp’e göre insan, insan olup insanlık vasfını yükseltebilir. Bu sebeple gerçek insanın işareti, insanlıktır. İnsan az değil, insanlık işaretini taşıyan insan azdır. Öyleyse insan, insanlığa uygun yaşamalıdır. İnsan, insanlığa uygun yaşasın ki vasfını kendisi için yüceltsin ve bu isimle ebedi olarak anılsın. İnsanlık işareti ise, iyilik ve doğruluktur. İyilik ve doğrulukla insan, insan olur ve insanlık adını alarak bu adı yüceltir. Bu ise onun ve insanlık adının ebedileşmesini sağlar ”(Toprak, 2017, s. 100-101).

Akıl, idrak ve bilgiye sahip olması bilig birdi yalnuk bedüdi bu künukuş birdi ötrü yazıldı tügün (KB: 150)“Bu gün ona bilgiyi verdiği için insanoğlu yüceldi, anlayış idrak verdiği içinde düğüm çözüldü” Ukuş kayda bolsa ulugluk bulur Bilig kimde bolsa bedüklük alur (KB: 154)“Anlayış (idrak gücü) nerede olsa yüceltilir, bilgi kimde olursa (o) yüceliğe ulaşır.” (Toprak, 2017, s. 110).

“Yonama kişig sen uşak sözleme Köni sözlegil söz barın kizleme (KB: 4108)
“Sen başkaları hakkında gammazlık etme; dedikodu yapma, doğru söz söyle, doğruyu gizleme.”

“Bu edgü on, ol kör isizlik bu sol Solundın tamu ornı uştma on ol” (KB: 917)
“İyilik sağ ve kötülük soldur, senin solunda cehennem vardır, cennet ise sağdadır.”

“Kişide yavuzrakı yalğan bolur Yavuzda yavuz va’de kıyğan bolur” (KB: 5077)
“İnsanlardan en kötüsü yalancılardır, kötünün de kötüsü sözünü tutmayandır.”
“Bu yalğan kişiler vefasız bolur Vefasız kişi halka tensiz kılur (KB: 2039)

“Bu yalancı kişiler vefasız da olurlar, vefasız insanın halka zararı dokunur.”
(Toprak, 2017, s. 111-112).

Kıskançlık, Zalimlik, Kibir Benzeri Olumsuz Karakterlerin Olmaması

Kutadgu Bilig’de insan doğasında bulunmaması gereken niteliklerden özellikle başlıktaki vasıflara değinmekte yararlı olacağı söylenebilir. Eserde mevzunun bahsi geçtiği bazı beyitlere aşağıda yer verilmiştir.

“Tügük yüz irig söz küvez kür kılık Kişig yirgürür kördü bilmez yorık”(kb. 2077)

“Asık surathı, kaba sözlü kibirli insan, insanları kendinden nefret ettirir, işlerini yoluna koymayı bilmez.”

“Otunluk iveklik yinik kurguluk Kara kılı ol bu yırak turguluk”(kb. 2078)

“Küstahlık, acelecilik, zevzeklik bunlar avam tabiatıdır, bey bunlardan uzak durmalıdır.”

“Kişi yası kolma özün kılma yas Neçe edgülık kıl hava arzu bas”(kb. 1315)

“Başkasının zararını isteme, kendinde başkasına zarar verme, hep iyilik yap, arzu ve heveslerini bastır.”

“Kalı kelse övken katıglan serin Serimlig kişinin sevinçi yarın”(kb. 1316)

“Eğer öfkelenirsen kendini tut ve sabırlı ol, sabırlı insan sonunda mutluluğa ulaşır.” (Toprak, 2017, s. 113).

1.3.Yusuf Has Hacip’in Mutluluk Kavramı

Arapça “saide” kökünden üretilen saadet sözcüğü mutlu olma, kuvvetli ve uğurlu olma, hayra nail olma, mesut ve bahtiyar olma, insanın haz duyacağı bir durum içinde olma manasına karşılık olarak kullanılır. Mutluluk teriminin İngilizce karşılığı olarak ise “happiness” terimi ile ifade edilmektedir. Türkçede ise mutluluk kelimesi tüm arzuların hayata geçirilmesi manasında olup, mesut olma terim mutluluk ile çoğu zaman aynı manalı olarak ifade edilmektedir (Yükselbilgili & Akduman, 2016, s. 97).

Felsefe açısından irdelendiğinde mutluluk çoğunlukla ahlak, erdem, doğru bilgiye ulaşma, haz ve özgürlük gibi terimlerle alakalı bir yönde bir araya bulunmaktadır. Kant’a göre mutluluk ahlaklılıkla birlikte ele alınması ihtiyaç

duyulan bir öge olup, “en yüksek seviyedeki iyinin” oluşturabilme mücadelesi olarak dillendirilmektedir. Diğer taraftan Aristo’ya göre mutluluk birey hayatının bir ereğidir, kusursuzluğa en uygun şekilde eylem uygulamasıdır. (Aluş & Selçukkaya, 2015, s. 155).

Araştırmaların mühim sonucuysa mutluluğun zenginlik, sağlık üstelik topluluk gibi gözle görülebilir, somut şartlara bağlı olmadığıdır. Mutluluk daha ziyade somut hal ile soyut beklentiler arasındaki alakaya bağlıdır. Şayet bir kağrı istiyorsanız ve kağrıyı alabiliyorsanız, memnunsunuzdur; Ferrari isterken ancak ikinci el bir Tofaş alabiliyorsanız yoksunluk hissedersiniz. Bu yüzden lotoyu tutturmak uzun vadede insanların mutluluğu üzerinde, çok ciddi bir araba kazasıyla aynı etkiyi yaratabiliyor. Durumumuz iyileşince beklentilerimiz yükseliyor ve sonuç olarak nesnel koşullarımızdaki büyük gelişmeler bile bizi memnuniyet siz kılabilir. Koşullar kötüleşince beklentiler iyice azalıyor ve ciddi bir hastalık bile bizi önceki hâlimizden daha mutsuz etmiyor. Bunu anlamak için psikologlara ve birtakım anketlere gerek olmadığını düşünebilirsiniz. Binlerce yıl önce yaşayan peygamberler, şairler ve filozoflar zaten elinizdekilerden memnun olmanın, daha fazlasını elde etmekten çok daha önemli olduğunu söylemişlerdi. Belki de öyle, ama bu kadar çok sayıyla ve tabloyla desteklenen modern araştırmaların es kilerin vardığı sonuca varmaları yine de güzel(Harari, 2012, s. 374). Yani huzurluluk, mutluluk ya da mesutluk bireyin beklentileri ile hayatın gerçekleri ile arasındaki makasın ne kadar az olduğuyula ilişkilidir. Demek ki her şey beklentiyle alakalıymış. Örneğın bir birey hayalinde sık sık yüksek değeri olan X marka giysiyi giyme ile ilgili bir beklentisi var olduğunu farz edelim bu beklentiye rağmen orta düzeydeki Y marka giysiyi alırsa kendisini mutlu atfetmez. Lakin düşük seviyeli bir Z marka elbiseyi marka giysiyi giyme ile ilgili bir beklentisi olup bu beklentiye binaen yine orta düzeydeki Y marka giysiyi alırsa kendisini mutlu atfeder. Kısacası beklentiler ile olanlar arasındaki uzlaşmayı artırmakta yarar var.

İslam düşünürlerinden Farabi’ye göre mutluluk tüm bireyin istediğı bir gayedir, her ne vakit kayıtsız şartsız bireyin kendisi için seçilen ve arzu edilendir. Bununla birlikte İbn Sina, mutluluğu tasavvuf, iyi eylem ve iyilik bilgisi ile alakalandırılmış ve ahlakın, bireyin nefsinı sadeleştirerek, paklığına ve mutluluğa kavuşturduğunu dile getirmiştir. Diğer taraftan Gazali ise, diğer filozoflardan ayrı

olarak doğru bilginin sadece akıl ve duyularla değil bununla birlikte kalp gözüyle yani sezgiyle kazanılabileceğini düşünmektedir (Aluş & Selçukkaya, 2015, s. 155).

Yusuf Has Hacib, Kutadgu Bilig’de her işin temelini bilgiye dayandırmıştır. Mesela sözün bilgiyle söylenirse anlamlı olacağı, iyiliklerin ve ibadetlerin bilgi ile bilinçli bir şekilde yerine getirilmesi gerektiği, mutluluğa ulaşmanın yolunun bilgiden geçtiğini vurgulamıştır.(Kaya, 2017, s. 7).Yusuf Has Hacib’e göre, mutluluğa varmanın ancak eğitimin olası olduğunu ve mutluluğu muhafaza etmek isteyenler için de aynı şey geçerli olduğunu ifade eder. Yani yapıtın temel endişesi, bireyin ve toplumun mutlu olması için nelerin ortaya koyulması gerektiği problemidir. Asıl olan konunun saadeti bulmak değil, bulunca muhafaza etmek olduğunu söyler. (Kaya U. , 2017, s. 12).Has Hacip, saadetin korumanın ya da mutlu olmanın verisini doğruluktan ayılmayan, yaratıcının yasaklarına uygunluk gösteren, israf etmeyen, yumuşak dilli olan, hasımlarına yardımı esirgemeyen karakterlerdeki kişiler olarak adlandırıyor (Kaya, 2017, s. 13).

Bilginin iyileştirici gücünü dolunay gibi tam olarak elde edebilmek için, bilgiyle devamlı olarak tekrarlama mücadelesini göstermekten başka bir yordam bulunmaz. Nedeni ise devlet mutluluğa, mutluluğa ve yenilik / tecditte karşılık gelmektedir. Çünkü devlet farklılaşan şartlara göre devamlı tekrarlanma ile mutluluk ve mutluluk ile ortaya çıkarır. Türk-İslam düşüncesi sürecinde mühim öge bu mücadele, birey olma-şehirli olma, diğer bir ifade ile kut, devlet, mutluluk sahibi olma gayesi, her zaman iyi olma, iyileştirici olma gayesi olarak değerlendirilebilir. Bu gayenin merkezinde ise her zaman “akl-ı selim”, “kalb-i selim” ve “zevk-i selim” sacayağı oluşturmuştur (Özgen, 2013, s. 142-143).

Günümüze gelindiğinde ise mutluluk; beklentilerin tatmini, memnuniyet, hoşnutluk duygusu, bedenen ve zihnen iyi olma durumu gibi daha somut yönergelerle tespit edilebilen bir olumlu olma hali biçiminde kendine yer edindirmektedir. Mutluluk birçok dinamiklere bağlı olduğunu görmekteyiz, mutluluk diye ifade edilen iyi olma durumu, insanın içinde yaşamını sürdürdüğü psikolojik, sosyolojik, ekonomik ve siyasal dinamiklere bağlı olarak oluşur (Aluş & Selçukkaya, 2015, s. 156).

1.4.Yusuf Has Hacip'in Ahlak ve Siyaset Felsefesi

Siyasî iktidarın görevi, ülkede adaleti gerçekleştirmek, yurttaşlar arasında hak dengesini sağlamaktır; devletin amacı adalete dayalı bir yönetim ve düzen gerçekleştirmektir. Yusuf Has Hâcib'e göre hükümdar sürekli, ebedî beylik istiyorsa adaletten ayrılmamalı, halkın üzerindeki zulmü kaldırmalıdır. Bu anlatımda beylik, siyasî iktidar; zulüm, adaletten ayrılmak, haksızlığa sebebiyet vermek, halk üzerinde baskı yapmak şeklinde kullanılmıştır. Böylece devlet yönetiminde iktidar sahiplerinin izlemeleri gereken yol gösterilmektedir; iyi bir devlet yapısı gerçekleştirebilmek için adaletten ayrılmamalı, haksızlığa meydan verilmemelidir. Hak ve adalete uymayan iktidar sahiplerinin akıbetinin iyi olmadığı bilinmelidir; devlet yönetiminin temeli adalettir. Bu düşünce sonraları Türk dünyasında "Adalet mülkün temelidir." atasözüne dönüşmüştür. Yusuf Has Hâcib, devlet için, geniş deyişimiyle insanlık için, en büyük değer adalet olduğunu belirtmektedir. Adaletin yerine getirilmesi görevi iktidar sahiplerine düşmektedir. Büyük düşünür bey sözüyle nitelediği iktidar sahiplerini övmekte, "âdil beyin yüzünü gören kutlu olur... Nerede adaletiyle şöhret bulan bey varsa oraya gitmeli, İnsan orada saadete erişir", demek suretiyle Türk devletinin, Türk medeniyetinin hak ve adalete dayanan sağlam bir yapıya sahip olduğunu açıklamaktadır (Kazmaz, 2000, s. 59-60). Yusuf Has Hâcib, Türk devlet yönetiminde faaliyet gösterecek edep ve erkânın nasıl olmasına ihtiyaç duyulduğunun ince detayları ile ve Türk devlet felsefesi ile dile getirmiştir (Koçak, 2013, s. 63).

Karahanlı Devleti döneminde hayatını sürdüren Hacib, Arapça ve Farsça kullanabilmektedir. Türk edebiyatı döneminin ilk siyasetname ve mesnevi örneği olarak kabul edilmiştir Kutadgu Bilig. Yapıt, döneminin sultanı Ulu Buğra Karahan'a sunulduktan daha sonra han tarafından kendisine "Has Hacib" unvanı takdim edilmiştir. Kutadgu Bilig, dört ana karakter arasında geçen diyaloglardan meydana gelmektedir. Bu karakterlerden biraz bahsedelim her birinin bir takım toplumsal rolü bulunuyor ve her biri bir takım değer temsilcisidir. Hükümdar olan Küntogdi (Gün Doğdu) hukuku temsilcisi; Aytoldu vezirdir ve saadeti temsilcisi; Öğdülmiş de vezirdir ve aklın temsilcisidir; Oğurmuş ise vezirin kardeşidir ve kanaati temsilcisidir. Kutadgu Bilig'de olay örgüsü özet ile aşağıdaki gibidir: Aytoldu devlet hizmetine girmeyi fazla arzulamaktadır. Bir biçimde o zamanın has

hacibi ile tanışır ve hacip kendisini hükümdarın huzuruna varır. Sultan, Aytoldu'yu beğenir ve onu vezir makamına yükseltir. Belirli bir vaktin ardından Aytoldu vefat eder ve yerine tek oğlu Ögdülmüş geçer. Sultan Ögdülmüş'ün yetişmesini ve eğitiminin takipçisi olur. Akıllı ve bilgili olan Ögdülmüş, hükümdarın takdirini kazanır ve bir süre sonra vezir makamına yükselir. Hükümdar Ögdülmüş'ü çok sevmekte, ona bir şey olmasından korkmaktadır. Bu nedenle ona yardım edebilecek ve gerekirse onun yerini alacak akıllı ve bilgili bir birey daha bulmak ister. Bu amaçla Ögdülmüş arkadaşı (bazı kaynaklarda kardeşi olarak geçmektedir) Ogdurmuş'u hükümdara tavsiye eder. Sultan bu bireyi kendi hizmetine almayı arzulasa da, başarılıdır denemez. Ogdurmuş, insanlardan uzak bir yerde dini ritüellerini devam ettirme istenci vardır. Ardından, Ögdülmüş de devlet hizmetinden çekilip tüm vaktini dini ritüellere verme istenci doğar ve yapar; lakin, Ogdurmuş buna itiraz vardır ve herkesin yerinde kalmasını ve topluma en iyi hizmeti bu şekilde verebileceklerini dile getirir. Belirli bir vakit geçtikten sonra, Ogdurmuş yaşamını yitirir ve geride takipçisi Kumaru'yu yerini verir. Vezirleri ve Ogdurmuş'un nasihatleri sayesinde sultan, yerinde ve kullanışlı yasalar oluşturarak memleketi dizayn eder ve ülke huzur seviyesinin artmasıyla kavuşarak halk mutlu bir yaşamı sürdürürler. Yusuf Has Hacib bireyin değerinin bilgi ve akıldan geldiğini dile getirir ve yönetimin temelini bilgi ile temellendirmek ister. Kılıç ile elde edilen ya da kurulan devletlerin akıl ile sürdürülebileceğini dile getirir. Devletin bir diğer ayağı da adalettir ve yasaya da töre sultandan üst seviyededir. Ona göre devleti sadece vazifeyi ihmal ve insanlara zulüm zarara götürebilir. Toplumsal mutluluğun ve huzurun yolunu çizen Kutadgu Bilig bu yönüyle ahlâk kitabı, devlet adamlarının yetki ve sorumluluklarını tasvir etmesiyle de bir siyasetname özelliği taşımaktadır(Armağan, 2016, s. 92).

Hükümdar harama el uzatmamalı, şarap içmemeli, kişi menfaatini değil toplumun menfaatini düşünmeli, çevresini tatmin ederken altın, gümüş yığmak, köşk, saray yaptırmak yoluna gitmemeli, servet değil iyi ad bırakmalıdır; boğazından geçen her lokma helâl olmalıdır. Bütün çalışmalarına karşılık, hükümdarın göreceği mükâfat şöyle özetlenebilir: Hayır dua almak, sevap işlemek, öbür dünyanın huzuruna kavuşmak, kendini cehennemden kurtarmak, kıyamet günü Tanrı'nın huzuruna iyi bir insan olarak çıkmak, Tanrı huzurunda hesap vermek(Kazmaz, 2000, s. 109).

Kutadgu Bilig'den çıkardığımız sonuç şudur: Milletlerin, varlıklarını korumaları, gelişmeleri ve yükselmeleri için en sağlam yol, iktidar sahiplerinin, siyaset, fikir, sanat ve din adamlarıyla sermaye sahiplerinin kendilerini halka adanmaları, toplum uğruna el birliği ederek uyum halinde çalışmalarınıdır(Kazmaz, 2000, s. 200).

Kutadgu Bilig'de iktidarın kaynağı ilâhî temellidir. Beylerin tanrı tarafından özel yeteneklerle donatılarak yaratıldığından bahis geçmektedir. Bu düşüncesini aşağıdaki ifadelerden biliyoruz: *“Tanrı kimi bey olarak yaratmak isterse, ona önce uygun tavır ve hareket, kol kanat verir. Bu beylik makamına sen isteyerek gelmedin, onu Tanrı kendi fazlıyla sana ihsan etti.”* Aynı düşünceler Orhun Yazıtları'nda ve Eski Türk devletlerinin egemenlik kaynağında da bulunur. Günümüzde günlük dilde dillendirilen “devlet ana” tasviri devlete bir pencere açtığı ve de toplumun şimdilerde de devlet olgusuna üstün bir sıfatlar yüklediği sonucuna gidilebilir. Anne, Türk toplumunda hem sosyo-kültürel olarak hem de İslam değerlerinde kutsal olarak atfedilmektedir. Kutadgu Bilig'de adaleti temsilcisi sultandır. Bu temsil hem adalete verilen önemi vurgulamaktadır hem de sultanın gücü yasayla bir takım sınırlar oluşturmaktadır. Yapıtta bir diğer mühim husus, bir iş için seçilecek bireyin sınanmasıdır. Kutadgu Bilig'de, yöneticilerin yeni göreve alınacakları sınama, onlar arasında bir seçime gitme sorumluluğu olarak belirir. İşe alınacak kişiler, toplumun ileri gelenleri veya yöneticiler karşısına çıkar ve her alandan sınamadan geçirilir. İşe iş bileni getirme düşüncesinin günümüzdeki ismi “liyakat”tır ve hâlâ işe alımda kullanılan tekniklerdendir. Türklerin devlet işlerinde etkili olan liyakat ilkesi, İslamiyet'in kabulünden sonra bu ilkenin dini kaynaklarda yer alması Türkler'de devlet geleneğinin meydana gelmesinde İslamiyet'in etkisine işaret etmektedir. Bahsi geçen dini alıntıya Nisa Suresi'nin 58. ayeti misal gösterilebilir: *“Muhakkak ki Allah, emanetleri sahibine teslim etmenizi ve insanlar arasında hakemlik yaptığınız zaman adaletle hükmetmenizi emreder...”*

Aynı zamanda yapıt sözlerine peygamber sözü ile destek sağlamaktadır ve ona övgülerle başlamaktadır. Bu da Türk devlet yönetimi geleneğinin Türk ve İslam kültürünün karışımından meydana geldiğinin göstergesi olduğu söylenebilir. Kutadgu Bilig, yöneticilere ve memurlara yönetim konusunda öğütlerde bulunur. Yapıtta yöneticiler için “bey” sözcüğü hitap edilmektedir. Ardından, beyler bilgili olmalıdır, temiz olmalıdır, intizamlı olmalıdır, işte hızlı/çevik olmalıdır, kahraman

olmalıdır ve gözü tok olmalıdır şeklinde beylik vasıflarını belirliyor. Bu vasıflar bir beyde olunca ülkede saadet güneşinin doğacağı belirtiliyor. Memurlara (tabuğçu, yaver, hizmetkâr, yaver, maiyet manalarında kullanıyor), doğruluk, sadakat ve çalışkanlık olarak üç temel ilke belirliyor. Yöneticilere belagat sahibi olmalarını, ancak mağrur olmamalarını nasihat ediyor. Sadakat, doğruluk, dürüstlük, çalışkanlık benzeri sıfatlar, günümüz literatüründe “etik” başlığı altında bir araya gelmektedir. Etik kurallarının günümüz iş yaşamında, devlet hiyerarşisinde önem verilmesi gereken bir maddeler olduğu denilebilir. Kutadgu Bilig’de devlet yönetiminin din ile olan bağına da değinmiştir. Ovgurmuş kendisinden nasihat bekleyen sultana nasihat ederken: “Dindalı ile dünya dalı birbirine karşıdır; ikisi birbirine yakışmaz, bunların yolu birbirini keser.” der ve kendisine teklif edile devlet işlerini kabul etmez. Buna başka bir örnek olarak da “Dinin dünyayla birleştirilmesi güçtür; bu ikisi bir araya gelmez, bunu bilmek yeterlidir” , “Biri yaklaşırsa diğeri kaçır; ikisini bir arada tutmak isteyen yolunu şaşırır.” beyitlerini verirler. Burada karakter devlet işlerinin kendisini ibadetten alıkoyacağına altını çizmekte, aynı zamanda devlet yöneticilerinin kişisel dini hayatlarında ince bir çizgide olduğunu belirtmektedir. Burada yapıtın lâikliğe dikkati çektiği eksende düşünceler olmakla beraber, yapıta salt lâik demek eksik olacaktır. Bir takım metinlerde ifade edildiği gibi yapıtta beyler bey olarak dünyaya gelmektedirler, yaratıcı bir bireyin bey olmasını arzu ettiğinde onu bey olarak yaratmaktadır, doğrultusunda bir düşünce bulunur. Egemenliğin kaynağını doğrudan ilâhî bir erke dayandırmaktadır. Bu hal devlet faaliyetlerinde dinin tamamen hükümsüz olamayacağını ve güçlü bir kut inancına işaret ettiği dile getirebiliriz. Aynı zamanda Ovgurmuş kişiliğine çizilen dindarlık, bir ideal tiptir. Böyle bir dini anlayışa ve yaşayışa sahip insanların sadece yöneticilik değil, başka herhangi bir mesleği de yapmaları güç olmaktadır. Yapıtta, şimdi ki yönetim anlayışında yer edinmiş, motivasyon, performans değerlendirmesi ve sorumluluk devri gibi ilkeler de bulunmaktadır. Yapıtta ara sura ifade edilen, “ihsanlarda bulundu ve onu yüceltti.”,“Öğdölmüş herkesi seviyesine göre taltif etti.” ifadeleri bu anlayışa destek olmaktadır. Yapıtta başkasının emeğini takdir etmeyen kimse anlayışsız manasında sırası geldiğinde de hayvana eş değer görölmektedir (Armağan, 2016, s. 93-94).

1.5. Kutadgu Bilig'e Göre İdeal Devlet Adamlarının Vasıfları

Menfaat umanlar ya da yararlananlar haya duygusuna önem vermeden yalan ya da gerçek dışı işlere başvurarak güçlü kişilerin yanından ayrılmazlar. Ancak güç ya da menfaat sona erdiği zaman ilişkileri biter. Fakat haya sahibi kişi, güçlü olsun ya da olmasın, bu duruma düşmez, böyle bir sonuçla karşılaşmamak için ahlâk ve hukuk kuralları dışına çıkmaz, utanmayı gerektirecek davranıştan uzak kalır. Yusuf Has Hâcib, bu derece önem verdiği için, iktidar mensuplarının, yöneticilerin ve görevlilerin hepsinin haya duygusuna sahip olması gerektiğini her bölümde ayrı ayrı tekrar etmiştir(Kazmaz, 2000, s. 48).

Yusuf Has Hâcib sultanın adaletli olması ihtiyaç duyulduğunu aşağıdaki beyitlerle vurgu yapar. *"Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır"*(B. 1435). *"Adaletle iş gör, buna gayret et; hiçbir zaman zulüm etme; Tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüz sür"*(B.1451). *"Bey bilgili, akıllı ve adil olmalı; şöhretinin yayılması için de cesur ve tedbirli olmalıdır"*(B.2168). Yusuf Has Hâcib'in yapıtında adalet penceresi aşağıdaki söylemleri geliştirmektedir. Memleket tutmak için, fazla sayıdaki askere; fazla sayıda mal ve servete gereksimin oluşur. Bunun için de, milletin zengin kaynaklarının fazla olmasına ihtiyaç vardır; buna da kaynak olarak doğru yasalar oluşturulmalıdır. Bunlardan birine yeterli yatırım yapılmazsa, diğerlerinde de aksaklıklar oluşmaktadır(Ergan, 1999, s. 33). Adaletli devlet adamlarının en önce ve en mühim özelliği zulüm ve haksızlık yapmaması, yapılmasını da engel olmasıdır. Kutadgu Bilig'de bu hususta aşağıdaki beyitlerle ifade edilmiştir: *"Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan, adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır"*(B.1435). *"Bey iki şey ile kendi beyliğini bozar, eğri yola girer ve doğru yoldan şaşar"*(B. 2023). *"Bunlardan biri zulüm, biri ihmalkarlıktır; bu ikisi ile bey memleketini harap eder"*(B.2024). *"Zalim adam uzun müddet beyliğe sahip olamaz; zalimin zulmüne halk uzun müddet dayanamaz"*(B. 2030). (Ergan, 1999, s. 35).

Devlet adamlarının bilgili ve ilme değer veren bilge bireyler olmaları gerektiğini de savunur. Kutadgu Bilig'de bununla ilgili birçok beyit bulunur. Bunlardan bazıları *"Dünyayı elinde tutan, onu anlayış ile tuttu; halka hükmeden, bu işi bilgi ile yaptı"*(B. 218). *"Hangi çağda olursa olsun, bugüne kadar daha yüksek*

yer daima bilgiliye kısmet olmuştur"(B.220). "Ey devletli hükümdar, beyler adlarını bilgi ile yükseltmişlerdir"(B.1905). "Bey halkı bilgi ile elinde tutar; bilgisi olmazsa akli işe yaramaz" (B.1968). (Ergan, 1999, s. 34).

İşi ehliyetli olana verme "İşi ehline verme" ya da işe almada "İlyakat (yeterlik, değerlilik)" ilkesine uyma dikkat çekilmektedir. Yusuf Has Hacıp hususun mühimliğini aşağıdaki beyitlerle dile getirir, "Memleketi kuvvetle elinde tutan kimse, işini ehliyetli kimselere gördürmüştür" (B. 40). "Ancak kulun iş in ehli olduğu görüldükten sonra, bey ona izzet ve ihsan kap ısını açmalıdır"(B.1756). "Ey bey, işi işin ehline, işe yarayana, hareketi doğru ve dürüst olana ver"(B,1759). "Eğer bir bey işi ehliyetsiz bir kimseye verirse, ehliyetsizliği başkası değil, kendisi göstermiş olur"(B.1760). (Ergan, 1999, s. 34-35).

Tüm bunlarla birlikte halkın yükünü hafifleten kişi insanların en iyisidir. Meziyetli insan herkese yarar sağlar, kendisi de bütün dileklerine erişir. Böyle bir kişi seçkin sayılır ve insanları kurtarır. İnsanoğlu iyiyi sever, çünkü insanın iyisi kendi menfaatini bırakır, başkalarının iyiliğini ister. Halka lâzım olan da iyi insandır. Bununla birlikte insanı en çok düşünen yine kendisidir. Böylece Yusuf Has Hâcib, daima halkın, insanların iyiliğini anlatmıştır(Kazmaz, 2000, s. 50).

Meşveret/Danışma: Yöneten- Yönetilen Etkileşimi

Devlet işlerinin yürütülebilmesi adına, ihtiyaç duyulan bir konuda, devlet adamlarının yönettikleri bireylerden destek almaları, husus ile alakalı insanlar ile tartışıp onlara danışmaları, bu niyet ile de belli dönemlerde toplantılar düzenlemeleridir. Yusuf Has Hacıp bu mevzu ile ilgili şu söylemler geliştirdiğini görmekteyiz: "Ben iş yapan insanım, sen ise onu gören insansın; yapan adam işinin nasıl olduğunu görenden öğrenir"(B. 1939). " İnsan işini kendisine candan bağlı olana danışır; sadık insan kendisini başkası için feda eder"(B. 1943) (Ergan, 1999, s. 35).

Kutadgu Bilig’de dillendirilen kurumlardan olan “danışma/istişare/meşveret” kurumudur. Yapıtın diyaloglardan meydana gelmesi de karşılıklı görüş alışverişinin olduğunun kanıtıdır. Danışmanın önemi yapıtta şöyle belirtilmektedir.

“Her işi danışarak yapmalıdır; danışmayan her kesişinde zarar görmüş ve sonunda pişman olup inlemiştir. Dinle Tanrıdan insanlara haber getiren nebine

der: her yapılacak işe meşveret ile çare bulunur. İnsan kendisi kendi işini iyice bilemez; onu başkasına danışarak yapmak faydalı olur. Ne gibi bir iş yapmak istersen; onu başkalarına danış; danışmayan kimseye karışma ondan uzak dur.”

Yapıt da sultanların bir başlarına hareket etmelerinin olumsuz sonuçlar doğuracağını, devlet yönetimde ve toplumsal yaşamda danışmanın işleri kolaylaştıracağı dile getirmektedir(Armağan, 2016, s. 93).

Diğer taraftan Nizamülmülk Siyasetname adlı yapıtında devlet hizmetlerinde gözetilecek politika, âlimler ve dünya bilmişler ile danışarak tespitini sağlaması gerektiği şeklinde vurgu yapmaktadır(Nizamülmülk, 2009, s. 127).

Ölçülü, İtidalli, İhtiyatlı ve Uyanık Olma

Bir devlet adamında bulunması gereken özellikler olarak Yusuf Has Hacıp ve Nizamülmülk'ün de sık sık dile getirdikleri itidalli, tedbirli(ihtiyatlı), uyanık, sabırlı, soğukkanlı, sakin olmaya benzer özellikleri ölçülü olma ile beraber irdelemek olasıdır. Kutadgu Bilig'de mevzu ile alakalı birçok beyit bulunur. Bunlardan bir kaç aşağıdaki gibidir: "*İnsan sakin ve mülayim tabiatlı olmalıdır; güneş ve ay doğması için, beye itidal lazımdır*"(B. 325). "*Ey hükümdar, memleket arzu edersen, ihtiyatlı ol; bu ihtiyat, aynı zamanda şeriatın da emrettiği şeydir*"(B. 446). "*İşinde hiddetli olma, öfkene hakim ol; beyler hiddetli olurlarsa, mülk ve saltanat haleldar olur*"(B. 1414). "*Sakin, halim-selim ve yumuşak huylu ol ve böylelikle bütün iyiliklere elini uzat*"(B. 1416). "*Sabır ve sükunet bey için bir ziynettir; bunlar beyliğin başta gelen meziyetleridir*" (B. 150). "*Hiçbir işte acele etme, sabret, kendini tut; kul sabırlı olursa, beylik mertebesini bulur*"(B. 588). "*Devlet işindeki bu tedbir ve uyanıklık, devletin uzun müddet devamı için, daima faydalı olmuştur*"(B. 440). (Ergan, 1999, s. 36).

"*Hükümdarın ihtiyatlı olması memlekete fayda getirir, bu fayda ile memlekette huzur temin edilir.*"kb.448 (Hacıb, 2006, s. 159).

"*Bir memleketin kilidi iki şeyden ibarettir/Biri ihtiyatlılık, biri kanundur.*"kb.2015 (Hacıb, 2006, s. 409)

"*Hangi bey ihtiyatlı ise o memleketini korur/ Düşmana boyun eğdirir ve onu sımsıkı bağlar.*"kb.2016 (Hacıb, 2006, s. 409).

"Beyler ihmalkâr olurlarsa işlerini başaramazlar/ Bey iyice bilmelidir ki ihmalkârlık ederse, beyliği devam edemez." kb.2027 (Hacib, 2006, s. 411)

"Bey ihtiyatlı olursa memleketine el dokundurmaz/ Eğer dokunursa o bu tecavüzü akıl, fikir ve bilgisi ile karşılar."kb.2029 (Hacib, 2006, s. 411)

"Sen bu kadar halkın yükünü yüklenmişsin/ Uyanık ol gafil bulunma ve düşünerek hareket et."kb.5163 (Hacib, 2006, s. 871)

"Hükümdarların omuzlarına ağır yük yüklenmiştir/ Ey iyi insan, ihmalkar olma, tedbirli davran."kb.1437 (Hacib, 2006, s. 319)

Bununla birlikte Nizamülmülk Siyasetname’de, bir sultanın elde etmesi gereken en esas özelliği “adil olma” olarak dile getirmiştir, hatta eserinin bütününde de sık sık buna dikkat çekmektedir. Nedenini ise şöyle açıklamaktadır o, Allah’ın yasalarını dünya gezegeninde faaliyete geçiren insandır. Siyasetname’de aynı zamanda hükümdarın temiz bir ahlaka sahip olmak, yiğit olmak, sözünde durmak, Allah’ın yarattıklarına karşı şefkatli ve merhametli olmak, dine bağlı olmak, sanattan anlamak, hayırsever ve cömert olmak, ilimle ilgilenmek ve ilim adamlarına saygı duymak olarak belirlemiştir (Gökcan, 2018, s. 38-39).

Akıl

Türkçe’de “akıl” adına düşünme, anlama ve kavrama gücü, us anlamına gelmektedir. Diğer taraftan İngilizce’de ise akıl (mind) adına; hatırlama ya da hatırlanma hali, zekâyâ ait faaliyetlerin yapıcısı, bireyin zihinsel uygulamalar kapasitesi, entelektüel kalite, zihinsel kuvveti. Bunun yanında zekâ, beyin, ruh, kıvrak zekâ manaları taşıyan *intellect, soul, psyche, brain, brains, intelligence, wit* sözcüklerinin eş manalı olarak verilmiş bireyin algılama, hatırlama, tasarlama, değerlendirme ve karşılaştırma gibi nitelikleri barındıran karmaşık fakültesi olarak adlandırılmıştır (Bayık, 2019, s. 173).

İslam Ansiklopedisi’nde ise akıl, “İnsanı diğer canlılardan ayıran ve onu sorumlu kılan temyiz gücü, düşünme ve anlama melekesi” olarak açıklanmıştır (Özcan, 2020, s. 332).Arapçadan gelme bir kelime olan akıl, bağ, bend, idrâk, engelleme, alıkoyma, anlama, kavrayış, nehy ve zekâ gibi birbirlerine yakın, fakat farklı manalar içeren bir sözcüktür(Göztepe, 2005, s. 417).

Bununla birlikte Mevlânâ, insan için mühim olan aklın iki türü olduğunu dile getirir. İlki, elde edilen akıldır (mükteseb) ki, haricîdir ve insan onu, okuldan, kitaplardan, bilgilerden, bilginlerden, düşünceden ve anlamlardan kazanır. Böyle bir akıl, artabilir, eksilebilir, keskinleşebilir ve bitebilir. Bu aklın, genişlemesi, zenginleşmesi veya kısırlaşması kazanılan bilgiler ile doğrudan ilişkilidir. İkinci akıl ise, Allah'ın bizzat bahsettiği akıldır ki, (bahşış-i yezdân) kaynağı candadır, yani ruhtadır ve bilgisini gönülden, yani yürekten gelir(Kuşpınar, 2009).

Yusuf Has Hacıp' in tüm enerjilerini verdikleri mühim bir nitelik de devlet insanlarının akıllı olmaları ve akılcı eylemlerde bulunma icabıdır. Nedeni "*Dünyaya hakim olmak ve onu idare etmek için, pek çok fazilet, akıl ve bilgi lazımdır*"(B,281). "*Bilgiyiolsun, fazileti olsun, insan öğrenebilir; fakat akıl ise, insan ile birlikte doğar*"(B. 1825). "*Eğer beylik akıllı bir insanın eline geçerse, o ülkesini huzura kavuşturur; sen bu söze inan*"(B. 1781). "*Bey bilgili, akıllı ve zeki olmalıdır; beyliğin hastalığına ancak bunlar ile çare bulunabilir*"(B. 1971)..(Ergan, 1999, s. 37).

Tevazu

Sözlükte “kendi itibar ve derecesini düşük görmek, birine boyun eğmek” manasındaki vaz‘ aslından üreyen tevâzu‘ (*Lisânü'l-‘Arab*, “vaz‘” md.; *Tâcü'l ‘arûs*, “vaz‘” md.) kibrin zıttı olup insanın başka birilerini küçük düşürücü duygu ve eylemlerden kendini arındırmasına karşılık gelmektedir. Türkçe’de alçakgönüllülük kelimesiyle ifade edilmektedir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/tevazu>). Yani bir nevi gösterişsiz anlamına geldiği söylenebilir.

Diğer taraftan Mevlana da tevazu ile ilgili şunları dile getiriyor: "*Tevazu ve Alçak Gönüllülükte Toprak Gibi Ol!*". Yaran (2007), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Dergisi'nde yayınlanan bir makalesinde, Mevlana'nın çeşitli meyveler ve tahıllar benzer pek çok nimetin topraktan ortaya çıkmasını misal göstererek toprakla göstergeleştirdiği tevazuyu övdüğünü dile getiriyor.

Bununla birlikte İslamiyetin kutsal saydığı kitabı Kur'an-ı Kerim'de Furkan süresinde 63.ayetinde' *Rahmân'ın has kulları onlardır ki, yeryüzünde tevazu ile yürürler ve kendini bilmez kimseler onlara laf attığında (incitmeksizin) “Selâm!”*

derler(geçerler).' (Karaman, Özek, Dönmez, Çağrııcı, Gümüş, & Turgut, 2009, s. 364)

Aynı zamanda Hökelekli, “Tevazu” adlı makalesinde ise aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır: “başkasına karşı gelecek ya da onun hoşuna gidecek her tür davranıştan sakınarak, onun önünde kendi benliğimizi silme yönünde bir eğilimdir.” Yusuf Has Hacıp ise şöyle der: "*Halk içinde kim nüfuz sahibi olursa, onun dili ve sözü tatlı olmalı, kendisi tevazu göstermelidir*" (B. 547). "*Sana beylik ve büyüklük erişirse, bu devlet içinde saç ve sakalının ağarması için, kendini küçük tut ve mütevazi ol*" (B. 552). "*Saadet gelip, kiminle bağdaşırsa, o kimse tevazu göstermeli ve alçak gönüllü olmalıdır*" (B. 1702). "*Vezirin gönlü alçak ve dili yumuşak olmalıdır; böylelikle insan kendisini başkalarına sevdirebilir*"(B. 2229). (Ergan, 1999, s. 37).

Diğer taraftan Nizâmülmülk yapıtında dillendirdiği bir öyküsünde, Gazneliler zamanında hayatını idame etmiş ve pek çok hayırlı iş ve yapıt yapmış bir yöneticinin vefatının ardından bir zahidin rüyasında bulunduğunu ve zahidin ona sorduğu bir problemin ardından alçak gönüllü olmanın ne düzeyde mühim olduğunu dile getirmiştir (Kaya F. , 2019, s. 72).

Cömertlik

Cömert Farsça *cevân-merd* teriminden dilimize çevrilmiştir. Cömertlik terimi İslâm ahlâkı literatüründe sıklıkla *sehâ*, *sehâvet* ve *cûd* kavramlarına karşılık gelmektedir. Sehâ ve sehâvet sözlükte “ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlanması” manasını taşır. “Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması”, ayrıca “cömertlik yapmak” anlamındaki cevd veya cevdet aslından üretilmiş olan *cûd* da kavram olarak sehâvet sözcüğü ile eş manalıdır (<https://islamansiklopedisi.org.tr/comertlik>).Eldeki olanakları meşru ölçüler içinde istekli olarak ve karşılık beklemeden başka birilerinin faydasına hizmet etme çabasıdır. (<https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/8/C08002940.pdf>).

Diğer taraftan Şenata (2022), "Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık'ta Cömertlik Cimrilik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme" adlı araştırma makalesinde Kutadgu Bilig'de baktığımızda cömertliği ifade etmek için başvurulan sözcüklerin *akı*, *akılık*, *akı bol*-olduğunu dile getiriyor.

Yusuf Has Hacıp'in husus ile alakalı düşünce dinamikleri aşağıdaki beyitleri ile değerlendirilebilir "*Ey devletli hükümdar, eğer kuldun fakir adını kaldıramazsa, o nasıl bey olur*"(B.2983). "*Bey bilgili ve akıllı olmalıdır; cömert ve yumuşak huylu olmak da lazımdır*" (B. 1951). "*Dünya beylerinin eli açık olursa, onlar her iki dünyada baş köşeye otururlar*"(B.3034). "*Memleketi cömertlikle muhafaza etmelidir; ey hükümdar, bey cömertlikle büyür*"(B. 3040). (Ergan, 1999, s. 39).

Bilgili kişi ne der, dinle; cimri bir bey memleketine hâkim olamaz.

Bu iki şey birbirine zıttır, onlar birbirlerinden kaçır, insan cimriye yanaşmaz, cömerte sıkıca yapışır.kb.3036

Bütün erdemli insanlar cimriden kaçır ve cömertin etrafına toplanarak dilek ve arzularına kavuşurlar. kb.3037

Cimrilik ile beylik birbirine düşmandır; cimriye karşı her yerde isyan edilir. kb.3038 (Hacıb, 2006, s. 555).

" *Kişinin itibarsız geveze olandır/Kişinin itibarlısı cömert olandır.*" kb.1028 (Hacıb, 2006, s. 257)

"*Kişiler arasında övülmeye değer kimdir;/ Cömert övülmeye ve cimriyse sövülmeye layıktır.*" (Hacıb, 2006, s. 365)kb. 1731 aynı şekilde kb.3049'da da aynı vurgu yapılmış olduğunu görüyoruz.

Bununla birlikte İslamiyetin kabul ettiği kutsal kitap olan Kur'an-ı Kerim'de cömertliğin zıddı olan cimrilikten Nisa süresinin 37.ayetinde bu durumdan şöyle bahsedilmektedir: "*Bunlar cimrilik eden ve insanlara da cimriliği tavsiye eden, Allah'ın kendilerine lütfundan verdiğini gizleyen kimselerdir. Biz, kâfirler için alçaltıcı bir azap hazırladık.*" (Karaman, Özbek, Dönmez, Çağrıcı, Gümüş, & Turgut, 2010, s. 83).

Diğer taraftan Mevlana; "*Cömertlik ve yardım etmede, akarsu gibi ol!*" demiş. Mevlana, cimri değil cömert olmamızı, malın mülkün kölesi değil hür bir efendi olmamızı, bencillikten sıyrılıp sevgi ve yardımseverlikle arınıp yükselmemizi nasihatini vermektir (Yaran, 2007, s. 30-31). Akarsu metaforunun kullanmasındaki kaynak nasıl ki akarsu güzel çirkin, kadın erkek, hiç bir din, ırk, kimlik, zenginlik demeden herkes için akıyorsa her gruba değebiliyor her grup yararlanabiliyorsa aynı şekilde adem de aynı yolda çizgileri olmalı aynı politikayı izlenmesine vurgu yaptığı söylenebilir.

Sultan çalışmalarını iyi karşılık aldırırsa, çalışanların sultana yönelik olan sevgileri katlanacak ve de sultan onların dostluklarını daha güzel bir biçimde sürdürecektir. Nizâmülmülk bunun tam tersi durumda mal konusunda cömert olmayıp cimri davranan sultanların ahlak penceresinden toplumda hoş görülmeceğini ve mevkii ve makamına saygı görmeyip elinde sonunda bir gün bu makamını elinden gideceğini dile getirmiştir (Kaya F. , 2019, s. 71).

Doğruluk ve Dürüstlük

Dürüstlük ile ilgili beyitlere bakılacaksa;

“Bey tokgözlü ve yumuşak huylu/ Sözü ve tavrı açık olmalı” (Hacip, 2015, s. 164).

“Betin dili dürüst, gönlü doğru olmalı ki/ Halka yararlı olsun ve doğsun güneş.”(Hacip, 2015, s. 165).

“Gönlü, dili, tavrı olmazsa doğru/ Kut kaçır, o ilden geçmez yolu.”(Hacip, 2015, s. 165).

*“Beyin sözü doğru olmalı, tavır ve hareketi itimat telkin etmelidir ki halk ona inansın ve huzur içinde yaşasın”*kb.2038(Hacib, 2006, s. 413).

*“Gönlünü ve dilini doğru tut, Tanrı'ya kulluk et/ Gafil olma, yarınki işini şimdiden düzene koy.”*kb.1278 (Hacib, 2006, s. 297)

Yusuf Has Hacip'e göre *“Halk için beyin çok seçkin olması lazımdır; özü, sözü doğru ve tabiatı güzide olmalıdır”* (B. 1963). *“Ey hükümdar, dikkat et, doğru hareket ederlerse, insanların hayatı ne kadar güzel geçer”*(B. 1748). *“Beyin dili dürüst ve kalbi doğru olmalı ki, halka faydalı olsun ve güneşi doğsun”*(B: 2010). *“Ey kahraman beyim, sen doğruluk ile çal ış; bence doğruluktan daha iyi bir şey yoktur”*(B. 2899). *“Bütün işleri doğrulukla yapmalı; uygunsuz ve küstah kimseleri kendisine yaklaştırmamalıdır”*(B. 2901). (Ergan, 1999, s. 40).

Türklerde tahta çıkmaya elde eden sultan, Tanrı'nın seçtiği, ona güç ve kuvvet ihsan ettiği bireydir. Yusuf Has Hâcip yapıtında bunu dile getirmiş ve sultanlığın bulundurmasına ihtiyaç duyduğu özellikleri de söylemiştir. Bunlardan bir kaçı;

“Eğer beylik akıllı bir insanın eline geçerse, o ülkesini huzura kavuşturur; sen bu söze inan” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 136 (1781)).

“Tanrı kime beylik işini verirse ona işi ile mütenâsip akıl ve gönül de verir” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 147 (1933)).

“Halk için beyin cesûr ve kahraman olması iyidir; büyük işleri ancak bu meziyetleri ile karşılamak mümkündür” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 149(1961)).

“Bey, cesur, kahraman ve atılgan olmalı; bey, cesareti ile düşmana karşı koyar” (Yusuf Has Hâcip,2003: 154 (2043)).

“Bu beylik işini hep beyler bilir; kanun ve nizam, örf ve âdet onlardan gelir” (Yusuf HasHâcip, 2003: 147 (1931)).

“Beyler, örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse halkta aynı şekilde örf ve kanuna itaateder” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 159 (2111)).

“Sen her vakit doğrulukla hüküm et; beylik kanûn ile ayakta durur”(Yusuf Has Hâcip, 2003: 380 (5285)).

Yusuf Has Hâcip, yapıtında sultan bireyin iyi özelliklerini söylerken sultanlığın kötü yönlerini de belirtmiştir. Bunlardan bazıları aşağıdaki gibidir;

“Olmayacak kimseye devlet ve saâdet gelirse, o ayağına gelen bu devleti derhal deper” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 132 (1715)).

“Bilgisize devlet ve saâdet gelirse, halkın arasına fesat girer ve bu, memleket için öldürücü bir felaket girer” (Yusuf Has Hâcip, 2003: 136 (1780)).

Burada Türk devlet değerlerindeki köklü geleneği görmemiz olasıdır. Nedeni Yusuf Has Hâcip yapıtında gelenekleri dile getirirken köklü atasözleri ve özdeyişleri yer vermektedir. YusufHas Hâcib’in bilişinde köklü bir geçmiş ve devlet geleneği bulunur(Koçak, 2013, s. 58).Diğer taraftan Nizâmülmülk; sultanın ahlaklı bir sultan olabilmesi için doğru, dürüst ve iyi olmasına ihtiyaç duyduğunu dile getirmiştir (Kaya F. , 2019, s. 69).

Yardım etmek ilgili beyitlere bakılacaksa;

“ Eğer halkı yönetmekteyse elin/Hep iyi olsun tavrın, sözün.”(Hacip, 2015, s. 39).

“Sana geldi şimdi sıra/ Sen iyilik yap herkesten önce.”(Hacip, 2015, s. 39).

“Paylaştır malını insanlara, yedir içir/ Mal seni harcamasın, sen onu harca.”(Hacip, 2015, s. 107). Yönetimdeki devlet adamların ahlak yapılandırılmasında aynı zaman da diğer adalet gibi kavram ya da niteliklere de yer verildiğini görmekteyiz Bu bölümün devamında bir de onlardan bahsetmekte fayda olduğu söyleyebiliriz.

Adaletle ilgili beyitlere bakılacaksa;

“Dünya erinç buldu, töre kuruldu/ Doğru töreyle hakanın adı duyuldu”(Hacip, 2015, s. 30).

“Beylik iyidir ama daha iyisi/Yasadır, onu doğru uygulamalı”(Hacip, 2015, s. 54).

“Hangi ile benim törem değse/ Düzenlenir o il tümünden taş olsa.”(Hacip, 2015, s. 82).

"Eğer devamlı ve ebedi beylik istiyorsan adaletten ayrılma ve halk üzerinden zulmü kaldır." kb.1435 (Hacib, 2006, s. 319)

*"Adaletle iş gör buna gayret et, hiçbir zaman zulüm etme/ Tanrıya kulluk et ve onun kapısına yüz sür."*kb.1451 (Hacib, 2006, s. 323)

"Bütün erdemlerde herkesten üstün olmalı/ Halka karşı adaletle davranmalı." kb.2171 (Hacib, 2006, s. 431)

Yusuf Has Hacip yukarıdaki beyitlerinde; malı dağıtmak gerektiğini, malın bireye sahip olmaması gerektiğinin bireyin malı kullanmasının daha faydalı belirtmiştir. Dürüstlüğün halkın yararına olduğunu dile getirmiştir. Aynı şekilde beyin yapmış olduğu yasaların önemine dikkat çekerek adaletle hüküm verildiği için hangi memlekette bu yasalar uygulanırsa o memlekette düzene gireceğini belirtmiştir. Nizâmülmülk de hükümdarda bulunması gereken sıfatları vurgularken; Hükümdarın; toplumun haklarına uygunluk göstermesi gerektiğine dikkat çeker; milletini asla mağdur etmemesi, dinî emirleri yolundan çıkmaması, ilim ahalisine hürmette eksiklik etmemesi gerektiğini dile getirir (Menekşe, 2005, s. 201-202). Nizâmülmülk hükümdarın kendisi adil olduğu dönemde onunla beraber milletin de adil bir toplum olacağını dile getirmiştir. Nedeni ise halklar hükümdarlarının yönetim değerlerine göre yönelim göstermektedirler. Bununla birlikte ona göre, saltanatın sürekliliği de hükümdarın adaletli olmasına doğrudan alakalıdır. Şayet hükümdar, adaletli ve cömert ise alem güzel, toplum da mesut olması olasıdır (Kaya F. , 2019, s. 69).

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Machiavelli Hayatının ve 15.yy İtalya'sının İncelenmesi

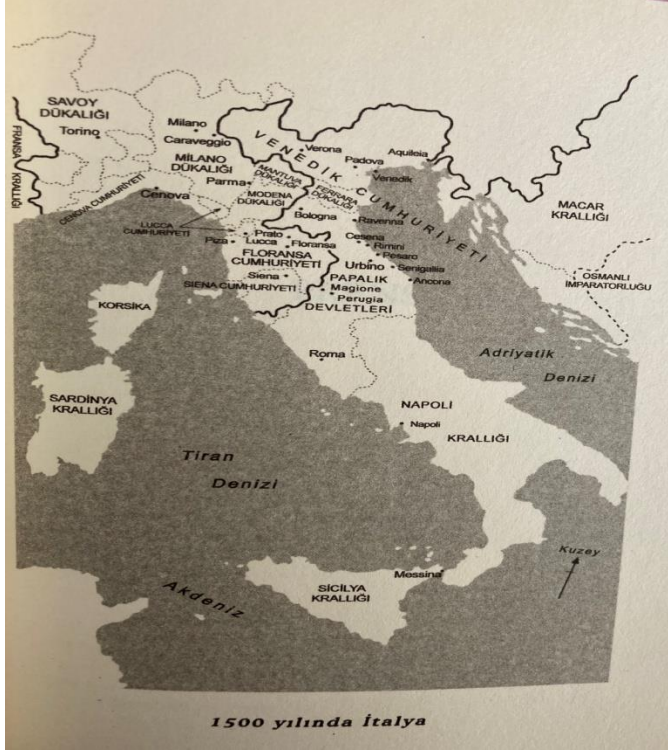
Her düşünür kendi bağlamı içinde ürün, fikir üretir ya da düşünce dinamiklerini oluşturur. Michiavelli de bu veriden nasibini bolca almıştır diyebiliriz. Şimdi Machiavelli'nin zihin dünyasının kaynağını oluşturan dönem İtalya'sının iç dinamiklerine

bakınalım ama öncelikle Machiavelli'nin demografik bilgilerine yer vererek söze başlanmalı.

Niccolö Machiavelli, 3 Mayıs 1469'da Floransa'da dünyaya geldi. Soy ismi Mali clavelli "kötü çiviler"den meydana gelmektedir. Çiviler ailenin köklü bir hanedan olduğunu bilmekteyiz. Ailenin üçüncü çocuğu olarak gezegene gözleri açmıştır. Babası, bir hukuk doktorudur. Ancak borçlarını ödeyememesi nedeni ile men edildiği mesleğini gizli gizli devam ettiren babası, esasında üyeleri zaman zaman mühim devlet sorumluluklarını almış, kentin seçkinleri arasında kabul edilen soylu bir hanedana aittir (Olçaş, 2019, s. 147).

Machiavelli'nin fikirlerinin üstünden beş asır devirmesine rağmen politikada kurnazlığı ve kötü amacı meşrulaştırıldığı tahmin edilmektedir. Machiavelli'nin bu olumsuz namı, onun görüşlerinin tam olmayan bir irdelemeye tabii tutulduğunun çıkarımda bulunulabilir. Nedeni ise Machiavelli'nin fikirleri araştırılırken ya da analiz edilirken onun fikirsel zemininin tüm arka planda göz önünde tutulmalıdır. Bu koşullarda Machiavelli'nin, hayatını sürdürdüğü vakitlerde İtalya'sı ve zamanın en mühim niteliklerinden biri olan Rönesans değerleri de analiz edilmelidir. Çünkü Machiavelli'nin düşünce sistemleri hem zamanın İtalya'sının politik yaşamı hem Rönesans değerleri hem de bunların ötesinde bir değerlerden bir araya gelmektedir (Boyras, 2020, s. 92).

Politik eksende zorluklar içinde bulunan İtalya, Avrupa krallıklarından ayrı olarak hareketli bir edebi faaliyetler bulunuyordu, özellikle de Floransa'da. Orta Çağ Hıristiyan öğretilerinin bir problemi olarak adlandırılan eden 'tanrı-merkezli' bir gezegenden 'insan-merkezli' bir gezegene giden yani Hümanist bir süreç Machiavelli'nin döneminin hemen ardındandı. Bu nedenle Machiavelli'nin söz konusu gelenek ile bağını bütünü ile ipleri atmış bir biçimde yapıt yazmadığı söylenebilir (Kesgin, 2015, s. 115).İtalya'nın yukarda bahsettiğimiz zorluklarının oluşmasına Fransa ve Almanya gibi ulusal tümlük sağlayamamış olması nedendir (Olçaş, 2019, s. 137).

Görsel. 2.: Machiavelli

Döneminde İtalya'nın Siyasal Haritası, kaynak: (Machiavelli, Prens, 2008, s. 33).

İtalya'nın kadersizliği, kuzey ve güney İtalya'nın birbirinden bağımsız olması ve İtalya'nın kuzeyinde aralarında birbiriyle çekişmeli olan Floransa, Milano, Venedik gibi büyük şehir devletlerinin var olması ve İtalya'nın parçalanmış olarak elin egemenliğine itaat etme zorunluluğunun oluşmasıdır. Hatta aynı dağılımlık 1860'a kadar devam etmiştir (Olçaş, 2019, s. 137).

Machiavelli zamanında, İtalya'daki şehir devletleri, ilkin Fransız istilasıyla ve de ardından İspanya da olunca, ekonomik ve politik hareketliliği oldukça kaybettiler. Ekonomik gerilemeyle yanında iç siyasal çatışmalar da meydana geldi. Vergilerin ve de besin yetersizliğin altında kalan köylülerin varlıklarına hissettikleri kızgınlık devamlı artıyordu. Niccola Machiavelli, İtalya'nın bir vakitlerde özgür şehir devletlerinin, şimdilerde neden el güçlerin ele geçirmesine yönelik tepkisiz olduğunu manalandıranlardandı (Olçaş, 2019, s. 146).

Bunun yanında on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Avrupa'nın en zengin ve en kültürel coğrafyası İtalya, özellikle de Floransa. Neredeyse 120.000 nüfuslu bir kent olan Floransa büyük bir bankacılık ve sanayi merkezi olmayı elde etmiştir (Ekinci, 1996, s. 2).

Machiavelli fikrini de belirleyen Rönesans'ın başlangıcında para ekonomisinin zaman ile takas ekonomisinin yer değiştirmesi süreci oldukça etki göstermiştir. Bu ortamda Rönesans'a ruhunu veren esas ilerleme şehir burjuvazisinin büyümesidir (Öztürk, 2013, s. 183).Machiavelli'nin hayatının idame ettiği zamanlarda İtalya'da sınıfsal bir yapılanmanın olması ve üretim vasıtalarının kamusal olmayan mülkiyetinin meşru olarak adlandırılmasından kaynaklı sınıfsal eşişsizlikler Machiavelli'nin hiç olmazsa ortak iyi terimini öne sürmesine kaynaklık etmiştir (Kanatlı, 2020, s. 287).

Machiavelli'nin hayatının idame ettiği zamanlarda İtalya ekonomik ve kültürel pencereden son düzeyde ileri, lakin politik ve askeri penceresinden çağdaşlarına göre daha geridedir. Mali kapitalizm, İtalyan kent devletlerinde gelişme göstermiş ve bu şehirlerde bankacılık, sigortacılık gibi faaliyetler büyük yaygınlaşmıştır. Kapitalist üretim şekline uygun bir biçimde kurulmuş tekstil atölyelerinin icraat gösterdiği Kuzey İtalya'da ise doğmakta olan proletaryanın ilk ayaklanmaları ortaya çıkmaktaydı. Buna karşılık, siyasi pencereden tam bir parçalanmış bir ortam mevcuttu ve İtalya beş büyük şehir devleti (Floransa, Milano, Napoli, Roma ve Venedik) arasındaki iktidarda olma mücadeleleriyle boğuşmaktaydı(Yaşlı, 2016).

Prens'i okurken, yazıldığı yüzyıl İtalya'sının büyüklü küçüklü birçok prensliklere, cumhuriyetlere ayrıldığını ve bunların birbirleriyle sürekli savaş halinde bulunduğunu, savaşlar sonucunda bu devletlerin bazılarının yok olduğunu, bazılarının kurulduğunu, bazılarının da el değiştirdiğini, çevredeki büyük devletlerin (İspanya, Fransa) sık sık bu savaşlarda taraf olduklarını ve hiçbir ülkede milli orduların bulunmadığını bilmek gerekiyor(Machiavelli, 2004, s. 7).

Yukarıdaki birçok verilere bakılacak olunursa düşüncelerin, her kararın, her kanununun kendi dönemsel şartları içerisinde ve o sosyoloji içerisinde değerlendirilmesini ve de hakkaniyetine bakarak neticelendirilmesin kanaatindeyim. Buradan hareketle Machiavelli, bilişinin dönem İtalya'sındaki siyasi yapıyla ilişkilenmesi olası olduğu görünüyor. Peki Machiavelli 15.yy. insanı olarak bireyin doğasını nasıl tanımlıyor, temelinde hangi duygunun, hangi toplum dinamiğinin ya da hangi bilişin olduğundan bahsetmiş ya da vurgulamıştır. Biraz da buna değinelim.

2.2. Machiavelli'nin İnsan Doğası ve Etik Düşüncesinin İncelenmesi

İnsan fitratında var olan iktidar olma çabası, büyüklük ve yükselme arzularına benzer öğeler politika çerçevesinde kendilerine oldukça kuvvetli olanaklar oluştururlar. İktidar, 'yeteneği' olan insandan şüphelenir. Böyle bir birey şüpheleri üstünden kaldırmak için kurnazlığa kullanma ihtiyacı duyar hatta gerekliliğe dönüşür. Lakin bu gereklilikten sebep ile halini olduğu gibi muhafaza edemez. Sonrasında bu bireyin kendini muhafaza etmek amacı için karşısında sadece bir patika bulunur: Savunma kurnazlığını saldırı kurnazlığına dönüştürüp iktidarı elde etmeye çabalamak. Aynı hal bir devlet için de aynı yoldan geçmektedir. Siyasetin doğası gereği, yani üzerinde devamlı bir tehdit bulunması nedeni ile kurnazca eylemde bulunacak ve kuvvetini yükselteceği yollarını aramaya koyulacaktır. Machiavelli göre bir devletin, kısıtlı sınırlar içinde kalıp hayatını devam ettirebilmesi olanaksızdır. Büyütülmesi fikir edilmeden oluşturulan bir cumhuriyeti politik koşullar genişleme iter. Yoksa vakit ile yok olmaya mahkumlaşır (Kesgin, 2015, s. 128-129).

Machiavelli'ye göre insan doğasının esasında devamlı olarak yeni şeyler kazanmaya yönelik bir arzu bulunur. Fazlasını da kazanmayı arzu edenlerle elindeki kaybetmek arzu etmeyenler arasında tabii bir iktidar savaşı bulunur. Değinen savaş bireyi kötü yapar. Tabii insan kötüdür önermesi günahkarlıktan çok nankörlük ve ikiyüzlülük benzeri dünyevi bir davranım ajandasına dikkat çeker. Hayat ve siyaset doğası gereği savaştan kaynak alır. Kişiler bu amansız savaşta dik durabilmek için ve de iktidara yakın olabilmek adına her yolu deneyebilir ya da seçebilirler. Hayat devam ettiği sürece savaşta devam ettiğinden bireyler ellerindeki vasıtaları nasıl kullanacakları hususunda devamlı bir biçimde bir stratejiye göre hareket etmek ve değişen şartlar karşısında o stratejiyi güncelleme ihtiyacı doğar (Öztürk, 2013, s. 186).

Bununla birlikte, Machiavelli'nin düşünce sistematığının Rönesans dönemi düşünürlerinden farklılaştığı maddeleri de vardır. Örneğin, Rönesans düşünürlerinin aksine Machiavelli'ye göre, bireyin rasyonel oluşu sadece retorik eğitimi ve antik düşüncelerin öğrenilmesinden gelmemektedir. Ona göre birey, döneme ve şartlara

uyum sağlayabildiği sürece gerçekçidir. Ayrıca Machiavelli, Antik kültürün toplulukçu yapılanmasının aksine bireyin toplumdan özgür, kendi yaşamının imarı olduğunu da söylemektedir. Ancak yine de Machiavelli'nin düşüncelerinde de kamusal refahın ön planda olduğu bilinmektedir. Lefort'a göre de Machiavelli antik kültürü sorgusuz bir biçimde razı olmamalıdır ve antik kültürün yanlış uygulamalarının olduğunu da dile getirmektedir. Örneğin Machiavelli'ye göre, Antik kültürün "erdem" düşüncesi ve hayata yüklediği anlam, iktidarın davranışlarını kabul etme ve iktidarın doğru olmayan davranışlarına karşı direnmeyi engel oluşturmaktadır (Boyras, 2020, s. 94).

Machiavelli'ye göre bireyin en evrensel niteliği, devamlılık oluşturan bir elde etme istencidir, isteklerinin vakit geçmeden yerine getirecek koşulları yaratmaktır. İnsan, doğası gereği sahip olma arzusuyla yaşamına yön vermektedir. İnsan, her şeyi istencinin oluşturduğu ama her şeyi elde edemeyecek bir tabiat ile yaratılış süreci de bulunmaktadır. Machiavelli'ye göre insanı diğer canlılardan farklılaştıran nitelik de budur ve bunun ile birlikte bu nitelik insanın en esas çatışmasını meydana getirmektedir. Nedeni yüksek seviyedeki bir kazanma istenci ile yaratılan insan, aynı tabiat tarafından engellenmektedir. Machiavelli bu neden ile kişiyi tabiatın dileneni ya da sakatlanmış bir hayvan olarak adlandırmaktadır (Boyras, 2020, s. 96).

Kısacası Machiavelli, tıpkı psikanalizin kurucusu olan Sigmund Freud gibi - temel bilişin saldırganlık ve cinsellik - insan doğasını kötü bir doğa olarak yani kurnaz, nankör, ben merkezli, idine -haz odaklı-hakim olamayan adlandırmakta olduğunu söyleyebiliriz.

İnsanı tabiatı gereği kötü olarak kabul eden Machiavelli, devletin yönetim biçiminde buna paralel olacak eksende kurgulamıştır. Machiavelli'nin kabul ettiği birey için gerçek olan tek şey, kendi faydasıdır; o, bencildir yani özgeciliğin getirdiği tüm özelliklerden uzaktır. Bu eksende kişinin bencilliğini bir kimseye zarar vermeden faaliyete geçirebilmesi ve kötünün engellenmesi, sadece sosyal ya da politik bir zorunlulukla gerçekleşebilecek bir halidir, ancak bu gereklilikle bireyler toplumsal bir birliktelik oluşturarak, belirli bir alışkanlık ya da gelenekler etrafında toplanarak, birleşerek imparatorluklar kurarak yaşamlarını devam ettirebilirler. Bu gereklilik de devlettir (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 467).

Stanley Milgram'ın (1974), itaat deneyindeki bulgularda dile getirdiği gibi sıradan bir vatandaşın sırf bir deneysel bilim insanı öyle emretti diye başka bir insana

ne kadar acı çektirebileceğini test etmek amacıyla, Yale Üniversitesi'nde basit bir deney düzeneği kurdum. Deneyde, katılımcıların, başkalarının canını yakmamak yönündeki en kuvvetli ahlaki dürtüleri, amansız bir otorite tarafından kışkırtıldı. Ve kurbanların çığlıkları katılımcının kulaklarında çınlarken, kazanan taraf çoğunlukla otorite oldu. Araştırmanın sonucunda ortaya çıkan en önemli ve açıklanmaya en muhtaç bulgu, yetişkin insanların bir otoritenin komutlarını neredeyse sonuna kadar uygulamak konusunda aşırı derecede gönüllü olmalarıdır. Sadece işlerini yapan sıradan insanlar herhangi bir kişisel husumetleri olmasa bile, korkunç bir yıkım sürecine alet olabilirler. Dahası, yaptıkları şeyin yıkıcı etkileri apaçık ortada olduğunda bile temel ahlak standartlarıyla uyuşmayan eylemlerde bulunmaları istendiğinde çok az insan otoriteye direnebilecek dirayete sahiptir.

Machiavelli, insanın mutluluğu için uğraş vermez. Onun için insanın huzurluluğu mühim olmaz, tüm gaye devletin devamlılığı ya da sürekliliği ve huzurudur. Bu nedenle bireyler de devletin bekası ve huzuru için bulunur. Machiavelli'ye göre, birey bir doğa gücüdür, canlı bir enerji kaynağıdır. Machiavelli'nin dile getirdiği birey türü, ilkçağ kişisine benzer atılgan, girişken ve üretken olanlardır. Fakat kişisel beceriler tek başlarına bir kazanç oluşturmaz, mühim olan bu becerileri kolektif olarak yani bilimler gibi biriktirerek geçmişten getirdikleriyle birlikte meydana gelebilmektedir. Nedeni devlet ancak bu biçimde kazanç elde eder. Bireyin kötülüğü doğuştan gelmez, ancak sonradan bir takım yoldan çıkmalar sebebi ile kötü yola girmiş olabilir yani tabula ressa boş bir levha olduğu deneyimlerle bu bilişleri oluşturarak şemalar edinir. Machiavelli bu durumu da toplumsal çürümenin hem nedeni hem de çan sesleri olarak dillendirmiştir (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 473).

Machiavelli'nin en mühim karakterlerinden bir başkası da karamsarlığıdır. Bunun da kaynağı İtalya'nın ve Floransa'nın o zaman siyasi sorunları ve de benliğinin hissettiği sorunlardan oluşmaktadır. Bu karamsarlık hem insanın doğasına olan fikirlerinde hem iktidarın doğasına alakalı düşüncelerinde etkin bir rol üstlenir. (Kömürcüoğlu, 2006, s. 50).

Machiavelli'nin insan doğası düşüncesi esasında insanların doğaları gereği sosyal davranmadıklarına dayandırır. Ona göre güç ve güvenlik gereksinimleri esasında devlet oluşmadan önce adalet, iyilik ve erdemde de dillendirilemez. O neden ile Machiavelli'nin insan doğası düşüncesi Platonik, Aristotelyen ya da

Hristiyan olamaz Machiavelli insan doğasının değişime gitmeyen, döneme ve bağlama göre farklılaşmayan bir takım küresel ya da genel-geçer karakterleri bulunduğunu savunur (Kömürcüoğlu, 2006, s. 52).

Yeni prens kendisini, bir yandan ele geçirdiği prenslikte çıkarları zedelene grubun düşmanlığını elde ettiği, diğer taraftan prensliği ele geçirmesine yardım eden insanların (ya beklentilerine yanıt verecek kadar doyuramadığı ya da onlara duyduğu minnettarlıktan ötürü sert önlemler alamadığı için) dostluk ve bağlılıklarını koruyamadığı bir konumda bulur; çünkü ordusu ne kadar güçlü ve verimli olursa olsun, bir prensin bir ülkeyi kazanması adına ve fethedebilmesi adına o ülke milletinin desteğine gereklilik duyar(Machiavelli, 2004, s. 21).

Tüm bunlarla birlikte, prens millete yönelik iyi ya da kötü şartlara göre değişmeyecek bir tavır içerisinde yer almalıdır. Şayet iyilik ya da kötülük için zorunda kalmayı beklerseniz, öyle bir an gelir ki ne kötülüğe zamanınız kalır, ne de aktive ettiğiniz iyilikten bir yarar sağlayabilirsiniz; çünkü halk iyiliği zorunda olarak yapmış olduğunuzu düşünerek bunun adına size müteşekkir olmayacaktır(Machiavelli, 2004, s. 53).

Bir prens, insanlar arasında cömert olarak nam yapmayı istiyorsa, mutlaka hiçbir gösterişten uzak durmamalıdır. Sonrasında bunun neticesinde de elde ettiği ünü muhafaza etmek adına millete ağır vergiler yüklemek ve para kazanmak adına her türlü yola başvurmak ihtiyaç duyar. Ardından milletin nefretini kazanacak ve saygınlığı alçalacaktır. Demek ki prens ün salacağı şeklindeki bir cömertliği üzücü bir duruma düşmeden gerçekleştiremeyeceğine göre, cömertlik gösterirken biraz olsun temkinli eylemlerde bulunursa cimri yaftasından endişelenmesine ihtiyaç duymaz, nedeni vakit ilerledikçe cömert vasfını elde edecektir (Machiavelli, 2004, s. 83-84). Bunlar da gösteriyor ki prens, milletin sadıklığı mevzusu olduğunda zulümlük ile suçlanmaktan hiç de çekinmemelidir. Özellikle de yeni bir hükümdarın zalimliğiyle yadırgamak olası olmaz, nedeni yeni devletlerde tuzakları ardı arkası bitmez(Machiavelli, 2004, s. 87).

"Dahası ben saldırgan olmanın temkinli olmaktan daha iyi olacağını düşünüyorum; çünkü talih kadın gibidir, ılımlı ve elde tutmak için sertlik gerekir. Soğukkanlı davrananlardan ziyade şiddete başvuran erkeklere boyun eğer ve her zaman gençlerin dostudur; çünkü bunlar kendilerini daha az

sakınırlar, daha çabuk kızarlar ve daha gözü peklikle komuta ederler"(Machiavelli, 2004, s. 130).

Machiavelli'nin bize söylediği gibi "İnsanlar iyilikten çok kötülüğe yatkın oldukları" için, liderler ve lider adayları acımasızdır. (Ledeen, 2003, s. 13). Machiavelli belirtiyor açıkça: "Güç isteğinden sürekli olarak bir tatmin şunu yaradılış gereksizlik doğar" (Ledeen, 2003, s. 14). Machiavelli Söylevler'de çarpıcı bir abartmayla: "fırsat el verdiğinde akıllarındaki kötülüğü daima ortaya koyacaklardır." İnsanın kötülüğü insanları ve yarattıklarını yok oluşa götürür (Ledeen, 2003, s. 58).

Machiavelli, "Kutsal Kitap'ı gereği gibi okuyan herkesin, Musa'nın, yasalarını ve kurumlarını geliştirebilmek amacıyla sayısız insan öldürme zorunlu kalacağını görecektir" der. Burada ikiyüzlülük değil sadece biraz abartı var. Machiavelli Musa'nın kullandığı araçların iyi olduğunu savunmaz. O kırık kil tabletlerde "Öldürmeyeceksin" yazdığını bilir. O amaca ulaşmak için kullanılan yöntemin kötü olduğunu seve seve kabul eder, ancak bunların böyle korkunç koşullarda etkili tek şey olduğunda diretir. Eğer Musa, puta tapanlara "birlikte değerlendirme yapalım" deseydi başarısız olurdu. Bu koşullarda iyi davranmak, kötülüğün zaferini garanti etmek demektir. Machiavelli daha önceki paradoksu derinleştirir; her ne pahasına olursa olsun barış arayışı savaşı davet eder ve savaştan da kötüsü, yenilgiyi ve hükmedilmeyi getirir. Bu nedenle iyi davranışlar bazen kötülüğün zaferine yol açar; öyle koşullar da vardır ki yalnızca kötülük yapılıncaya iyi bir amacın başarıya ulaşması sağlanır (Ledeen, 2003, s. 82-83).

Ahlak meselesinin en önemli noktası budur. Machiavelli, sadece uç durumlarda öldürme ve yalan söyleme gibi aşırı yöntemlerin uygun olduğunu söyleyenlerle aynı görüştedir, ancak büyük bir uyarıda da bulunur: Durum bunu gerektiriyorsa, gereken şeyi yapmak zorundasınız (Ledeen, 2003, s. 86).

Machiavelli; onurlu bir sonuca ulaşmak için bile olsa kötülük yapmanın iyi bir insana korkunç bir acı verdiğini bilmektedir; liderleri, etkili biçimde davranırlarsa kötülükle ilişkilerinin geçici olacağına inandırarak acıyı hafifletmeye çabalar. Eğer bunu başarırırsanız sonsuza dek lekelenmiş olmayacaksınız der. Machiavelli sözcüklerini dikkatle seçer: "Kötülüğe girişin". Kirli iş yapılır yapılmaz, çıkabilirsiniz. Gerçekten de çıkmalısınız (Ledeen, 2003, s. 86-87). Machiavelli'nin kuralları, insan doğası düşüncesine yönelik gözle görünür bir anlayışa kaynaklık etmektedir. Eğer insanların temelde iyi olduğunu, kendi hallerine bırakılırlarsa sevgi

dolu toplumlar ve iyi hükümetler kuracağını düşünüyorsanız, ondan hiçbir şey öğrenmemişsiniz demektir. Machiavelli'nin dünyasında iyilik ten çok kötülük yapmaya eğilimli, içgüdüleri düpedüz toplum karşıtı olan insanlar yer almaktadır. Bunlar, hayranla ve patronlarınız, meslektaşlarınız ve çalışanlarınız, her şeyden öte, rakipleriniz ve düşmanlarınızdır (Ledeen, 2003, s. 151-152).

2.3. Machiavelli'nin Siyaset Anlayışının ve Makyavelizmin İncelenmesi

Makyavelizm diye adlandırılan olgu Machiavelli'nin Hükümdar adlı yapıtına ilişkili olarak meydana gelmiştir. Aslında Machiavelli yaşamı süresinde mevzu bahis yapıtı haricinde Makyavelizm tanımını ima eden ne bir davranışta bulunmuş ne de bir yapıta imza atmıştır. Hükümdar'ı yazdığı zamanda (1513) politikadan uzaklaştığını bilmekteyiz (Kesgin, 2015, s. 107).

Machiavelli'ye göre prens, iktidarını muhafaza etmek adına ikiyüzlü eylemlerde bulunabilmelidir. Çünkü çoğu birey öylesine saf dilli ve aldatılmaya öylesine yatkındır ki, pek çok durumu eleştirmeden olduğu gibi ceplerine koyarlar. Aynı zamanda bireylerin en kurnaz gözlemcileri bile prensin tavırlarında çoğu zaman görüntüye kapılmakta ve değerlendirmesini bu yönde uygulamaktadır (Kesgin, 2015, s. 110).

Cassirer bu yeni şartlığı aşağıdaki gibi dillendirmektedir: “Machiavelli'nin tüm yargıları ahlâkî ve siyasî yargılardır. Onun siyaset adamında çirkin ve bağışlanmaz olduğunu düşündüğü şey, işlediği suçlar değil yaptığı yanlışlardır.”. Bununla birlikte “onun ahlâklılığa karşı hiçbir saygısızlığı yoktu. Ama insanlar için çok az saygı duymaktaydı. Eğer bir kuşkucu idiyse, kuşkuculuğu felsefi olmaktan çok insana dair bir kuşkuculuktu.” (Kesgin, 2015, s. 111).

“ Bir liderde olması gereken, özellikle de kurucu liderin sahip olması gereken en önemli özellik basiret ya da sağduyudur. Machiavelli basireti kamusal erdemle donanmış aklın bir niteliği sayar. Bir yöneticinin basiretli olup olmadığını anlamın en kolay yolu ise zor zamanlardır. Zor zamanları için planları olan kişiler basiretlidir ve dolayısıyla gerçek bir liderlik yeteneğiyle donatılmıştır. Basiretli olmanın bir diğer anlamı lider-halk ilişkisinde ortaya çıkar. Lider hem halkın bazı konulardaki yargılarını dikkate almayı bilmeli hem de gerektiğinde halka neyin iyi olduğunu anlatabilmelidir. Halkla iletişimde liderin unutmaması gereken husus halkın genelde cesur karar ve planlardan

hoşlandıdır. Ona göre bezen halka istediğini vermek bazen ise ondaki bu ölçüsüzlüğü dizginlemek gerekir. Basiretin en önemli kıstası ise ileri görüşlülüktür. Machiavelli'ye göre devlet işleri ince hastalığa benzer. Bu nedenle tanıyı ne kadar önceden koyarsan tedavi de o denli başarılı olursun.” (Öztürk, 2013, s. 197).

Machiavelli'nin siyaset teorisindeki güce ve zor kullanmaya olan alakasının bireyin tabiatı adına tanımladığı kötü karakterlerden kaynağından oluşmasıdır. Nedeni bilinebilir ki bireylerin iyi olduğu bir sosyal düzende ortak iyi toplum fertleri hiç bir enerji sarf etmeden dahi oluşacaktır ancak ona göre devlet erkinin olduğu her düzen kaosu ya da kargaşayı da birlikte ortaya çıkacaktır. Nedeni az evvel de dile getirildiği gibi Machiavelli'ye göre her birey bir şeyleri kazanma ya da başarıya istenci sebebiyle karşısındaki için bir engel oluşturmaktadır ve onu ortadan kaldırmanın da tek yolu şiddet ve güç kullanmadan geçiyor olduğunu görmekteyiz. (Boyraz, 2020, s. 103).

Her türlü normatif moraliteyle ilişkisini koparan Machiavelli'nin siyasi immoralitesi ile nesnel şartlarda değişkenlik gösteren ortamı “Amaç yolunda araçlar mübahtır” manasındaki Makyavelizm ilkesiyle alakalandırılması saydamlaştırır. Gayelerin en yukardaki ilke adına belirlenmesi olarak Makyavelizm, devlet faaliyetlerinin meşrulaştırıcı terimlerinden biri olarak ortaya çıkar (Telli, 2020, s. 99).

Machiavelli'ye göre, İtalya'nın siyasal beraberliğini bir türlü oluşturamamasının sebebi olarak kilise kaynaklık etmiştir. Bu sebeple, bu hale tepki olarak devleti/siyasal iktidarı dünyevi, dinden ayrı bir iktidar süreci olarak düşünmüş ve merkezi/güçlü bir siyasal beraberliğini bir türlü oluşturulması adına kiliseyi, dünyevi ortamdan çıkarmıştır. Bu bağlamdan Machiavelli, “tüm iktidarlar Tanrıdan gelir” görüşü üstüne inşa edilen Ortaçağ “Skolastik Felsefe”sinden, kopuşun ilk adımlarını atmış ve ardından pek çok fikir insanı onun izinden gitmiştir. Böylelikle Machiavelli, dinsel kurallar/değerler ile siyaseti mutlak olarak birbirinden ayırarak siyasal hükümeti, dünyevi esaslara dayandırmıştır (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 465). Bir prensin sözünü tutmasının ve hileyle değil de dürüstlikle yaşamasının ne kadar övgüye değer olduğunu çoğumuz bunun farkındayız, buna karşılık kendi dönemimizde deneyimlediklerimizden biliyoruz ki, sözlerine sadık kalmayı pek umursamayan ve kurnazlıkla insanların akıllarını giren hükümdarlar büyük işler

başarmış ve sonunda dürüstlüğü temel almış olanlara üstün gelmişlerdir. Yani ikiye bölünmüş prensin olumlu geri bildirimler oluşturmuştur (Machiavelli, Prens, 2008, s. 101). Amaç için her türlü aracın geçerli olduğu görüşü Machiavelli'nin yukarıdaki sözünden çıkarılabilir.

Machiavelli'ye göre iyi düzenlenmiş bir devlette, bir devlet planlayan ve devlet için kanunlar oluşturan bireyin, kişilerin kötü ve bencil olduklarını, özgür hareket alanı buldukları vakit de ruhlarındaki kötülüğe göre eylemde bulunacakları önceden bilinebilmesi, öngörülebilmesine ihtiyaç duyar. Bireyler içlerindeki kötülüğün yönlendirilmesi ile hiçbir zaman zorunlu kalmadıkça iyi bir eylem gerçekleştirmezler. Böyle bir halde de sadece şıkların fazla ve aşırı bağımsızlığın olduğu ortamda kaos ile neticelenir. Bu nedenle, nasıl ki açlık/yoksulluk bireyleri çalışkanlığa yönlendiriyorsa, kanunlar da bireyleri iyiliğe doğru yol gösterecektir. Machiavelli'ye göre insanları iyiliğe teşvik edecek faktör, kanundur. Bu sebeple de ilk başta hukuk, kiliseye bağlı olmaktan çıkarılmalıdır. Çünkü hukuk, doğrudan devletin özünden ortaya çıkarılmış, devlete bağlı ve prensin güçlü bir devlet için kullanacağı bir araçtır. Hukukun, devletin aracı olması itibarıyla tarafsızlığı söz konusu bile olamaz, çünkü hukuk devlet için vardır ve devletin yok olduğunda yerde hukuk da yok olmaya mahkumdur (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 469).

Machiavelli, devlet faaliyetlerini idame ederken hak ve adalet problemlerine, din veyahut ahlaka uygunluk görüşlerine fakat başarıyla alakası bağlı olarak yer edindirmiştir. Bu neden ile Machiavelli'nin ahlaki siyasete feda ettiği ya da gaye ile vasıtayı özdeşleştirdiği, daha doğru ifade ile gayenin her türlü vasıtayı kanunsal bir çerçeveye oturduğunu dile getirmiştir. Oysa Machiavelli'nin aslında savunmak istediği, bir devletin veyahut devlet adamının kendi ülkesinin beraberlik, bağımsızlık ve güvenliği adına faydalı her türlü eylemi ortaya koyacağı ilkesidir. Burada dikkat çekilen esas husus, bir sultanın erdemi iyilik değil lakin ahlaki neticelere kayıtsız olan bir uygulamadır. Kuşkusuz koşullar zorunluluk getirmediği için "bir kimsenin vatandaşlarını öldürmesi, aldatması, merhametsizlik etmesi ve dinsizlik erdem olarak kabul edilemez. Kuvvetli olmak adına bir sultan sadece rakiplerini değil, centilmence talihini de alt etmelidir. Machiavelli'nin bu felsefesi Makyavelizm olarak anılmaktadır. Devletin kendi içinde bir amaç olduğunu, egemenlik için var olduğunu öne süren Makyavelizm felsefesi yönergelerinde, her şeyin egemenlik gayesini uygulamaya koymak adına bir vasıta olduğunu, bireylerin kıymetli bulunduğu her şeyin

bu gayeye hizmet ettiği vakitte iyi ve kıymetli olduğunu, yöneticinin devletin egemenliğini oluşturabilmek adına her yola başvurabileceğini dile getirir (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 471-472).

Liderler fazladır lakin bu liderler genelde, modern devlet içerisinde kendi kendini ortaya koyan bir liderlik sistemi gerçekleştirmek yerine, toplumsal kuralları kuruma entegre eden düşmanlık bağlarına kaynaklık ederler(Fukuyama, 2015, s. 100).

Bir prens huzur ortamına ve halkın kendi gücüne muhtaç olduğu dönemlere güvenip buna göre davranmakla hataya düşer. Bu tür zamanlarda herkes onun için ölmeye istiyordur, çünkü ölüm uzak bir ihtimal olarak kaldığı sürece herkes bunun için birbiriyle adeta yarışır, ama risk altında, prensin halkın desteğine gereksinim duyduğu zamanlarda çevresinde onu savunacak pek az insan kalacaktır. Bunu zaten deneyim de gösterebilir. Bundan dolayı prens biraz akla sahipse, halkın her türlü koşulda ve zamanda kendisine muhtaç olacağı bir yönetim biçimini özümsemeli ve bunu kurmalıdır; böylece halkın kendisine sadık kalmasını garanti altına almış olacaktır(Machiavelli, 2004, s. 58).

Machiavelli, milletten sakladığı politik adımlarını faaliyete geçirirken ahlak normlarına kesinlikle bağlı olmaz, üstelik şayet iktidarını muhafaza etmek adına kendi sözünü çiğnemesine ihtiyaç duyuyor ise, bunda bir an için bile şüpheye düşmeden uygulamalıdır. Yani ahde vefa söz konusu değildir (Çıvgın & Yardımcı, 2007, s. 77).

Ölçülü davranan bir hükümdar, eğer kendisine zararlı olacaksa verdiği sözü yerine getirmemelidir. Bu sözün verilmesini gerektiren ya da zorunlu kılan şartlar ortadan kalktıysa sözünde durmasına aynı şekilde gerekli değildir. İnsanların hepsi iyi olsalardı bu nasihat kuşkusuz sevimsiz olurdu, ama insanlar zaten kötü oldukları ve size verecekleri sözde durmayacaklarına göre, siz neden onlara vermiş olduğunuz sözde durasınız ki? Zaten bir hükümdarın verdiği sözü yerine getirmemesini sağlayacak yasal bir gerekçe bulmaması olası mıdır?(Machiavelli, 2004, s. 92).

Bir prensin yukarıda dil getirdiğimiz iyi özelliklerin hepsine birden kendinde bulundurması gerekmez, lakin bunlara sahipmiş gibi görünmek zorundadır. Örneğin, merhametli, vefalı, insancıl, dinine bağlı ve doğru biri olarak görünmesi ve üstelik gerçekten de bu niteliklere sahip olması prene her zaman fayda sağlayacaktır, ama gerektiğinde bu özelliklerin tam aksinde davranmayı bilmesi de gerekmektedir. Bir

prens, devletini korumak için çoğunlukla insanlığa, merhamete ve hatta dine aykırı davranışlarda bulunmak zorunda kalabilir. Bu nedenle de, karşı karşıya kalacağı çeşitli olay ve değişikliklere uyum sağlayabilmesi ya da adapte olabilmesi adına fazlaca esnek bir karaktere sahip olmasına ihtiyaç vardır; lakin gerek duyduğunda da kötülüğe başvurmasını da bilmelidir(Machiavelli, 2004, s. 92-93).

Ülkenin saadeti ve felaketinin söz konusu olduğu zamanda ve yerde, yapılacak olan şeyin, haklı mı haksız mı, insafli mı zalimce mi, övgüye değer mi yoksa rezilce mi olduğuna kafa yorulmamalıdır. Bunun yerine her türlü düşünce ve tasa bir kenara bırakılmalı ve sadece ülkeyi ve ülkenin hürriyetini kurtaracak tedbirlere başvurulmalıdır (Machiavelli, Siyaset Üzerine Konuşmalar, 2008, s. 483-484).

Günümüzde yönetimlerin başındakiler eski bilgileri anımsayıp yenilikleri bilmeye gereksinimleri bulunuyor. Onlar, Machiavelli'nin temel sorularından birine her zaman yanlış yanıt veriyorlar: Sevilmekten karşı korkulmak mı, yoksa korkulmaktan karşı sevilme mi daha iyidir? John Major ve Bill Clinton'dan Newt Gingrich, Silvio Berlusconi ve Benyamin Netanyahu'ya kadar Batılı iktidarlar umutsuzca sevgi aradılar. Hem dostlarından hem düşmanlarından, ülke içi ve uluslararası girişimleri mahvolana dek her şeyde... Ronald Reagan, Margaret Thatcher, Lee Kwan Yu, Bill Gates ve Papa II. Jean Paul bilgiyle iyi donatılmışlardı ve dünyaya sil baştan şekillendirdiler (Ledeen, 2003, s. 6).

Hileye başvurmanın ve kuvvet kullanmanın gücü elde etme yöntemleri olması, Hükümdar'da sunulan öğretiyle aynıdır. Riyakârlıkla ya da şiddetle gasp edilmiş şeyler bu bağ lamda namuslu ya da dürüst kazançlar olarak gösterilir ve Machiavelli'nin birçok kere açıkladığı üzere kanun olurlar. "İyi" insanların (ki gerçekten böyle bir şey varsa) "kötüler"in gücü ne ve politikanın şiddetine yenik düşmesi, sık sık dile getirilen bir başka gerçektir(Lucchese, 2009, s. 172).

Machiavelli, herkesin sadece kendi çıkarına çalıştığına inanan kişi, diktatörlerin uygulamalarına gerekçe bulan kişi olarak görülür. "Machiavelli'ci" sıfatı servetlerini ve güçlerini ellerinde tutmak ve artırmak için her şeyi yapmayı göze alan acımasız liderlere adeta yapışmıştır. Bu nedenle, Machiavelli'nin özgür kurumları baskıcı olanlara yeğlediğini ve en ağır aşağılamalarını zorbalara yönettiğini keşfetmek şaşırtıcı olabilir. Machiavelli'nin dinsel inanç ve erdemin öne mi konusunda da söyleyecek çok sözü var. O, en iyi devle tin iyi askerler ve iyi yasalarla

birlikte, iyi din gerektirdiğine inanır. En iyi devlet yurttaşlarının özgür etkinliklerine da yanmalıdır (Ledeen, 2003, s. 10).

Yalan söylemek kötüdür, ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Normandiya çıkartmasının -D-Günü- başarısı büyük ölçüde Nazilere yanlış bilgi vermekle sağlandı; öyle ki onlar farklı bir zamanda ve farklı bir yerde saldırıya uğrayacaklarını bekliyorlardı. Beyaz bir yalan değildi bu yalnızca, olağanüstü bir sonuç yaratan çok büyük bir aldatmacaydı. Yalan söylemek, ulusların varlığını sürdürmesi ve büyük işletmelerin başarısı için son derece önemlidir; çünkü düşmanlarınız söylediğiniz her şeyin güvenilirliğine itibar ederse, sizin zarar görme olasılığınız son derece artar. Başarılı işletmeler gibi devletler de birbirlerine stratejik aldatmacalar uygular, silahlarını gizler, planlarını saklarlar, hattâ sadakatin devamı ve moralin korunması amacıyla müttefiklerine ya da kendi halklarına bile yalan söylerler. Savaşta her şey mübahtır... ve aşkta da. Gönlümüzden geçenleri gerçekleştirmek için hile yapmak, yalnız meşru değil, aynı zamanda güzel de olmalı! (Ledeen, 2003, s. 84).

Kötülüğe girişmek ya da erdemli yaşama bağlı kalmak arasındaki korkunç seçimle karşı karşıya kalan bir lider için temel sınavdır bu: Lider her şeyi daha mı iyi yoksa daha mı kötü yapacak? Eğer ahlaka dayalı bir dünya olasılığını yok edecek düşmanlara kapıyı açıyorsa ya da sizi yok edecek olanlara baraj kapaklarını açıyorsa, ahlaka uygun davranmak yanlıştır. Eğer harekete geçmeyişiniz daha da fazla kötülük yaratacaksa, kötü hareketleri tümüyle yadsımak da yanlıştır. 1970'lerin sonlarında Türkiye'nin olağandışı durumunu düşünün. Ulus o zamana dek benzeri görülmemiş bir terörizm dalgası altında kalmıştı. Çılgınlığın en üst düzeye çıktığı sırada, yaklaşık her on dakikada bir kişinin teröristlerin elinde öldüğü tahmin ediliyordu. Çok partili zayıf demokrasi (yedi yılda dokuz azınlık hükümeti kısa sürelerle görev yapmıştı) bununla baş edemezdi; silahlı kuvvetler 1980 sonbaharında iktidarı ele aldı. İzleyen iki yıl içinde 43,000 kişi terörizm suçlamasıyla tutuklandı ve 734,000 silaha el konuldu. Türkiye, insan haklarını duyarsızca baskı altına alma ve çığnemeye suçlandı; 1978'in gözde filmi Gece Yarısı Ekspresi ile birlikte ülke nefret edilen askerî diktatör lüklerin sembolü haline geldi.

Machiavelli yaşasaydı, kötü eylemlerin durumun dene timden çıkmasına göz yuman değersiz liderlerden kaynaklandığını söylerdi. Cinayet Türk vatandaşlarının günlük yaşamının bir parçası haline gelmeden önce liderler teröristle re karşı katı ve

kararlı davransaydı, on binlerce masum can korunabilirdi, demokrasi sürebilirdi ve askerî cuntanın olumsuz uygulamalarına gerek kalmayabilirdi.

"Halkını birlik ve sadakat içinde tutmak konu olduğun da, bir hükümdar acımasızlığın kınanmasına üzülmemeli, çünkü o, az sayıdaki acımasızlık örneği ile, aşırı merhamet yüzünden karışıklığın sürmesine göz yumanlardan daha merhametli olacaktır; çünkü bunlar toplumun tümünü etkiler, oysa hükümdarın uygulamaları belirli kişilere zarar verir. " Machiavelli Türk ordusunun yaptıklarını çünkü ordunun sert disiplini işe yaradı. Yalnızca terörizm ortadan kaldırılmadı, aynı zamanda ordu, 1983 sonunda özgür seçimleri denetledi ve kenara çekildi. Ülkeyi, ülkenin en büyük liderlerinden biri haline gelen Turgut Özal'a teslim etti. Türk silahlı kuvvetleri, kötülüğe girişimde Machiavelli'nin ileri sürdüğü diğer gerekleri de yerine getirdi: kötü eylemler özel bir bunalıma göğüs germekle sınırlı olmalı ve hükümetin da rejimin ayrılmaz bir parçası haline gelmemeli. Türk silahlı kuvvetleri kendisini müdahalede bulunmak yükümlülüğünü hissettiği her defasında bunu çok kısa bir süre için yaptı ve bunalımın üstesinden gelinir gelinmez iktidarı bırakmak konusunda ulusa verdiği sözü tutmak için çok uğraştı. Türk silahlı kuvvetleri liderlerinin, kendilerini ömür boyu lider olarak gören birçok Afrika ülkesi başkanı ya da Latin Amerika'daki eski askerî diktatörlüklerin önderleriyle karıştırılmaması gerekir. Böyle zorbalara, siyasetçilerin sorumluluklarını gerçekleştirmesi ve ulusu yönetmesi konusunda ısrarlı davranan Türk generallerini taklit etmeyi hayal bile edemezler (Ledeen, 2003, s. 87-88)

Devletin niteliğini değiştirmenin siyasal girişimlerin en tehlikelisi olduğu konusunda Machiavelli bizi uyarır. Başarı olasılığı en az girişim de budur, çünkü eski düzenden yarar sağlayan herkes size karşı çıkar, eski ayrıcalıkları yeniden ele geçirmek için savaşır. Sizin yaptıklarınızın sonucunda kazançlı çıkacak olanlar, başlangıçta ancak yarı içtenlikle yandaş olurlar, çünkü "insanlar kesin sonucu görmedikçe yeni şeylere hiç güven duymazlar". Yalnızca, etkin olduğunuzu görürlerse inanır ve destekler duruma gelirler. (Ledeen, 2003, s. 90)

İyi bir devletin ve varlığını sürdürmesinin önündeki en büyük engel, insanın ta kendisidir. Hep daha fazlasını istediğimiz için kamu yararı bir yana, servetimizi başkalarının hizmetine sunmaya da istekli olmayacağız. Bu davranışı, ancak zorlandığımızda ya da etkilendiğimizde yapabiliriz. Hükümetin görevi de işte budur. Machiavelli cumhuriyeti yeğler; ama iyi bir hükümet, liderlerin iyi olması ve nasıl

verimli ve etkili bir yönetim sağlanacağını anlamaları koşuluyla tek bir hükümdar ya da oligarşi tarafından da kurulabilir. Kazanmanın formülü üç ayaklıdır: İyi yasalar, iyi silahlar, iyi din. Musa'ya geri dönüyoruz yine. (Ledeen, 2003, s. 96)

Machiavelli, şartlara göre bir tavrı veyahut diğerini seçerek sevilen aynı zamanda korkulan olmanın en iyisi olacağını dile getirir. Liderler, hak edildiği vakit ödülleri vererek, gerek duyulduğunda suçlularına karşılık vererek havuç ve sopanın her ikisini de kullanıma sokabilir. Lakin ince bir cambaz ipinde faaliyet göstermek çok fazla şey istemektedir ki fitratımız bunu onaylamaz (Ledeen, 2003, s. 105).

Yine de bu yapılabilir. Birlik'in korkunç krizinden önce büyük kişiliğini pek hissettirmeyen Abraham Lincoln, daha sonra kendinde hem moral cesareti ve hem kötülüğe girişme isteğini buldu ve Amerika'da özgürlüğün gelişmesi için tarihteki en kanlı savaşlardan birini başlattı. Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra parçalanıp edilince, bir askerî komutan, Kemal Atatürk, Türkiye'yi savunmak için orduyu kullandı, düşmanları kökünden söküp attı; sonra ülkesini tümüyle dönüştürerek özgürlük yoluna yerleştirdi. Machiavelli'nin bilgece tahmin ettiği gibi, hem Lincoln hem de Atatürk büyük misyonlarını yüklenmeye istek sizlerdi. Lincoln, kuşkusuz Birlik'i korumaya çabaladı ve son çare olarak savaşa başvurdu. Atatürk, Osmanlı yönetimini korumaya çabaladı ve seçenekler olanaksız hale gelince onu ortadan kaldırdı. Sonunda, Birlik'i korudu ve köleliği ortadan kaldırdı; Atatürk kazandı, Osmanlı yönetimini ortadan kaldırdı. İslam dünya sınırlarını meşru kılavuzu olmak gibi bir tarihsel bir haktan feragat eden laik bir Türk Devleti yarattı. Zamanla, Türkiye bir parlamenter cumhuriyet oldu. Atatürk'ün erdeminin gücü liderin kendisinden daha uzun ömürlü oldu. Cumhuriyeti yozlaşmadan ve bunalımdan kurtarmak için geçici bir diktatörlük yönetimi kullanılabilir şeklindeki Machiavelli'ci ilkenin kanıtıdır bu. Daha önce gördüğümüz gibi, Türkiye 1970'lerin sonlarında, o güne dek tanık olunan en büyük kitlesel terörizm dalgasına boğulduğunda, ordu iktidarı ele geçirdi, terörizmi ortadan kaldırdı, cumhuriyeti yeniden yapılandırdı ve ülkeyi Turgut Özal'ın becerikli ellerine bırakıp kışlasına geri döndü. He men hemen yirmi yıl sonra, 1997'de, ordu, bu kez gücü doğrudan doğruya uygulamaksızın, yozlaşmış bir laik partiden ve Atatürk'ün cumhuriyetinde dinsel kurumları kabul ettir meye çabalayan İslamcı güçlerden oluşan bir koalisyon hükümetini düşürmek için yine devreye girdi. Bu liderler benzersiz kişilerdi. Çoğu zaman, kuruluşlar böyle korkunç darboğazlardan kurtulmaz; yok edilerek ya da köleleştirilerek yıkıma sürüklenir.

Lincoln ve Atatürk gibi büyük liderler bile, çetin mücadeleler ve acılar yaşadık tan sonra başarılı olabildi. Machiavelli'nin eğitmeye çabaladığı bilge liderler, erdemli erkekler ve kadınlar, korkunç bunalımları önlemek için çok sıkı mücadele ederler. Böylece, Prens'te dile getirilen şiddetli ve zorlu çarelere gerek kalmayacaktır (Ledeen, 2003, s. 148-149).

Kısacası, Machiavelli'nin ardından, normal vatandaş veyahut uyruk tanımı, Aristoteles'in bağımsız yurttaşlar tanımından fazlaca ayrıdır. Aristoteles, Yunan kent devletinde bağımsız yurttaşı devletin varlığının esas sebebi olarak savunurken, Machiavelli sıradan yurttaşları mühim olmayan, basit kişiler olarak savunur; onlar, ortak bir politik hayatın kurucu değerleri olmaktan çok, prensin iradesine bağımlı bir gruplardırlar(Machiavelli, Prens, 2008, s. 24).

Machiavelli, insan doğasını olumsuz kavramlar üzerinde inşaa etmiş lakin bu negatifliğin oluşmasını ya da devam etmesini temenni etmediğine dikkat çekelim. Machiavelli, sadece bir resme bakarken nelerin görüldüğünü dile getiriyor, resmin aslında nasıl olması gerektiğiyle, manzaranın ve yolların nasıl çizilmesi gerektiğiyle ilgilenmiyor diyebiliriz.

Machiavelli, tıpkı bireye atfettiği mekanizmaları devlet yönetim anlayışına yansıtı, yani siyaset dinamiğın de bu temelde inşa edildiğini öne sürdü. Devlet kuramını oluştururken de tüm bu düşüncesini ' Virtü ve Fortuna' kavramlarıyla temellendirdi.

2.4. Machiavelli'nin Devlet Kuramı: Virtü ve Fortuna Kavramlarının Araştırılması

Her iki kavramda Roma İmparatorluğunun mirasının parçası olarak bilinir. Romalılar fortuna'yı, yani talihi kadına benzetirdi. Talihtanrıçası kadındı. Talihi ikna etmenin yolu ise ona erkek gibi davranmaktan gider. Virtü kelimesinin kökeni olan vir, erkek olmanın koşullarını anlamına geliyordu. Bu bağlamda bir kişinin virtü sahibi olması onda bilginlik, korkusuzluk, doğruluk, cömertlik, kurnazlık gibi yeteneklerin olması demektir. Yani politik bir erdemi temsil etmektedir Machiavelli'ye göre kazanmanın belirleyici etmeni virtü'dur. Kişi virtü ile insani şeylerin kayganlığını ya da belirsizliğini ifade eden fortuna'yı kendi lehine değiştirmeye çabalar. Tabii yazgı bir yere kadar kontrol altına alınabilir.

Machiavelli'nin deyişiiyle talih davranışlarımızın yarısını dizayn eder, diğeri yarısı ise kendimize dairdir. Sonuç olarak fortuna'ya karşı sonuç almak, ona gerekli cevapları vermek olasıdır. Bu olasılığı doğa-insan ikiliği üzerinden bir benzetmede açar düşünür. Fortuna akıp gelen taşkın sellerse, virtu'da selleri durduran bentlerdir (Öztürk, 2013, s. 187).

Machiavelli'nin virtù teriminin tek bir kelime ile karşılanmasının zorluğu nedeni ile, metin süresince gerçek durumunu muhafaza etmiştir. "Erdem", "güç", "yetenek", "beceri", "yüreklilik", "enerji" benzer türlü biçimlerde karşılanabilmekle bununla aynı zamanda, virtù'nun kökeninde ima edildiği şey aktif olmaktır. Herhangi bir ahlaki yükü olmamakla birlikte virtù, aynı zamanda "erkeklerle özgü" (virtus'un latince kökeni vir'dir), eril bir "gücü" karşılık gelmektedir (Lucchese, 2009, s. 9).

Peki, fortuna'yı dizginlemek isteyen biri, kendi virtu'sunu nasıl ortaya koyabilir? Yaşadığı döneme ayak uydurmanın doğal bir gereği olarak uygun araçlar fark etmeli ve özümsemeli; yönetici gerektiğinde hem kanunu hem de gücü elinin altına alabilmeli. Machiavelli'nin yaptığı ünlü benzetmenin dilinden konuşursak bazen aslan olmalı bazen tilki, bazen açıkça saldırmalı bazen ise kendini saklamalı. Görüldüğü üzere virtù ahlaki esnekliği su üstünde tutacak bir biçimde kullanılır. Bununla birlikte erdemden uzaklaşmanın insanı hayvanileştireceği tezi Machiavelli'de bir şakaya denk düşer (Öztürk, 2013, s. 188).

Machiavelli'ye göre virtù, hükümdarı fortuna'nın rüzgarlarından muhafaza edebilecek ve Tanrıçanın iyiliğini isteyebilecek, bununla da ün, saygı ve başarı oluşturacak ve de iktidar için güvenlik tesis edecek ehliyetleri veren bir sözcüktür. Machiavelli'ye göre, talihin davranışları ya da "doğanın mekanik zorunluluğu" sadece politik erdem yani virtù ile dengesini kurabilir. Bu neden ile Machiavelli için erdem tarihsel kabullerle temellenen bir etik nitelik değil, bireyin aktif olma halidir (Boyraz, 2020, s. 98).

Tüm bunlar ile birlikte talih, virtù'nun ya gerçeğe uygun olarak kavradığı ve bu sebep ile ona hâkim olabildiği ya da farkına varamadığı ve bu sebep ile de elinden çıkmasına göz yumduğu bir olanaktır (Lucchese, 2009, s. 29).

Machiavelli, virtù kavramını, normal koşullar altında yöneticinin devletin birliğini sağlamak ve kamu düzenini korumak için sahip olduğu yöneticilik yeteneklerini anlatmak amacıyla kullanır. Savaş döneminde ise aynı kavram komutanın savaşı kazanmak için göstereceği stratejik yeteneğe karşılık gelir. Söz

konusu iki farklı zeminin ortak noktası ise Machiavelli'nin siyasete yüklediği anlamda açığa çıkar. İtalyan düşünür, siyasal alanı kısıyıcı ve acımasız bir mücadelenin yaşandığı bir savaş ortamı gibi görür adeta. Bu bakımdan, Machiavelli için erdem, her ne koşulda olursa siyasal iktidarı elinde tutabilmek ve ülkenin kontrolünü elinden kaçırmamaktır. Kavramın geleneksel anlamının aksine, artık ahlak ile bağlantısı kalmamıştır (Beriş, 2019, s. 11).

Talih ve şans gibi olgulara karşılık gelmek üzere kullanılan fortuna, hükümdarın doğrudan kendisinin sahip olduğu yöneticilik becerilerini anlatan virtù'den oldukça farklıdır. Kavram, olayların ve süreçlerin hükümdarın iradesi dışına çıktığı durumları anlatır. Hükümdar açısından yeteneklerini gösterip iktidarını tahkim etme, ülke içinde düzeni tam olarak sağlama olanağıdır fortuna. Machiavelli'ye göre insanlar, her zaman talihlerine boyun eğmek durumunda değildir. Ancak bunun için virtù en üst düzeyde olmalıdır. Yani karşılıklarına çıkacak zorluklarla baş edebilecek fiziksel ve mental özellikleri her zaman taşımaları; gerekirse bunların üstüne gidecek ve kendisine yönelik tehditleri bertaraf edecek bir cesarete sahip olmalıdırlar. Bu durumda, hükümdar karşılaştığı zorlukları kendi lehine çevirebilecektir. Aksi hâlde ise fortuna toplumu esir alır ve insanlar, başlarına gelenin kaderleri olduğunu ve bunu değiştirmek için ellerinden bir şey gelmeyeceğini düşünürler. Kaderin ya da doğanın zorunluluklarına karşı direnci yalnızca yöneticide somutlaşan siyasal eylem gösterebilir. Dolayısıyla insanlar fortuna'nın yaratabileceği olumsuzlukların üstesinden gelebilmek için tembellik, gayretsizlik, miskinlik gibi harekete geçmelerini engelleyen davranış kalıplarından uzak durmalıdır. Bu açıdan, hem yöneticilerin hem de yurttaşların etkin davranmasını beraberinde getirecek olan virtù, sürekli bir teyakkuz hâlini anlatır (Beriş, 2019, s. 12-13).

Machiavelli'nin çağdaş siyaset düşüncesinin elde ettikleri incelenecek olursak; "Devlet" terimini geleneksel düşünüşten sıyrarak modern manasıyla ilk kullanan fikir adamı, Machiavelli olduğu bilinmektedir. Machiavelli, Prens adını taşıyan yapıtında, "örgütlenmiş bir güç olarak, kendi bölgesinde üstün ve diğer devletlerle ilişkilerinde bilinçli bir yükselme politikası izleyen siyasal kurum" anlamında devlet (stato) sözcüğünden bahis geçmiştir. Böylelikle Machiavelli, ülke-insan topluluğu-egemenlik öğeleriyle biçimlenen çağdaş devlet düşüncesinin kuranı olarak anılmaktadır. Machiavelli, siyasal iktidarı/devleti mutlak, sınırsız, bir ve bütün

olarak adlandıran kuramsal manada olmasa da olgusal manada, egemenlik terimini ilk kullanan fikir adamıdır (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 470).

2.5. Temel Değer ‘Güç’ Kavramının Araştırılması

Machiavelli hükümdarın adına çok fazla gözeteceği kriter her ne şekilde olursa olsun ‘iktidarını kurması ve sürdürmesidir.’ Makyavelizm ile aynı anılan bu araç-amaç vurgusudur. Burada dikkate kıymet iki öge bulunur. Birincisi iktidarın kazanılması ve orada kalıcı olarak bulunulması. Bu gerçekleştirdiğinde ikinci mühim öge meydana gelir. Sizi iktidara götüren araçlar süreçte nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin iktidar elde edildiği ve orada kalıcı olduğunda onları nasıl takdim ederseniz o biçimde benimseyecektir(Kesgin, 2015, s. 126).

Machiavelli’nin siyaset felsefesinin oluştuğu başlangıç maddesi, toplumsal düzenin doğuşunu aktarmasıyla başlamaktadır. Buna göre, ele geçirme istenciyle sahip olan bireyler, bu istenç ile aynı ekseninde birbirleriyle devamlı bir savaşım içinde olacaklar ve tabiatın çok az olan kaynakları karşısında her birey, bir diğeri için ulaşmayı arzuladığı şey karşısındaki engeli ifade edecektir. Bu hallerden sakınan bireyler, hep birlikte yaşamak adına kendilerine “güçlü” olarak adlandırdıkları bir üst otorite tercih edecekler. Fakatgün geçtikçe seçtikleri önder, kendi tabiatına uygun olarak, yozlaşmaya başlayacak ve böylece bireyler, iyi ve erdemli eylemleri keşfedecekler ve yeni liderlerinde iyiliği ve adaleti bulmaya çalışacaklardır. Machiavelli’ye göre yönetim türleri ve yönetimlerin dolaşımı da bu ekseninde meydana gelmektedir (Boyras, 2020, s. 101).

"Machiavelli’nin siyaset felsefesi anlayışı detaylandırıldığında onun felsefesinde veya siyaset kuramında iki ana kavram üzerinde durduğu söylenebilir. Bunlar *virtu* ve *fortuna*’dır. Machiavelli’nin düşüncesinde bu iki kavram, insan yaşamını belirlemektedir. Bunlardan birincisi, insanın kendi yeteneklerini yaşama geçirme güçlerinin toplamı olan güç, beceri, yetenek, yiğitlik, cesaret anlamlarına gelen *virtu*’dur. İkincisi ise insanın kendi iradesi dışındaki güçlerin belirlediği oluşumları ifade eden şans, yazgı, talih anlamındaki *fortuna*’dır. Bu iki kavram iktidarı ele geçirmede belirli bir role sahiptir. Machiavelli, *fortuna* yani talihi vahşi sellere benzetirken *virtuyu* ise onu dizginleyecek setlere benzetmektedir. Çünkü talih, kendisini ona direnecek kadar güçlü ve düzenli olmayan yerlerde başka bir deyişle kendisini

sınırlayacak setlerin olmadığı yerlerde gösterir. Machiavelli bu noktada, Prens/iktidarın tamamen talihe bağlı hareket etmesinin talihi değiştiğinde yıkılacağını söylemektedir. Yine de Machiavelli, Prens/iktidarın talihe uygun hareket etmesi gerekliliğini dile getirmektedir. Ancak bunu yaparken de atılğan olmaya dair vurgular yapmaktadır. Çünkü talih, kendisine çekingen yaklaşanlardan çok ona sert davranarak zevk verenlere, kulluk etmeye daha hazırdır. Bu hususta Prens, virtuyu kullanarak hareket ederken fortunayı da hesaba katmalıdır." (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 465-466).

Doğada tekil hiçbir şey yoktur ki kendisinden daha güçlü ve kuvvetlisi bulunmasın. Var olan şey ne olursa olsun, onu yok edebilecek daha güçlü bir şey de vardır(Lucchese, 2009, s. 7).

Machiavelli'nin düşünce sistemleri ve hareket türü bütünüyle politiktir. Ona göre; sadece bir tane gaye bulunur, bu da güçtür. Tüm vasıtalar, bu mutlak gayeye varmak adına kullanıma sunulabilir. Bu noktada birçok siyaset bilimcinin üzerinde bütünleştiği ortak düşünce sistemi; "Machiavelli'nin bütün düşüncesi gücü elde etmek, en yüksek düzeye çıkarmak ve onu korumak" olmuştur. Machiavelli'nin düşünce dinamiklerini genel anlamda söyleyeceksek; ilkin, en esas gaye devleti yaşatmak ve kuvvetinin uzun vadeli olarak fazlaşmasına kaynaklık etmektir. Bu sebeple bu gayeyi hayata geçirmek uğruna faaliyet gösterebileceği bütün patika ve vasıta kanunen yerindedir. İkinci olarak hukuk, ahlak ve din devlete bağlılık gösterir, bu neden ile en esas gayeyi faaliyete geçirmek adına yeri geldiğinde devlet bunların tümünü vasıta olarak kullanıma sunulmalıdır. Üçüncü olarak devletten ayrı ahlak ve hukuk var olamaz, devletin yok olduğu yerde ahlak da hukuk da yok olmaya mahkum olur. Hukuk ve ahlak devlet adına bulunur. Son olarak devlet bir ulusa dayanıyorsa kendini yaşatma ve kuvvetini yükseltmek adına yeterli kuvveti bu kökten alabilir. Bu bağlamdan ulustan başka bir şeyden beklentisi bulunmamalıdır. Kilise ise devletin karşısında ya da üstünde bir pozisyonda yer almamalıdır (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 466).

Bununla birlikte Machiavelli'ye göre bireyin en mühim iki arzusu güç sevgisi yani hırs, öz sevgisi kısacası aç gözlülüğü olduğunu savunmaktadır. Bu iki arzudan özellikle ilki hükmetme arzusu -ki bu istek son derece politiktir- ikincisi de yine hükmetme ve güvenlik arzularını -yine bu istekler de politiktir- meydana getirir. Bireyin en mühim tutkuları fitratları gereği politikse şayet, politikanın kendinde bir

gaye olarak kabul görmesini ilginç bulmamak yerinde olur (Kömürcüoğlu, 2006, s. 47).

Öyleyse kendisini tümüyle savaşa vermeli ve barış zamanı, savaş zamanından daha çok savaş ile meşgul olmalıdır. Bunu da iki yoldan hayata geçirilebilir; aklı ve bedeni ile. Bir hükümdar barış zamanlarında adamlarının disiplin ve talimine özen gösterirken kendisini de olgunlaştırmak için vücudunu zorlayıcı şartlara alıştırmayı sağlamalıdır(Machiavelli, 2004, s. 77-78).

Akıllı hükümdarın takip edeceği yönerge barış vakti de boşa harcamaz ve talihinin ters dönebileceği günlere kendini hazırlar; öyle ki, talihinin kötü gittiği günlerinde karşı koyacak gücü kendinde hazır eder(Machiavelli, 2004, s. 79).

Savaşmanın iki yönergesi bulunur: Ya kanun ile ya da güç ile. Bunlardan birincisi insana, ikincisi hayvanlara hastır ve çoğunlukla ilki yeterli olmadığı için diğerine başvurmak gerekli olur. Bununla, bir hükümdarın yerine göre hem birey gibi, hem de hayvan gibi eylemde bulunması zorunluluğu oluşur(Machiavelli, 2004, s. 91).

Güç, lider ve yöneticilerin astlarının eylem ve kararları üstünde sahip oldukları etkiyi gösterir. Bir birey diğerlerinin farklı eylemde bulunmasına sebep olabiliyorsa, o bireyin diğerleri üstünde güce sahip olduğu ima edilebilir. Bu neden ile gücü kullanma etik karar almayı etkileyen yollardan biri olduğunu görmekteyiz. Güç, Latince posse teriminden gelir ve yapma, yapabilme, değiştirme, etki etme veya etkileme manası ile ifade edilmektedir. Lakin güç, etkili olmak için cezalandırıcı ya da diktatörce olmak zorunluluğu bulunmaz. Güç, gaye ve hedeflerin izlenmesinde organizasyon üyelerine yol göstermede, onları yöneltme zorlayıcı olmadan da faaliyete konulabilir (Özdemir, 2003, s. 160-161).

Machiavelli, güç ve çekiciliğin, cesaret ve kurnazlığın bu çifte gerekliliğini, liderlerin hem aslana hem tilkiye öykünmesi gerektiğini söyleyerek açıklar. Tilki, açığöz ve çekici düşmanlarıdır ama kendini savunmak için yeterince güçlü değildir; buna karşın aslan her dövüşü kazanabilir ama kurduğu tuzaklardan sakınmak için yeterince kurnaz değildir. Birini dışlayıp birini örnek almak ölümcül olabilir (Ledeer, 2003, s. 102).

Prens ahlaki pencereden birçok eleştiriye maruz kalmıştır. Machiavelli geleneksel ahlak ilkeleri yerine, yeni bir laik etik savunur ve tavsiye eder. Bu nedenle, geleneksel ahlakın aykırı gördüğü şiddet ya da ahlakdışı tavır, özellikle kendine yeterli ve istikrarlı bir devletin kurulması gayesine yönelikse, haklı olarak

savunmaktadır. Machiavelli'nin getirdiği yeni laik anlayış ile öte dünyayı temel alan eski inancın bağdaşması neredeyse mümkün değildir. Prens'te bu yeni düşünüş, eskinin "silahsız peygamberlerine karşı "tilki ile aslan" özellikleri ile donanmış prens temsilcisi olur(Machiavelli, Prens, 2008, s. 24).

Musa diktatörce güç uyguladı, ancak o korku ve saygı uyandıran özgürlük yaratmak için kullanıldı. İsrailoğulları Sina Dağı'nda ya da Vaadedilmiş Topraklar'ın sınırında özgürlüğü ve erdemi kucaklayabilseydi, Musa olağanüstü önlemlere başvurmayacaktı. Ancak, onlar bunu yapmadı ve Musa önderlik etmek zorunda kaldı (Ledeen, 2003, s. 142).

Diğer taraftan Nizâmülmülk'e göre hükümdarın otoritesi ilk başta Allah'ın direkt görevlendirmesinden, ikinci olarak da kendisinin siyasî iktidarı elde etme becerisinden kaynaklanmaktadır. Ona göre sultanlık sorumluluğu hem kutsi, hem de soysaldır ve eski İran'dakine benzer babadan oğula devam etmelidir. Bu neden ile onun sultanın egemenlik iddialarını ilahî teyid, iktidarın elde edilmesi ve irsî haleflik biçiminde üçlü bir meşruiyete dayandırdığı bilinmektedir (Menekşe, 2005, s. 203)

Tüm bunların yanında evrimsel sosyolojik olarak irdelendiğinde şu bilgi ile karşılaşmaktayız: Malthus, insan nüfusunun var olan gıda kaynaklarına göre çok hızlı arttığını, gıda kaynaklarının aritmetik tarzda artma sına karşılık nüfusun geometrik olarak çoğaldığını dile getirmiş. Mevcut gıda kaynaklarının yetersizliği; fakir, beceriksiz ve güçsüz olanların, bu kaynaklara diğerleri kadar başarılı bir şekilde erişememelerine ve böylece vefat ederek elenmelerine sebebi olacaktır. Bu, güçlü olanın yaşaması, güçsüzün ise doğal seleksiyona maruz kalması manasına gelmektedir(Taslaman, 2015, s. 126). Malthus'un "nüfus teorisi" ve doğal seleksiyon ekseninde bakılacak olunursa Machiavelli'nin prensin ya da hükümdarın ortamın koşullarına göre yeri geldiğinde temel dedikleri kişilik özelliklerinden feragat edebileceği vurgusu ile uyuşma olduğu söylenebilir çünkü prens velev ki bu adaptasyonu sağlayamaz ise iktidarı kaybetme kaygısı ya da durumu oluşabilme ihtimali yüksek olduğu söylenebilir. Yani Machiavelli'nin değişiyile prens ülkenin koşullarına göre değişmelidir.

2.7. Machiavelli'nin İzinden Gidenler

Makyevelizm,17. yüzyılda hilekârlık, ikiyüzlülük, acımasızlık ve suç manasında gündemde kalmış. F. Bacon (1561–1626) ve Spinoza (1632–1677) Machiavelli'ye önemsiyorlardı. F. Bacon'e göre o, bilimin (yapılması gerekeni değil yapılanı betimlemesiyle) öncüsü; Spinoza'a göre ise o, 'hürriyet şampiyonu' idi. Bu durumda o tek adam kendisini her türlü kötü durumdan korumalıdır ki kitleye yararlılık sağlansın. Spinoza Machiavelli'nin kaleminden çıkan siyasî yorumların özgürlükten yana yana olduğunu ve bunun korunması için ise her türlü olumlu öneriler geliştirdiğini savunur (Kesgin, 2015, s. 132).

Diğer taraftan Hegel, Machiavelli'nin düşünce sistemlerini özümsemektedir. Hegel'in Machiavelli'yi analiz etmesi da Napolyon Savaşları ardından dağılmış siyasî bir yapı içerisinde bulunan Prusya'nın bir insanı olarak, içinde bulunduğu zeitgesti ile irdelenmeye çalışılması gerekli görülmektedir. Yani Hegel, 'Hükümdar'ı bu ruh haliyle tümü ile umutsuz görünen siyasî bir bağlam içinde inceledi ya da anladı (Kesgin, 2015, s. 132-133).

Machiavelli'nin fikirleri, İslam-Osmanlı siyaset biliminin prensiplerine pek çok bakımdan uygunluk göstermektedir, aynı zamanda siyasetnamelerdeki öneriler ile düşünürün fikirlerinin paralelliği dikkate değerdir. Machiavelli'nin II Principe adı ile anılan yapıtı ise bu biçimin Avrupa'da kaleme alınmış ilk misallerdendir, ancak bu eser, İslam alemindeki örneklerinin en eskisinden yedi yüz yıl ardından yazılmıştır (Ekinci, 1996, s. 13).

Diğer taraftan Machiavelli ile onyedinci yüzyıl Koçi Bey Machiavelli'nin yanlış anlaşılan bir kimse olduğunu dile getirmiş. İki düşünürde özellik ile askerî teşkilata dikkat çekmişleridir ve paralı askerler yerine millî bir ordunun kurulmasının gerekliliği ile ilgili vurgu yapmıştır. Aynı zamanda ikisi de hükümdara barışı inşaa etmek amacıyla gerekli gördüğünde sert davranmaktan korkmaması, doğruluktan da ayrılmaması ve halka kendisini sevdirmesi gerektiğini dile getirmektedir (Ekinci, 1996, s. 14-15).

Fâti, Machiavelli'nin II Principe'de resmini çizdiği hükümdar örneğidir. Nedeni Fâti'in eylemleri ve siyaset tavrı Machiavelli'nin savunduğu düşünceler ile aşırı benzerlik göstermektedir. Örneğin Fâti, Anadolu'da beraberliği yeniden sağlamaya çabalamış aynı zamanda başarılı göstermiştir. Fâti, fethettiği Bizans'a

gidip oturmuş, ancak ortadan kaldırdığı devletlerin hükümdar ailelerine ilkin dokunmamış, üstüne onlara sorumluluklar oluşturarak yararlanma yolunu gitmiştir. Fakat Bizans'ın eski hanedanın, özellik ile Trabzon Pontus hanedanının hükümdarlarının çoğunu idam ettirmek gereklilik haline gelmiştir. Fâtih, devletin beraberliğini ve düzeninin sürekliliğine önem vermiş, aynı zamanda bu yolda ihtiyaç duyarsa öz aile üyelerinin dahi tasfiyesine yol açan kanunnâme maddesini hazırlatmıştır. (Ekinci, 1996, s. 16).

Hobbes, bireyin tabiatından aldığı feyz ile aynı Machiavelli'nin görüş dinamiğindeki benzer devletin kuruluşunda bireyi ön planda bırakmış. Bireyin bencil ve kötü yapısından kaynaklı olarak devlet öncesi bir hal olan tabiat halinin savaş haline dönmesiyle kişilerin can ve mal güvenliklerini oluşturmak adına devleti kurmak zorunluluk teşkil etmiştir. Hobbes'da bireyler, bütün hak ve özgürlüklerini üstün otoriteye verdiklerinde, devletin egemen kuvvetin sonsuz olduğunu bilirler. Burada devlet sözleşme ile bağlanmamış, sonsuz ve bütün bireyler onun uyuğudur (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 475).

Talihlerinin yardımıyla değil de kendi becerileriyle prens olanlardan söz edecek olursak, bunların önde gelenleri arasında Musa, Keyhüsrev, Romulus, Theseus ve benzeri birkaç isim sayılabilir. Musa, Tanrı'nın verdiği yasakların sadece bir uygulayıcısıydı. Krallıklar fetheden ya da kuran Keyhüsrev ya da ile konuşma ayrıcalığına sahip olması bile ona diğerlerinin eylem ve davranışlarına baktığımızda, onların da hayranlık uyandırdığını, Tanrısal bir yol göstericiye sahip olmamalarına rağmen Musa ile aralarında büyük bir benzerlik olduğunu görürüz. Yaşamlarına baktığımızda, talihin onların kapısını yalnızca bir kez çaldığını, yani onlara keyiflerince biçimlendirebilecekleri bir hammadde vermenin dışında başka bir şey sağlamadığına tanık oluruz. Bu fırsat olmasaydı sahip oldukları büyük yetenekler ortaya çıkmayacaktı. Aynı şekilde, onlar bu yeteneklere sahip olmasaydı, fırsat da boşuna verilmiş olacaktı. İsraililerin kölelikten kurtulma arzusuyla Musa'yı izlemeye karar vermeleri için Mısır'da zorluklar içerisinde yaşamaları gerekiyordu. Romulus'un Roma İmparatorluğunun kurucusu olması için, Alba'nın ona dar gelmesi ve doğduğunda terk edilme si gerekti. Keyhüsrev'in ise, Persleri, Medler'in egemenliğinden hoşnutsuz, Medler'i ise uzun süren bir barış zamanının etkisiyle gevşemiş bulması gerekiyordu. Nihayet Atinalılar dağılmış ol masalardı Theseus görkemini sergileme fırsatını bulamayacaktı. Böylece söz konusu kişilerin yüzlerini

güldüren fırsatlar doğdu, ama bu fırsatları değerlendirebilmeyi, ülkelerinin refahı ve zaferi için bunlardan yararlanmayı yetenekleri sayesinde başardılar(Machiavelli, 2004, s. 37-38).

Nasıl ki Musa'nın erdemini tanımak için İsrail halkının Mısırlıların kölesi olması, nasıl ki Keyhüsrev'in gönül büyüklüğünün su üstüne çıkması adına Perslerin Medler tarafından kıyıma uğraması ve Teseus'un değerini anlamak için Atinalıların bir türlü beraber olamamaları zorunda kaldıysalar da; aynı şekilde bu günlerde de bir dehanın parlayabilmesi için İtalya'nın şimdi olduğu gibi oldukça kötü bir duruma gelmesi, Yahudilerden daha köle, Atinalılardan daha bölünmüş olması, lidersiz, kurumsuz kalması, yenilmiş, parçalanmış, ayaklar altına alınmış ve her türlü felakete ve yıkıma uğraması gerekiyordu(Machiavelli, 2004, s. 131).

Günümüz dönemlerine vurgu yapılacak olunursa; Gates büyük bir Machiavelli'cidir, nedeni en başından itibaren Microsoft'a değişimi ve esnekliği yerleştirdi; pazara egemen olmak için acımasızca savaşırken, pazarın gelişme yönüne hükmetmeye asla çabalamadı. Gates, pazarın nereye yöneldiğini anlamaya ve bir sonraki aşamada egemen güç haline gelmeye dikkatini verdi. Basic, Gates'in stratejisinin ilk örneğidir. Bunu iki örnek daha izledi: DOS/Windows ve Internet Explorer. Basic'in başarısı sıkı çalışmanın ve gelişen bilgisayar pazarında doğru ve temel bir sezginin sonucuydu(Ledeen, 2003, s. 20).

Hitler'e halkı saygı gösterdi, Almanlar savaş alanında yenilinceye kadar Nazizme karşı hiç bir etkin direniş olmadı. Stalin öldüğünde milyonlarca Rus -sade insanların ezici çoğunluğu, siyasal olarak aktif ya da hırslı olmayan insanlar- Kremlin'de tabutta yatan kadavranın önünden geçmek için saatlerce ayakta bekledi. Gözyaşları sel gibi aktı ve koro halinde hıçkırıkların ardı arkası kesilmedi. Oysa, Stalin milyonlarca suçsuz insanın öldürülmesi için emir vermişti. Benzer bir sahne Mao'nun ölümü nün ardından yaşandı; o da, sadece otuz yıl önce Kültür Devrimi sırasında, yamyamlığı bile içeren en iğrenç yön temlerle daha fazla insanın öldürülmesine neden olmuştu (Ledeen, 2003, s. 27).

Bütün bunlardan yola çıkarak, Machiavelli'nin, General George Patton'un beyaz perdedeki versiyonu gibi savaşı seven, hatta savaşı ruhsal açıdan doyurucu bulan birisi gibi düşünebilirsiniz. Hiç de değil. Machiavelli milis örgütünü kurdu, savaşa katıldı ve hem zaferle hem yenilgiyle sonuçlanan seferler düzenledi.

Machiavelli deneyimsiz bir masa başı teorisyeni değil; savaşın ne kadar korkunç olduğunu çok biliyor (Ledeen, 2003, s. 27-28).

Kimse savaşı ortadan kaldıramaz ya da onun pençesinden kaçamaz" der Machiavelli lider adaylarına. "Yalnızca başkalarının yararına savaşı erteleyebilirler." Savaş er geç olacağı için, size en uygun koşullar altında savaşmak en iyisidir. Seksenlerin başlarında, İsrail Irak'ın nükleer silahlar geliştirdiğini öğrendi. Irak'la çatışmayı Saddam Hüseyin'in atom bombalarıyla saldırabileceği bir zamana ertelemek yerine, İsraililer ilk önce saldırdı ve Osiris'teki Irak nükleer reaktörünü yok etti. Japonların 1941'de Pearl Harbor'a düzenlediği saldırı da aynı Machiavelli'ci mantık tan esinlenmişti. Japonlar er geç Amerika ile savaşmak zorunda olduklarını bilerek, Japonlar kendilerinin güçlü bizim zayıf olduğumuz bir anda saldırmayı seçti. Tarafsızlıkla ilgili beyanlarımıza inanılmamıştı, inanılsaydı bile bunun bize yararı olmazdı.

Eğer devletin başındakiler Machiavelli'yi daha fazla dikkate almış olsalardı, Pearl Harbor felaketini belki önleyebilirlerdi çünkü Machiavelli, komşularınızda sürüp giden bir savaş varsa, hiç kimsenin yanında yer almamanın yanında durmaktan daha riskli olduğu konusunda mesajlar verir. Eğer bir grubun yanında yer almazsanız, başarısız olanlar sizden sevmeyecek, başarılı olurlar da size aşağıdan bakacaklardır. "Yararsız bir müttefik ve korkulmayan bir düşman" kabul edileceksiniz. Bu nedenle, gelecekte saldırıya uğramanız olasıdır. Egemenlik kurma dürtüsüyle hareket eden Japonlar, hiç acımadı. Düşmanlarınız asla acımaz (Ledeen, 2003, s. 28).

Kralige Catherine de Medicis "Prens"i taklit etmekle suçlanır. Oliver Cromwell, Fransa Kralları III. Henry ve IV. Henry'nin de "Prens"ten yola çıktıkları söylenmektedir. XVI. Louis'inde Machiavelli'nin düşünceleri doğrultusunda eğitildiği belirtilir. XVIII. yüzyılda - liberalizm yüzyılına geçiş dönemi - Prusya Kralı II. Frederic de iktidara geldiğinde tıpkı "Prens" gibi davranır. XIX. yüzyıl başlarında Napoleon da "Prens" gibi davranmıştır. Waterloo'da arabasının içinde "Prens" in bir kopyasının bulunduğu söylenmektedir. Hitler ve Mussolini'nin de "Prens"ten esinlendikleri açıktır. Mussolini "devlet adamlarının en büyük rehberinin Machiavelli'nin Prens'i olduğunu" söylemiştir (Bektaş, 1993, s. 181).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Y.H.Hacip ve Machiavelli Siyaset Görüşlerinin Karşılaştırılmasının Yapılması

Machiavelli'ye göre bir hükümdarın en temel sorumluluğu onur ve üne kavuşabileceği yönetim biçimine oluşturmak ve onu muhafaza edebilmektir (Boyraz, 2020, s. 104).

Machiavelli'nin gerçekleri insanların yüzüne vurmadaki cesareti, günümüzde bile belirli açılardan yanlış yorumlanmasına neden olabilmıştır. Tekrar söylemek gerekirse Machiavelli, siyasetle ahlakın ayrı düzlemler olduğunu savunsa da siyasetçilerin istedikleri zaman ya da her durumda gayri ahlakî davranışlarda bulunabileceklerini asla söylememiştir. Eğer genel ahlak ilkeleriyle cari siyasetin güç mücadelesinin bir araya gelebileceğine inansa Machiavelli'nin bu uzlaşımı tercih edeceği açıktır. Ancak gerçeklerin peşinden ayrılmaması kendisine bunun imkânsız olduğunu düşündürmüştür. Zira Machiavelli, insanların özel hayatlarında ahlakî ve doğru kabul ettikleri bazı hususların siyasal alanda hiçbir anlam taşımadığını, hatta tam tersine devlete zarar verebileceğini düşünür. Kişinin kendi çıkarına aykırı bile olsa her koşulda doğruyu söylemesi genel ahlak kuralları açısından erdemli bir davranış olarak görülür (Beriş, 2019, s. 19).

"Machiavelli'ye göre, siyaset ahlak değildir. Ancak bu sözden çıkarılacak sonuç siyasetin özünde ahlaksızlık olduğu da değildir. Buradan anlaşılacak olan siyasetin doğasının ahlaki ölçütlere göre incelenemeyeceği ve anlaşılamayacağıdır. Machiavelli'ye göre; siyasetin ahlakı, kendi paradigması içinde yer almaktadır. Toplumsal ahlakın, siyasal alanda uygulanması mümkün değildir. Çünkü siyasal ahlak ve toplumsal ahlak birbirinden tamamen farklı kavramlardır. Örneğin; adam öldürmek, yalan söylemek toplumsal ahlak alanında çok kötü davranışlar olarak nitelendirilirken yine aynı davranışlar, devletin siyasi birliğini korumak veya sağlamak için gerçekleştiriliyorsa birer erdem olarak kabul görülür. Machiavelli, siyaset alanında gerçekleştirilen davranışlar bakımından ahlakı akılla tanımlamaktadır. Ona göre, siyaset kendi çıkarı doğrultusunda işlemektedir. Bu bakımdan siyasette çıkarın esas ölçütü,

iktidarı ele geçirmek ve olabildiğince uzun süre iktidarda kalmak olduğu için siyaset alanında gerçekleştirilen eylem ve davranışlar, ahlakın ilke ve kurallarının aksine siyasetin kendisine özgün ilke ve kurallarına göre değerlendirilip dikkate alınmalıdır. Dolayısıyla bir davranış iktidarı ele geçirmek, elde tutmak ve yaygınlaştırmak amacıyla gerçekleştiriliyorsa o davranış iyidir" (Oğuzhan & Duyar, 2021, s. 466).

Bununla birlikte din ile ahlak arasındaki bağa değinmekte fayda olduğunu görmekteyiz, genel manada din; Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve davranışta bulunmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum; üstün bir güç ve ilke inancı, bu inancın sonucu olan ve bir yaşam kuralı oluşturabilecek zihni ve ahlaki bir tutum; akıl sahiplerini kendi arzularıyla bizzat iyiliğe yönelten ilâhî bir düzendir. Ahlak da aynı çerçevede insanın iyi ve kötü olarak adlandırmasına yol açan, bireyde bulunan manevi nitelikli huylar ve bunların etkisiyle ortaya çıkan iradeli eylemlerdir. Ahlakın gayesinin de belirtilen öğeleri kişilere uygulatarak, onları mutlu etmektir. Buradan anlaşılacağı gibi, din ve ahlakın gaye beraberliği içinde oldukları görülmektedir (Aydın, 2011, s. 7). Din ile temellenen ahlâk kuramlarının farklılıkları, Tanrı'nın varlığı ve vahiy hakikatinden yola çıkmışlıklarıdır bütün ilahî dinlerin temel gayelerinin öncelikli olarak ahlâklı bir birey ve toplumu meydana getirme olduğu olarak değerlendirilebilir. Bu sebep ile peygamberlerin hepsi bu amaçla yeryüzündedirler (Bilge , 2012, s. 101).

Machiavelli size kötü olun demiyor, sadece gerçekleri belirtiyor: Eğer önderlik yapıyorsanız hoş olmayan hattâ kötü şeyler yapmak zorunda kalacağınız, bunları yapmazsanız yok edileceğiniz durumlar olacaktır. Eğer şanslıysanız bu durumlar nadiren olacaktır, hiç böyle şeyler yapmak zorunda kalmayan bir lider gerçekten şanslı demektir. Machiavelli duruma göre, iyi olmanızı ve iyilik yapmanızı ister; büyük liderlerin asıl görevinin kamu yararını sağlamak, iyi yasalar yapmak ve o yasaları iyi otorite ve iyi din ile güçlendirmek olduğuna sizin de kendisi gibi inanmanızı diler. O, halkınız için ve böylece de kendiniz için zafere ve iyiliğe ulaşmanızı ister. Yalnızca böylesine bir başarı, kadın veya erkek büyük liderlerin enerjilerin ve tutkularının karşılığıdır (Ledeen, 2003, s. 92).

Machiavelli, yozlaşmış bir devlette, "kitle yeniden sağlık bir duruma getirilinceye kadar yasalara uyulmasını sağlayabilen, çok kudretli bir kişi tarafından

yönetilmediği sürece en iyi yasalar bile boşunadır" der umutsuzca (Ledeen, 2003, s. 141).

Siyaset ve ahlak terimlerinin yanlış algılandıklarını, hatta Machievelli'yi ortaya atarak, "Siyasetin zaten ahlaksızlığın en yaygın olduğu yerdir." diyenlerin hem ona hem de siyasete haksızlık ettiklerini dile getirenler bulunur. Machievelli, siyasetçi kesinlik ile ahlaksız olsun dememiştir, olması da gerekmez lakin gerçekte varlıklarını sürdürdüklerinin farkındadır. Çoğu bireyin karşı karşıya geldiği ahlak problemleri bulunur. Politika yapan birey doğal olarak ahlaksızlık ile çok daha fazla maruz kalacaklardır (Akyüz, 2009, s. 106-107).

Biz bu yaklaşımı iş hayatında Makyavellist teoriyi esas alarak hareket edildiğinde bir takım negatiflikler ile karşılaşmaktadır. Kapitalist toplumlarda şirketlerin en büyük amacı karı en yüksek düzeye çıkarmak ise işçilerine yapabildikçe düşük ücret vermek, maliyetleri indirmek için sağlığa zararlı hammadde kullanmak ve yeri geldiğinde tüketicileri kandırarak ürünlerini yüksek fiyattan satmak gibi teknikleri meşru olarak kullanabileceklerdir. Rakiplere yönelik yapılacak her türlü propagandalara ve zarar verici davranışı bir zorunluluk olarak algılayacaklardır (Akıncı, 2013, s. 89).

Mutlak hakim Prens'in tek düşüncesi, iktidarını korumak ve gücünü daima artırmak ve kuvvetlendirmek olmalıdır. Bu sayede hayatını ve devletini sürdürebilecektir. Bu yolda başarılı olabilmesi için kullandığı tüm araçlar geçerli sayılacaktır (Bektaş, 1993, s. 182).

Diğer taraftan bambaşka bir açı sunan Kutadgu-Bilig'in yazılışındaki başlıca amaç, XI. yüzyıl Türk fikir adamlarının ahlak, siyaset ve devlet yönetimi alanındaki geleneksel görüş ve düşüncelerini bir kitapta bir araya getirerek, bu geleneksel ahlak ve devlet geleneğini bir sonraki nesle aktarmak; aynı zamanda sultanlara ve devlet yetkililerine bu gelenekleri anlatmak ve bu ahlak, siyaset ve devlet anlayışını entegre etmektir (Arslan, 2011, s. 24).

Yusuf Has Hâcib devletin gerekliliğini insan doğasına ilişkin olumsuz bakışıyla temellendirir: "Kişinin doğası kötüdür, bunu gözümle görüyorum / huzuru kısa, ama pişmanlığı uzun sürer." Bu hem tekil doğa varlığı olarak insan, hem de kitlesel siyasi varlık olarak insan (halk) için geçerlidir. Yusuf Has Hâcib'e göre, "insan gece gibi karanlık bir evdir"; insan doğasındaki (kılık) kıskançlık ve yetinmezlik fitnenin en önemli kaynağıdır. Devlet ilk olarak insan doğasında yer alan

hasletlerin yol açtığı fitneyi engellemek için vardır. Bu gerekçeyi zararın def'i olarak adlandırabiliriz. Yusuf Has Hâcib ikinci gerekçeyi de yine insan doğasıyla temellendirir(Türker, 2019, s. 234).

Sonuç olarak, yönetimin gayesi, halkın refahı değil, devletin istikrarı ve kurulu düzenin devamlılığıdır. Machiavelli bunun için her zaman vatandaşların desteğine dayanması ihtiyaç duyduğunu savunmaktadır, lakin vurgusu, dış güçler ve işgal tehdidinin engellenmesidir. Diplomasi ve savaşa farklı bir görev yüklemek, Machiavelli'nin penceresinin kendisine has niteliklerindedir (Machiavelli, Prens, 2008, s. 24).

Temel değer güç kavramı bölümünde değindiğimiz Malthus'un "nüfus teorisi" ve doğal seleksiyon ekseninde bakılacak olunursa Machiavelli'nin prensin ya da hükümdarın ortamın koşullarına göre yeri geldiğinde temel dedikleri kişilik özelliklerinden feragat edebileceği vurgusu ile uyuşma olduğu söylenebilir çünkü prens velev ki bu adaptasyonu sağlayamaz ise iktidarı kaybetme kaygısı ya da durumu oluşabilme ihtimali yüksek olduğu söylenebilir. Yani Machiavelli'nin değişimiyle prens ülkenin koşullarına göre değişmelidir. Buna karşılık Has Hacıp bir beytinde ' *Verdiği sözden dönen bey/ Hiçbir zaman büyüklüğe ermesin* (b.5073)(Hacıb, 2006, s. 859).' cevap veriyor.

5551 kb Onlardan biri bilge alimlerdir; bunlar insanı devlet ve mutluluğa kavuşturur.

5552 kb Onları ağırla, ne derlerse yap; şeriat yolunu tut, hükümlerine itiraz etme, önlerinde hürmetle eğil.

5553 kb Ey hakim hükümdar, onların hukukunu muhafaza et, yiyecek ve içeceklerini sağla, muhtaç duruma düşmesinler (Hacıb, 2006, s. 927). Yukarıdaki beyitlerde de görüldüğü üzere: Bilgi devlet yönetiminde ana kaynaktır Has Hacıp' e göre. Bu durumu Osmanlı padişahlarında da görmek mümkündür hakeza Yükselme dönemi sultanlarından olan Fatih Sultan Mehmet de aynı politikayı izleyip Ali Kuşçu gibi pek çok bilgini kendi sarayında yer edindirmiş maaşa bağladığı bilinmektedir. Kendi eserinde de Has Hacıp bilime vurgu yapmaktadır.

Yusuf Has Hâcib bu yapıtında bilimin değerini de tartışır. Ona göre: "Alimlerin ilmi, halkın yolunu aydınlatır, ilim, bir meşale gibidir; geceleri yanar ve

insanlığa doğru yolu gösterir. Alimlere hürmet göstermek ve ilimlerinden yararlanmaya çalışmak gerekir. Hekimler hastaları tedavi ederler, astronomlar ise yılların, ayların ve günlerin hesabını tutarlar. Alimler, koyun sürüsünün önündeki koç gibidirler, başa geçip sürüyü doğru yola sürerler." (Özdil, 2019, s. 25).

Yusuf Has Hâcib'in üzerinde özellikle vurguladığı bir mevzu bulunuyor: Bilgi. İnsanı hayvandan ayıran bilgi; karanlık gecede bir meşale gibi bize ışık tutan bilgi; erdemın temeli olan bilgi; Sokrates'in, Platon'un ve Farabi'nin dikkat çektiği. Balasagunlu Yusuf, "Kutadgu-Bilig"ini işte bunu esas alarak kaleme almıştır (Arslan, 2011, s. 32).

Floransalı siyaset bilimcisi, yazar ve devlet adamı Niccolò Machiavelli (1469-1527), 1513'te kaleme aldığı ama vefatının ardından 1532'de yayına çıkan Prens adlı başeserinde, siyasette devlet çıkarlarının belirleyici olması gerektiğini savunmuş ve gerçekçi siyaset kuramının öncüleri arasında yerini almıştır. Machiavelli, her zaman cumhuriyetten yana olsa da, İtalyan devletlerinin zayıflığı, yozlaşma ve dış tehditler onu İtalya'yı kurtarabilecek bir yeni hükümdar bulmaya ona kaynaklık etmiştir. Prens'te, işte bu prene yol göstermeyi, yönetmek için insan doğasına ve zamanın şartlara uyan hangi vasıtaları kullanabileceğini anlatmayı gaye edinmiştir(Machiavelli, Prens, 2008, s. kapak).

Machiavelli ahlak düşüncesi: Hedefe varmak adına her vasıta meşrudur (Aktan, 2009, s. 45). "Korku" , "zulüm " ve "zorbalık"a tüm koşullarda karşı olan Has Hacıp'e karşılık, ünlü "Prens " yazarı Machiavelli şunları söylemektedir: "Halkı korkutup sindirmek lazımdır. Çünkü halk korktuğuna sevdiğinden daha çok, daha iyi hizmet eder. Sevginin süresi sağladığı fayda ile paraleldir; yarar tükendi mi, sevgi de yok olur. Bu bakımdan korkunu n daha sağlam bir bağ olduğunu kabul etmeliyiz " . Demek ki Machiavelli, Has Hacıp'in tersine halka karşı zorbalığı ve korkuyu, iyilik ve sevgiye üstün olarak görmektedir (Arslan, 2011, s. 31).

Machiavelli'nin Prens'i kaleme aldığı yıllarda İtalya, ulusal tümlüğünü bitirmiş Fransa ve Almanya gibi ülkelere nazaran birbirleriyle çatışan eden şehir-devletlere bölünmüş bir toprak parçasıydı. İtalyan kent-devletlerinin birbirleriyle olan mücadelesi, İtalya'nın siyasi bir birlik kurması önünde engel oluşturduğu gibi dışarıdan gelen kralların İtalya üzerinde egemenlik kurma isteğini de arttırmaktaydı. Machiavelli İtalya'nın bu parçalanmış durumunu gözlemleyerek Hükümdar'ı kaleme almıştır. Floransa Cumhuriyeti yönetiminde görev aldığı dönemde yabancı ülkelere

gerçekleştirdiği ziyaretler, onda yabancı egemenliğinden arındırılmış ve siyasi birliğini sağlamış, yeni bir ulusal İtalyan devletinin kurulması ile sorunların çözülebileceği düşüncesini uyandırmıştır (Gökcan, 2018, s. 35). Has Hacıp'te ise bu durum İslamiyeti kabul eden ilk Türk devletlerinden olan Karahanlıların etkisini eserine Allah 'ın adıyla ya da Muhammed Peygambere övgülerle başlamasıyla görmekteyiz.

Diğer taraftan Nizâmülmülk de Siyasetnâme'de devleti bir kurum olarak, tarihi tecrübeler neticesinde oluşmuş olan bir çıktısı olduğunu savunmuştur. Ona göre devletin sürekliliğinin olması adına bu deneyimlerden yöneticiler fazlaca yararlanmalıdır (Kaya F. , 2019, s. 82).

Machiavelli'nin Hükümdar'da,Has Hacıp'in tersine siyasal iktidarın kaynağına bir kutsallık gelmediğini dile getirmektedir. Demek ki Machiavelli Hükümdar'da, politik hükümetim kaynağından daha fazla meşruiyeti ve varlığını devam ettirebilmesi üzerine durmuştur. Hükümdar analiz edildiğinde Machiavelli'nin devletin kendi varlığını, dışarıdan bir kaynağa ihtiyaç hissetmeksizin devam ettirebileceği görüşündedir. Bu nedenle siyasal iktidar kendi kaynaklarını iç mekanizmalarda bulundurma gerekliliği hisseder, yani bireye temellendirmek zorundadır. Machiavelli bu noktada sadece Has Hacıp'ten değil Ortaçağ Avrupası'nda dünyevi iktidarın kaynağını ve meşruiyetini yaratıcıya temellendiren bilimcilerden ve düşünce ekollerinden de farklılaşmaktadır.

SONUÇ

Araştırmaya konu ettiğimiz Has Hacıp ile Machiavelli siyasi ahlakın iki zıt ucunu oluşturmaktadırlar. Bunları sıralamak veyahut değinmek gerekirse Has Hacıp'in kaleme aldığı Kutadgu bilig daha çok süreç odaklı iken yani bir iktidar ya da devlet herhangi bir toprak parçasını fethederken güzergahtaki köyler, köprüleri yıkmak yerine acaba ben iktidar olarak hükmettiğim toprak parçalarındaki toplum fertlerinin refahını daha ne kadar yükseltebilirime zihin yorarken Prens ise sonuç odaklıdır, yani köylerin yakılması, çoklu ölümlerin ya da kayıpların olması gerçekleşmesi süreci önem arz etmemektedir, mühim olan sonucunun yani beklentileri karşılaşması. Lakin yine şunu vurgulamakta fayda var Machiavelli Prens'teki verilerini paylaşırken bu durumun pratikte böyle olduğunu ama böyle

olmaması gerektiğini dile getirmektedir. Yani tespit ettiği verileri tasnif etmez, yönetimin başındakilere şiddeti, kaosu ya da yaptırımları destekleyecek şekilde yönergelerini oluşturmamaktadır.

Machiavelli'nin tüm bu düşünce dinamiğinin temelini İtalya'nın politik beraberliğini sağlayıp vatandaşların özgürlüklerini koruma altına almak olduğunu görebiliriz. Buna karşılık Has Hacıp Karahanlılar döneminde yaşamış büyük ölçüde siyasi bütünlük sapsanmış görünüyordu. Ve buna da binaen Yusuf eserini Machiaveli gibi kısa bir vakitte değil 15 yılını gibi uzun bir sürede tamamladığı biliniyor.

Tüm bunlarla birlikte herkes Machiavelli'ye yıkıcı eleştiriler getirirken dünya tarihinin onun tasvir ettiği bir mücadele biçiminin örneğinin fazla oluşu çarpıcıdır. yani kuruluş ve meşruiyet sorunundan kan kaybetmeleri penceresinden bakılacak olunursa. Öyle görünüyor ki Machiavelli sadece var olanı yani görüneni dile getirdiği için yıkıcı eleştirilere maruz kaldı denilebilir. Has Hacıp ideal olanı dile getirirken Machiavelli ise realist davranıp gerçekçiliği dile getirmiştir.

Machiavelli, antik düşünürlerin ve Hristiyan yazarların tersine, Siyasal iktidar hangi kriterlere göre kurulursa ahlaklı/erdemli olur probleminden sıyrılır, bunun yerine enerjisini, siyasi iktidar nasıl kazanılır ve nasıl muhafaza edilir sorusunun üstünde düşünceler geliştirmiştir(Çıvgın & Yardımcı, 2007, s. 76)

Diğer yandan her ikisi de yazılış amacı bakımından aynı olduğu görünmektedir. İkisi de devletin nasıl yönetileceğiyle ilgili olarak doğru bildikleri yönetim şekillerinden bahsetmişlerdir. İkisi de yazıldığı dönemin dumanından etkilenip tozlarını almışlardır.

İki siyaset bilimcisi de siyaset felsefesi tarihinde uygulanabilirliği görülmüştür Machiavelli daha çok Avrupa Kıtasından örnekler teşkil etmek Eski Yunan, Roma İmparatorluğunda hakeza İtalyan tarihinde; Has Hacıp ise halifelerin, emirlerin, sultanların bakındığı baş ucu kitabı olabilirliği yüksektir.

Siyasi düşünceler irdelenirken Yusuf Has Hacıp'in Kutadgu Bilig, Machiavelli'nin Prens adlı kitabı kadar ya da Machiavelli kadar incelenmediği söylenebilir. İkisi de eserlerini kendi isteğiyle yazmıştır, Nizamülmülk'ün Siyasetname eseri gibi Sultan Melikşah'ın isteği doğrultusunda yazmamışlardır.

Bununla birlikte hem Has Hacıp hem de Machiavelli'nin yaşamlarını sürdürdükleri devletlerin yönetim şekilleri monarşi ile yönetilen bir ülke döneminde yazmışlardır eserlerini, buna ilaveten Has Hacıp ve Machiavelli de devlet yönetimi

kademelerinde çeşitli görevler almış bulunmaktadırlar, aktif politika oluşturma olanağını bulmuşlardır.

Has Hacıp eserinin başında Allah ve Muhammed Peygamber gibi İslamiyet için kutsal olanlara övgülerle söze başlarken Machiavelli'nin eserinde bu ekseni yani bir takım kutsallıkları görmemekteyiz.

Machiavelli iktidarın sadece olumluluk üzerine inşaa edildiğini dile getirmez kötülüğününe de vurgu yapar Yusuf Has Hacıp ise devlet yönetimini ya da başını iyilik, halkına ferahlık vermekle sorumlu tutar.

Diğer taraftan Machiavelli'nin 'Prens' adlı kitabına bir adlandırma J.J Rousseau'dan görmekteyiz. Ona göre Machiavelli hükamdarlara ders ya da öğüt verir gibi görünerek, devletlere büyük nasihatlar vermiştir. II Principe adlı cumhuriyetçilerin metnidir şeklinde yorumlar getirmiştir (Rousseau, 2018, s. 68).

Son olarak siyaset felsefesine Yusuf Has Hacıp ve Niccolo Machiavelli gibi düşünürün entelektüel katkıları inkar edilemez.

KAYNAKÇA

- Ağca, F. (2014). Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması “Türkistanlı Bir Bilge: Yusuf Has Hacip”, Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması “Türkistanlı Bir Bilge: Yusuf Has Hacip” 26-8 Mayıs 2014* (s. 79-88). Eskişehir: Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB).
- Akıncı, A. (2013, Nisan). Siyaset Ahlakı İle İş Ahlakına Teorik Bir Bakış. *İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(2), 82-96.
- Aktan, C. C. (2009). Ahlak ve Ahlak Felsefesine Giriş. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 1(1).
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve Ahlak. *Yasama Dergisi*(11).
- Aluş, Y., & Selçukkaya, S. (2015). Türk Ailesinde Mutluluk Algısı ve Değerleri. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 151-175.
- Armağan, V. (2016). Yusuf Has Hacip, Nizam’ül Mülk ve Koçi Bey Örneğinden Hareketle Türk Kamu Yönetiminde Türk Yönetim Mirasının İzlerini Sürmek. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 86-99.
- Arslan, M. (2011). Kutadgu Bilig'deki Ahlak ve Siyaset Felsefesi. *Istanbul Journal of Sociological Studie*, 0(21).
- Aydın, İ. H. (2011). Seküler Ahlak Bağlamında Din-Ahlak İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Bayık, F. (2019). Aristoteles ve Descartes Bağlamında Akıl ve Zekâ Kavramlarının Farkları. *Kaygı Dergisi*, 172-187.
- Bektaş, A. (1993). Machiavelli ve Hobbes Siyasi İktidar ve Güç Analizleri. *Marmara İletişim Dergisi*(3), 177-188.
- Bendason, N. (1990). *Başlangıcından Günümüze Kadın Hakları*. (Ş. Tekeli, Çev.) İletişim Yayınları.
- Beriş, H. E. (2019, Aralık). Modern Devlet Kuramının Doğuşunda Niccolò Machiavelli'nin Rolü ve Etkisi. *Amme İdaresi Dergisi*, 52(4), 1-23.
- Bilge , M. (2012). Gelenekselden Moderne Etik ve Siyaset. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi (ZKU Journal of Social Sciences)*, Cilt 8(Sayı 15).
- Boyras, B. (2020). Machiavelli'nin İnsan Doğası Düşüncesinin Siyaset Kuramına Etkisi. *Akdeniz İİBF Dergisi*.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Can, A. V., Karabınar, S., & Küçükler, M. (Ocak, 2012). Kutadgu Bilig'de Muhasebe, Ticari Hayat ve Etik ile İlgili Beyitler ve Güncel Konular. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 68-.
- Çakan, V. (2017). Yusuf Hâs Hâcib'in Türk Düşünce Tarihi'ndeki Yeri. *Gazi Üniversitesi, IJOEEC (International Journal Of Eurasian Education And Culture)*, 42-48.
- Çakmak, M. A., & Tezcan, R. (2016). Kutadgu Bilig'e Göre Türk Adalet Anlayışı. *Akademik Hassasiyetler*, 182.
- Çıvgın, İ., & Yardımcı, R. (2007). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demir, E. (2021). Kutadgu Bilig'de İnşa Edilen Kadın Kimliği Üzerine Sosyal Bir İncelemesi . *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 199-208.

- Doruk, M. (2015). *Kutadgu Bilig ve Dil, Mustafa Öztürk'e Armağan*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Eker, S. (2006). *Türk Edebiyat Tarihi, Erken Dönem: Yusuf Has Hacip, "Kutadgu Bilig"*. Ankara: T.C. Kültür Turizm Bakanlığı. .
- Ekinci, E. B. (1996). Machiavelli ve Hukuk Tarihindeki Yeri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 10(1-3).
- Ergan, N. G. (1999). Siyasetnamelerimizde Çizilen "Devlet Adamı" Portresinin Temel Özellikleri. *Bilig Kış*, 27-46.
- Fukuyama, F. (2015). *Devletin İnşası ve 21.yüzyılda Yönetişim ve Dünya Düzeni* (2.baskı b.). (T. Çolak, Çev.) İstanbul: Profil yayıncılık.
- Gökcan, Ö. (2018, Bahar). Machiavelli ve Nizamülmülk'te Devlet Yönetimi: Hükümdar ve Siyasetname Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12).
- Gönen Kayacan, S. (2018). *Kutadgu Bilig'de Farkındalık*. Ankara.
- Gözel, A. (2009). Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinde Devlet Adamının Siyaset Filozofu Olarak Portresi: Nizamülmülk ve Lütü Paşa Örneği.
- Göztepe, Y. (2005). Mevlana Celaleddin Rumi' Akla Eleştirel Bakışı. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*.
- Gürhan, N. (2010, Kasım). Toplumsal Cinsiyet ve Din. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*(4).
- Hacib, Y. H. (2006). *Kutadgu Bilig* (2.baskı b.). (R. R. Arat, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Hacip, Y. H. (2015). *Kutadgu Bilig* (1. b.). (A. Çakan, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Harari, Y. N. (2012). *Hayvanlardan Tanrılara: Sapiens* (22.Baskı b.). (E. Genç, Çev.) Kolektif Kitap.
- <https://cdn2.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/8/C08002940.pdf>. (tarih yok). Temmuz 25, 2022 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/comertlik> adresinden alındı
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/comertlik>. (tarih yok). Temmuz 25, 2022 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/comertlik>: <https://islamansiklopedisi.org.tr/comertlik> adresinden alındı
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevazu>. (tarih yok). Temmuz 24, 2022 tarihinde Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevazu> adresinden alındı
- <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/620/127-ayet-tefsiri>. (tarih yok). Temmuz 21, 2022 tarihinde Diyanet İşleri Başkanlığı: <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir/Nis%C3%A2-suresi/620/127-ayet-tefsiri> adresinden alındı
- <https://sorularlaislamiyet.com/evlenilecek-eslerde-aranan-vasiflar-nelerdir-1>. (2022, Temmuz 26). <https://sorularlaislamiyet.com/evlenilecek-eslerde-aranan-vasiflar-nelerdir-1>: <https://sorularlaislamiyet.com/evlenilecek-eslerde-aranan-vasiflar-nelerdir-1> adresinden alındı
- <https://sozluk.gov.tr/>. (tarih yok). Temmuz 21, 2022 tarihinde Türk Dil Kurumu Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Kanatlı, M. (2020). Klasik Cumhuriyetçi Özgürlük Bağlamında Niccolo Machiavelli'yi Yeniden Düşünmek. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences Vol: 3 Issue: 4 e-ISSN: 2636-8137* .

- Karakuş, A. (2019, Ağustos). Kur'an Perspektifinden Kadın. *e- Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 841-859.
- Karaman, H., Özbek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., & Turgut, A. (2010). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (25.baskı b.). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayıncılığı.
- Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., & Turgut, A. (2009). *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali* (4.Baskı b.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Karataş, H. (2020, Mart). Budizm'in Erken Döneminde Kadın. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*(102), 233-247.
- Kaya, F. (2019). Nizamülmülk ve Siyasetname Kapsamında Türk Siyasal Ahlakı ve Yönetim Anlayışı. Bursa.
- Kaya, U. (2017). Kutadgu Bilig ve Yusuf Has Hacib'in Eğitimle İlgili Görüşleri. *Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-26.
- Kazmaz, S. (2000). *Hukuk ve Devlet Yönetimi Açısından Kutadgu Bilig*. Ankara: Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları.
- Kazmaz, S. (2003). Atatürk ve Sömürgecilik (Emperyalizm). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 19(57), 1157-1169.
- Kesgin, A. (2015). Machiavelli ve Makyavelizm. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*.
- Koçak, K. (2013). Türk Kültür Tarihinin Bin Yıllık Başyapıtı: Kutadgu Bilig'den Bu Güne Ulaşan Gelenekler. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 56-66. Cilt:4, Sayı:13.
- Kömürcüoğlu, M. (2006, Ağustos). N.Machiavelli ve T.Hobbes'ta Birey Çıkarı-Devlet Çıkarı İlişkisi.
- Kuşpınar, B. (2009, Haziran). http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=523. Temmuz 21, 2022 tarihinde http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=523: http://akademik.semazen.net/article_detail.php?id=523 adresinden alındı
- Ledeen, M. A. (2003). *Liderlik ve Güç Kullanımında Machiavelli*. (T. Arıkan, & E. Gökteke, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Lucchese, F. D. (2009). *Machiavelli ve Spinoza'da Çatışma, Güç ve Çokluk* (1.basım b.). (O. Güner, Çev.) İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Machiavelli, N. (2004). *Prens* (2.baskı b.). (I. Gündüz, Çev.) İstanbul: Morpo Kültür Yayınları.
- Machiavelli, N. (2008). *Prens* (15.baskı b.). (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Machiavelli, N. (2008). *Siyaset Üzerine Konuşmalar* (1.baskı b.). (H. Zengin, Çev.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Menekşe, Ö. (2005). İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi ve Nizamülmülk Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*(3), 193-211.
- Nizamülmülk. (2009). *Siyasetname* (8.basım b.). (M. T. Ayar, Çev.) İstanbul.
- Oğuzhan, M., & Duyar, Z. (2021). Toplum Sözleşmesi Anlayışının Temeli: Machiavelli'de Devlet ve Birey. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi [International Journal Of Social Sciences] Uluslararası Hakemli E-Dergi/Referee International E-Journal*(11).
- Olçaş, M. Ş. (2019, Temmuz). Machiavelli ve Nizamü'l Mülk'ün Yönetim Anlayışları.

- Özcan, M. F. (2020). Atabetü'l Hakayık'ta Etiğim, Bilim ve Akıl. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 329-338.
- Özdemir, E. (2003). Liderlik ve Etik. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt XXII(Sayı 2)*, s. 151-168.
- Özdil, Y. (2019). *Öğretmenlik Alan Bilgisi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği*. Yekta Özdemir Yayıncılık.
- Özgen, M. K. (2013). Farabi Felsefesinde Bilgi ve Terapi/Bilginin İyileştirici Gücü. *Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi, bilimname XXV*, 133-155.
- Öztürk, A. (2013). Machiavelli Düşüncesinde Cumhuriyetçi Özgürlük ve Kurucu Lider İmgesi. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 181 – 204.
- Rousseau, J. J. (2018). *Toplum Sözleşmesi* (20.Baskı b.). (V. Günyol, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sezgül, İ. (2008). Farabi'nin Siyaset Felsefesi. *Felsefe Dünyası*(47).
- Şenata, N. (2022, Nisan). Kutadgu Bilig ve Atabetü'l-Hakayık'ta Cömertlik Cimrilik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Söylem Filoloji Dergisi*, 340-349.
- Şulul, C. (2008, Temmuz-Aralık). İbn-i Rüşd'ün Siyaset Felsefesi. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(20).
- Taslamam, C. (2015). *Evrım Teorisi, Felsefe ve Tanrı* (15.baskı b.). İstanbul: İstanbul Yayınevi.
- Telli, A. (2020). Machiavelli'nin Gambiti: Devlet Akı Doktrini'nin Kökenlerine İlişkin Bir Soruşturma. *Felsefe Arkivi - Archives of Philosophy, DOI: 10.26650/arc.853935* (53), 91-103.
- Toku, N. (2015). *Siyaset Felsefesine Giriş* (1.basım b.). Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Toprak, F. (2017). İnsan-ı Kâmil'e Bakışlarıyla Yusuf Has Hacip ve Hoca Ahmed Yesevî. *Bilig Kış*, Sayı: 8095.
- Türker, H. (2019). Yusuf Has Hâcib'in Ahlak ve Siyaset Felsefesi. İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
- Türkeri, M. (2009). Din Felsefesi Tarihinde Etik Sorunu. *DEÜİFD*, ss. 35-52 .
- Yaran, C. S. (2007). Mevlana'nın Yedi Öğüdü:Evrensel Erdemler, Kozmik Temellendirmeler ve Aidiyet Meselesi. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*(16).
- Yaşlı, F. (2016). *Bilim ve Gelecek Dergisi. (2016) Machiavelli'yi Yeniden Okumak.* (2016). Bilim ve Gelecek Dergisi. (2016) Machiavelli'yi Yeniden Okumak, (Erişim Tarihi: 30. 06. 2022): Machiavelli'yi 'yeniden' okumak | Bilim ve Gelecek: Machiavelli'yi 'yeniden' okumak | Bilim ve Gelecek adresinden alındı
- Yükselbilgili, Z., & Akduman, G. (2016). Bireysel Mutluluk ve İşkolik İlişkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 95-112.